ЗМІСТ:

Л. СТАРИЦЬКА-ЧЕРНЯХІВСЬКА: Хай буде тьма! (В перші роковини смерти М. В. Лисенка) 193

ОР. ЛЕВИЦЬКИЙ: Єзуїтська преподобниця (історичне оповіданнє) 195

М. ВОРОНИЙ: Переспіви з Сюлі Прюдома:
I. Крила .....
II. Два голоси .....
III. Загублений крик .....
IV. Боротьба 216

Л. СТАРИЦЬКА-ЧЕРНЯХІВСЬКА: Крила. (Буденна драма на IV дії; кінець) 217

М. ЧЕРНЯВСЬКИЙ: Зустріч (оповіданнє) 257

ГР. ЧУПРИНКА:
Veto! .....
Дух любови 266
Мініятура .....
Надія 267

МИХ. ГРУШЕВСЬКИЙ: На українські теми. По кошмарі. 268

О. АНДРІЄВА: Поезії 273

Г. АЛЕКСИНСЬКИЙ: Селянський банк на Київщині. 273

М. ЄВШАН: З чужих літератур. (А. Шніцлєр і його драма: „Professor Bernhardi") 287

ХР. АЛЧЕВСЬКА: Присмерком тихим (поезія) 301

ГРАЦІЯ ДЕЛЄДДА: Лихим шляхом (далі) 302

Е. ПАДАЛКА: Поезія 339

М. ПАВЛОВСЬКИЙ: Всеросійська виставка в Київі 340

С. РУСОВА: Дещо про сербську сучасну літературу 351

М. ЗАЛІЗНЯК: Про „модерне москвофільство". (З нагоди брошури Д. Донцова, Модерне москвофільство) 360

Я. КРАЄВИЙ: Періодична кооперативна преса на Україні. 371

Бібліографія 375

Нові книжки. 384

Оголошення.

Зміст XII кн. ЛНВ.

Адміністрація просить Вп. передплатників відн
передплату на 1914 рік. Чеки долучуєть
сеї книжки.

1913.

РІЧНИК XVI. ТОМ LXIV.

КНИЖКА XI. ЗА ЛИСТОПАД.

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК

КИЇВ.

Друкарня І-ої Київської Друкарської спілки, Київ, Трьохсвятительська 5. Телєф. 1069.

Digitized by Google

Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Generated on 2015-08-07 20:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

КНИГАРНЯ Наук. Тов. ім. Шевченка

у Львові Ринок ч. 10,

має на складі всї українські видання, висилає всякі книжки на всяких мовах скоро і точно.

ІЛЮСТРОВАНИЙ КАТАЛЬОГ

виданьВидавничої Спілки, 1913, висилає на бажанє за присланєм марки на 15 сот. (5 сот. на порто і 10 сот. пa „Рідну Школу)

Книгарня Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові.

НОВИНИ.

АРТУР ШНІЦЛЕР: **ЛІТЕРАТУРА** **Цїна 40 сот.**

ОСТАННІ МАСКИ **Цїна 30 сот.**

Виданнє Товариства прихильників укр. лїт., науки і штуки, - - продаєть ся в Книгарнї Наук. Тов. імени Шевченка. - -

---

НОВИНА.

ДР. ІВАН ФРАНКО: **ДАНТЕ АЛЇГІЕРІ,**

характеристика середних вікiв. Житє поета і вибір з його поезій. Київ 1913.

Накладом Тов. прихильників української літератури, науки і штуки. Ст. 246. 8°. Цїна 2·50 К., в оправі 3 К.

Склад в Книгарнї Наукового Тов. ім. Шевченка.

НОВИНА.

ІВАН ФРАНКО: **ПРИГОДИ ДОН КІХОТА.**

Трете поправлене виданє.

Накладом Укр.-руської Видавничої Спілки. Ст. VI+151. 8° Цїна 1 К.

Склад в Книгарнї Наукового Тов. ім. Шевченка.

МИХАЙЛО КОЦЮБИНСЬКИЙ.

ТІНІ ЗАБУТИХ ПРЕДКІВ.

ОПОВІДАННЯ.

(ЗМІСТ: Тіни забутих предків. Сон. Лист. Подарунок на іменини. Хвала життю. Коні не винні. Що записано в книгу життя).

Виданнє Українсько-руської Видавничої Спілки. Цїна 1 К. 80 сот.

Склад в Книгарнї Наукового Тов. ім. Шевченка.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Л. СТАРИЦЬКА-ЧЕРНЯХІВСЬКА.

Хай буде тьма!

В перші роковини смерти М. В. Лисенка.

Горять вогні, оселя світлом грає,
Народу тиск, скрізь гомін, тихий сміх,
Немов пташок веселих легка зграя,
Гурти паннів в уборах дорогих.

Музика, спів чарують, лащать вухо
І оплесків зривають буйний грім...
Але душа, душа того не слуха,—
Вона уся в пристанищі сумнім.

Тихо там... Тїсно, мов рідні брати,
Лавами скрізь поставали хрести...

Наче житя перебутії сни,
Стелять ся сумно кругом тумани.

Сльози важкії жалю та журби
Листє останнеє ронять дуби...

Туга, і горе, й нїма самота
Тихо схилили ся біля хреста.

Чую я стогін в повітрю нїмім:—
Згуки голосять, ридають над ним.

Generated on 2015-08-07 20:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

„Ранком і смерком самотним гуртом
Сумно вємо ся ми тут над хрестом.

Грудьми бємо ся над ним, та дарма!
В серце холоднеє вступу пема.

Сльози, і тугу, і ревні жалї
З рідної ми позбирали землї,

Ми принесли їх до батька свого...
Ох! Не знайшли, не знайшли ми його!

Леле, ой леле! І слово, і спів,
Все поринуло в безодню вікiв.

Думку, і мрію, й святе почуття—
Все поглинуло страшне небуття...

Вітер голосить і плаче туман...
Нї, вже не встане наш віщий Боян!“

Хай плаче дощ, хай вітер стогне, вие,
Хай листя рве з оголених гілок,
Нехай туман жалобою все криє,
Хай не лиша нї згадок, нї думок!

Благословен, благословен без лїку
Той добрий Бог, що дав нам небуття,
Що заховав від вмерлого до віку
Братів його холодне забуття.

Коли житя і жертвенне й страденне,
Що без жалю братам він віддавав
На боротьбу, на торжище щоденне,
Що для нього і творчість забував,

Коли й воно не заробило шани,
Коли й за нього вдячности нема,—
Хай небуття житя загоїть рани,—
Хай буде тьма! Хай буде вічна тьма!

Generated on 2015-08-07 20:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ОР. ЛЕВИЦЬКИЙ.

Єзуїтська преподобниця.

(*Історичне оповіданнє*)

Стародавне українське життє, завжди признаючи за жінкою звичайні права, як і за всякою людиною, і даючи вільний простір її самодіяльности, тим самим витворило в українській історії чимало самих різноманітних жіночих типів, добрих і лихих, а у всякім разї помічених знаком яскраво визначеної індівідуальности. Беручи активну участь в громадськім життї, українські жінки переймались тими ж самими інтересами, як і їх чоловіки чи брати, зарівно з ними творили чи добре, чи лихе, і в своїх учинках однаково проявляли моральні риси свого часу. Коли на прикінцї XVI і в першій половинї XVII ст. ширилось на Українї протестантське нововірство, воно знаходило горливих прихильниць і між українками; чимало було, наприклад, щирих социнїянок в роду волинських панів Чапличів-Шпановських, Сенют, Немирічів і инших, а була одна розумна і не аби-як освічена княгиня Ганна Корецька—так та перепробувала кількох протестантських сект, поки нарештї вернулась до старої, православної віри і стала горливою її прихильницею [1]). За тих же часів, коли повстав на Українї релїгійно просвітний рух, він широко зачепив і українське жіноцтво, і можна б згадати багатьох українок, що записувались до братств, фундували манастирі, школи, шпиталї. Такими були, наприклад, княжна Олена Чорторийська (по мужу Горностай), що фундувала (в 1596 р.) Пересопницький манастир (задля якого сама зложила общежительний устав), а при йому „шпиталь для убогих та недужих і школу для науки дїтей"; добре всїм вїдома в історії Київського братства Гальшка Гулевич; фундаторки манастирів: Почаївського—Ганна Гойська, Загаєцького—Раїна Ярмолинська і багато инших. Було, звичайно, серед тодїшнїх українок багато й таких, що проявляли високі родинні чесноти, се б то бували вірними та щирими товаришами для чоловіків [2]) і добрими матїрками задля дїтей; инші вславлялись як зразкові господарки, що самі добре порядкували в великих маєтностях, заступаючи навіть чоловіків в їх господарських обовязках, і т. и. Се й будуть, як то

---

[1]) Архивъ Югозап. Россіи, ч. I, т. 7, 66.

[2]) Як один писав про свою жінку в тестаментї: „Вона мнї милим товаришом, а не слугою була." Акт. кн. К. Центр. Архива № 2118, л. 310.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

кажуть, типи позитивні. А ще більше можна налічити типів негативних, бо тодішні люде не дуже-то вміли стримувати свої лихі поривання і не вважали за гріх такі учинки, які ми тепер звемо прямим злочинством. Взяти хоч би родинні відносини. Коли трапляв ся нещасливий шлюб, жінка рідко коли корилась своїй лихій долі, а вимагала розводу, а як чоловік сьому противив ся, то вона або кидала його, або ж труїла, чи иншим яким способом збавляла йому віку. Тим-то й допускалась тоді така полегкість розводів, що без сього не було б і краю родинним траґедіям. А ось тип шляхтянки, що виросла й виховалась серед безмірної сваволі, якій не було впину ні з боку уряду, чи права, ні з боку свідомости морального чи горожанського обовязку. Се був самий звичайний, найбільш розповсюджений тип в XVI—XVII с. Росказати б наприклад, біоґрафію отакої енерґічної свавільниці, Волинської панії Ганни Борзобагатої, що зуміла цілком забрати в руки добродушного мужа і „старостю барзо нахиленого“ тестя-владику, порядкувала, як сама хотіла, маєтностями і доходами Луцької єпископії, учиняла часті напади на маєтности сусіднїх панів, не корилась урядові, навіть самому королю, і коли одного разу, з королівського наказу, виступило проти неї „посполіте рушенне“ шляхти з цілого воєводства, то отся смілива пані одяглась в панцер, стала на чолі власного війська з гарматами, музикою і знаменами, дала добру одсіч „рушенню“ і прогнала його зпід стін свого замку. Таких вояк було чимало між жіноцтвом XVI—XVII ст., і ми, залишивши инших, коротко згадаємо ще про одну волинянку, княгиню Софію Ружинську, яка в 1609 р. сама повела 6000 озброєних людей, взяла приступом замок князів Корецьких в м Черемошні і перебила там та пограбувала людей не згірше хижих татар. Був і ще один цікавий тип українок—сутяг, се б то таких жінок, що тільки й робили, що позивались, за те добре знались в Статуті і в инших правах і самі по судах правувались хоч в яких складних справах.

Та що й казати, бували усякі жінки—і лихі, і жорстокі, і розпустні. Але, придивляючись до їх життя, бачиш, що всі вони, навіть форменні злочинниці, були не якісь виродки, а звичайнісінькі люде, з звичайними людськими хибами та вадами, боролись за реальні життьові інтереси, а помічаючи у них часом надзвичайну енерґію, завзятість, сміливість, мимоволі пожалкуєш, що люде з такими силами та не абиякими здатностями не здались на щось путяще. Зовсім инше вражіннє робить на історика викликана з темряви віків сумна постать князівни Анни-Альоізи, унуки

Generated on 2015-08-07 20:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

славетного князя Костянтина Острозського, останньої парости сього колись на всю Україну славного роду. З природи обдарована добрим сердцем, але позбавлена найменшої ознаки власної волї та самостійности, отся нещаслива жінка з повним зреченнєм власного розуму й волї віддала себе у владу зайдам—єзуїтам, які швидко повернули її в слїпе знаряддє задля своїх товариських завдань, покалїчили її особисте життє, позбавили її усяких людських втїх і радощів, могильним холодом охолодили в нїй кращі людські почуття і за життя перетворили її в ходячого мерця, в живу праведницю. Вони порвали у неї усякі живі звязки з світом, відлучили її від усїх традицій її славного роду і її ж руками до краю знищили всї просвітні та добродїйні заклади на користь рідній народности, які з такою горливістю були фундовані її предками, а особливо славетним її дїдом, князем Костянтином. Неможна без почуття образи читати про те, якими ганебними засобами отцї єзуїти досягли такої безмірної влади над представницею роду, вислугами якого ще так недавно хвалилась і втїшалась уся Україна і Біла-Русь; якою густою сїткою лжі, підступства і крутїйств оплутали вони отсе кволе та лехковірне творіннє; до яких непристойних, прямо шарлатанських штук не бридились вони удаватись, щоб тільки цїлком одурманити свою жертву! Зате вони ще за життя оголосили її праведницею, „призначеною до високої хвали на небі“, окружили її память ореолом святости і через 44 роки по її смерти, на довічну хвалу їй, зложили й видали, сказати б, „житіє“ своєї патронатки,[1]) з якого ми й беремо цїкаві факти, потрібні для характеристики сього хирного виродка колись славного роду.

I.

Сумні були останнї роки життя старого воєводи Київського, князя Костянтина Острозського. Немов страшна кара Господня повисла над його домом, руйнувала його стародавню славу і вела його до швидкого згасання. З трьох його синів старший, Януш, каштелян Краківський, давно вже завдав батькові великого жалю

[1]) Сей твір має такий титул: „Życie ku podziwieniu chwalebne jasnieoswieconey xiężny Ostrogskiey Anny-Aloizyi Chodkiewiczowej, wojewodziny Wileńskiy, hetmanowej W. X. Litewskiego, od kollegium Societatis Jezu Jarosławskiego, od niejże fundowanego, na wzór wysokiej cnoty wydane. Roku Pańskiego 1698, po jej swiętobliwym zejsciu 44, u Krakowie. Крім сього, дуже рідкого твору, ми користувались і иншими, найбільш актовими матеріялами.

Generated on 2015-08-07 20:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

тим, що перейшов до католицької віри і тепер перероблював на кляштор для францишканців стародавню Троєцьку церкву в Межирічі Острозькім, змуровану його прадїдом в другій половинї XV ст.; найменьший, Костянтин, староста Володимирський, теж не втїк од єзуїтської пропаґанди і вмер ще замолоду, в 1595 роцї. Вся надїя старого князя спочивала тепер на середульшому, найбільш йому любому синові, Олександрові, воєводї Волинському, який один устояв проти єзуїтської спокуси і подавав певну надїю, що заступить батька в справі оборони предківської віри. Але в 1603 р. князь Олександр несподївано вмер. Була чутка, либонь його було отруєно; инші казали, що се вчинила жінка його шафаря, подавши йому кубок з вином, змішаним з приворот-зїллєм. Яке тяжке, болїзне вражінне на всю Украïну зробила його несподївана смерть, про се почасти свідчить хоч би отся тогочасна помітка, надрукована в октоїху Дерманського манастиря: „В лѣто 1603-е, декабрія 2-го дня, преставися благочестивий князь Александръ, воевода Волынскїй, сынъ благовѣрного князя Костентина; велій плачъ и жалость отцу же и чадомъ остави, найпаче же христіаномъ: вси бо бяху чающе помощь тѣмъ получити въ бѣдахъ и гоненіяхъ, одержащихъ Христову церковь". Князя Олександра поховали в Острозї, в замковій Богоявленській церкві, змурованій його прадїдами в XV, або, як инші гадають, на початку XVI ст. Над його могилою поставили роскішний надгробок з чорного мармору. Старий князь недовго пережив коханого сина: 13-го лютого 1608 року і він пішов у Божу путь і поліг на вічний спочивок поруч з домовиною сина в тій же Богоявленській церкві.

Князь Олександр Острозський лишив по собі двох синів, Костянтина та Івана, і трьох дочок: Софію, Катерину і Анну-Альоїзу. Його сини мали самі продовжувати князївський рід Острозьких, бо у старшого Олександрового брата, Януша, не було синів, а молодший, Костянтин, помер безпотомним, так через се ужиті були всї заходи, щоб виховати їх в традиціях їх славного роду. Наперекір волї їх матері, заядлої католички, всї дїти князя Олександра виховувались в православній вірі. Головним орударем в сїй справі був відомий тодї проповідник і науковий дїяч Лаврентій Зізанїй-Тустановський, який ще в 1596 р. видав у Вільні свою „Грамматику Словенску" і деякі инші твори. Так було за життя князя Олександра і кільки років по його смерти; але як тільки закрив очі старезний голова дому, князь Костянтин, його невістка зараз же прогнала православних учителїв, викурила з Ост-

Generated on 2015-08-07 20:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

розського палацу самий дух „руської схизми“, а справу виховання дітей доручила єзуїтам. Проте її сини недовго пожили на світі: швидко по тім, як вони зробили звичайну подоріж по Європі задля довершення своєї освіти, обидва вони молодиками померли в Любліні: Костятин—в 1618 р., а через рік, того ж самого дня й години, помер і його молодший брат Іван (в католицтві Януш). А ще через рік помер і їх дядько князь Януш Костянтинович, останній мужеський представник славного роду князів Острозських.

З трьох дочок князя Олександра старша, Софія, пішла потім заміж за князя Станіслава Любомирського, воєводу Краківського; середня, Катерина, за Томаша Замойського, великого канцлера коронного, а найменьша, Анна-Альоїза, хоч теж побувала в дуже недовгім заміжжі за литовським гетьманом Яном-Карлом Ходкевичем, але не кидала родового гнізда—м. Острога і вважала себе за головну дідичку багацтв і ймення своїх предків.

Анна-Альоїза народилась 15 березіля, 1600 року. Їй минав тільки четвертий рік, коли помер її батько, і вона стала рости під виключним піклуванням матері, яка й прищепила їй лихе насіння надмірного фанатизму та бузувірства, що напотім процвіло в ній роскішним квітом, наробило великого лиха рідному краю, зате принесло добру поживу єзуїтам. Про сю недобру людину слід росказати трохи докладніш. Мати Анни-Альоїзи, княгиня Анна, була дочкою Яна Костки, сандомирського воєводи. В 1592 р. сімнадцятилітньою красунею пішла вона за князя Олександра Острозського і принесла йому великий посаг, між иншими маєтностями й місто Ярослав, що тепер в Галичині, через віщо її звичайно взивали „княгинею Ярославською“. В домі її батька, Костки, єзуїти давно вже звили собі тепле кубельце, а в Ярославі мали вони власний костьол і навіть колеґіум, в якому либонь би то (як дехто гадає) вчив ся якийсь час і Богдан Хмельницький, що потім зруйнував його. Під впливом єзуїтів Анна Костчанка зросла заядлою католичкою, повною надмірного фанатизму й злосливого нетерпимства до людей иншої віри. Поки живий був князь Олександр, він якось умів спиняти її фанатичні поривання, зате напотім вона добре в сьому надолужила. Тодішній митрополіт Петро Могила з великим сумом занотував в своїх келейних записках, як „княгиня Ярославская“, ставши удовою, зараз же „отъ православнои церкви (в Ярославі) іерея православного изгнати повелѣ и отступнику вручивши церковь, различно принуждаше правовѣрныя отступству совокупитися, въ темницу ихъ заключая, и пѣнежныя

Generated on 2015-08-07 20:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

вины отъ нихъ взимая, и иными бѣдами казни ихъ; се жъ творяше наущенна отъ своихъ іерей, глаголемыхъ іезуиты"[1]) А в 1625 році та ж сама княгиня видала Ярославським міщанам привилей, в якому суворо заборонила їм приймати до свого товариства ні одного жида, єретика і схизматика, хоч би то був найкращий ремесник або багатий купець. Тільки особлива знатність та вельможність дому князів Острозських (а може ще й намови єзуїтів, які мали в сій справі свої заміри) примусили богобійну панну віддатись за схизматика. Звичайно, мала вона на думці й релігійну місію — одвести мужа од грецької схизми і навернути до єдино-спасаючого костьола. Але князь Олександр був чоловік непохитної вдачі, та за ним пильним оком зорив і старий батько, що мав уже двох синів апостатів. Легко уявити, як прикро почувала себе отся девотка в Острозькім замку, де щодня правились усякі церковні служби й набоженства, невиводно вештались свої й захожі з далеких країн ченці та архієреї, одбувались часті наради з старим князем по релігійних справах, а особливо — яково було їй терпіти у власнім домі схизматицького богослова, який щоденно навчав її дітей грецьких догматів і був домовим священиком! Здавивши сердце, мусила богобійна княгиня зносити усе те, і єдиною потіхою для неї була молитва, святобливість і взагалі побожні справи. Поховавши мужа, вона ще з більшим запалом стала віддаватись таким справам: оточила себе єзуїтами, щотиждня сповідалась і причащалась, носила на тілі грубу волосяну одежу, спала на голих дошках і часто бичувала себе до крови колючою пугою. Вона змурувала в Ярославі пишний кляштор для бенедіктінок і подарувала тамошньому єзуїтському колегіуму кілька сел і фольварків. Чутка про її надзвичайну побожність розголосилась до самої столиці католицького світу, і папа Климент VIII ушанував її листом, в якому похваляв її горливість до католицької віри і ставив їй в особливу заслугу те, що вона, користуючись усякою пригодою, виганяла з своїх маєтностей схизматицьких попів і настановляла на їх місця католицьких священиків. Княгиня Анна прожила з мужом всього одинадцять років і хоч лишилась досить молодою удовою, не маючи й тридцяти літ, проте не схотіла поновляти шлюб, прожила ще 32 роки удовицею і померла в 1635 р. в Ярославі, де й похована в єзуїтськім костьолі св. Яна.

Отака була мати князівни Анни-Альоїзи; в такому ж дусі й напрямі вона старалась виховати, за поміччю єзуїтів, і своїх дітей,

[1]) Архивъ Юго-зап. Россіи, ч. I, т. 7, 61.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

бо й сам папа, зараз по смерти князя Олександра, прислав їй, нерозважній удовиці, потїшаючий лист, в якому радив їй цілком присвятити себе на те, щоб виховати своїх дїтей пристойно де їх славного роду і на користь св. віри. І богобійна княгиня була рада ужити усяких засобів, щоб найпильнїше виконати волю св. отця, і свій материнїй догляд та піклуванне переважно звернула на найменьшу дочку, Анну-Альоїзу, бо вона лишилась після батька майже немовлятком і не зазнала нїяких схизматицьких вливів. І що то була за чудова дитина, який вдячний матеріял задля виховничих заходів матері і її помагачів єзуїтів уявляло непорочне сердце маленької князївни! Її біографи-єзуїти умиленно оповідають, як отся незвичайна дївчинка „воістину ранїйш стала взнавати Бога, нїж навчилась пізнавати свою матїр. Ще не встигла вона вийти з пелюшок, як уже побожно складала свої рученята і, дивлячись на небо, не зірки помічала на йому, а вбачала Творця їх, і показуючи пальчиком на Його резиденцію, навертала до Його думки тих, що на руках її носили. Вони її, ставлячи на ніжки, по землї ходити вчили, а вона їх до помислового підношення в небо привчала. Коли ж вона доросла до першої пори свідомости, то звернулась до Бога з такою палкою обітницею: „Мій Творче! Будь моїм Паном і моїм Богом, а я буду найнижчою служебницею Твою і шлюбую все житте моє присвятити на службу Тобі“. Увесь молодий вік князївни-праведниці пройшов в побожній та доброчинній працї: дуже любила вона читати св. письмо та про житте святих, охоче слухала і сама вела духовні розмови, безперестанно допитувала своє сумлїннє, обмірковувала кожний учинок, кожну гадку, часто ходила до сповіди і причастя. Мати при всякій нагодї правила їй про суєту та гріховність світового життя, відвертала її від гадки про заміжжє і видимо готувала її до чернечих обітниць. І молода праведниця охоче потурала материним річам і сама видимо кріпла в замірі стати черницею. Аж тут враз в її настрої стала ся якась несподївана зміна. Їй було тодї 18—19 років. Вона враз якось помітила, що вона молода і гарна, і перестала, як ранїйш, нехтувати своєю вродою, а захотїла жити, як жили инші панни, її однолїтки. Стала вона видимо байдужою до тих побожних праць, яким до того часу з запалом віддавалась, нудилась під час духовних розмов, перестала й згадувати про чернецтво, почала більш дбати про убори, про свою вроду, марила про веселощі світового життя і видимо нудьгувала серед невиводного суму та нудьги, що панували в домі її матері. Збентежена такою зміною мати та її приятелї-єзуїти ужили всяких способів, щоб побо-

Generated on 2015-08-07 20:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

роти в молодій дівчині сей небезпешний настрій, та нїщо не помагало; тоді вони зрозуміли, що приходить ся дбати про заміжже панни, і стали виглядати пристойного для неї жениха. Було багато ясновельможних панів та князїв, які радо зложили б серця свої у ніг родовитої наслїдниці дому князїв Острозських, але їх заходи не мали доброго скутку, бо хоч які вони були достойні, гідні й поважні люди, та їм бракувало однієї прикмети, найбільш потрібної, щоб повести до шлюбу таку богобійну панну—побожности. Нарештї знайшов ся щасливий претендент, що його признали достойним стати мужом доброчесної Анни-Альоїзи: то був славетний лицарь Ян-Карл Ходкевич, ґраф на Шклові і Бихові, воєвода Віленський, великий гетьман Литовський, губернатор землї Інфлянтської, староста Дерптський, Любошанський, Вілюнський і т. и. Він був багатий і значного (колись українського) роду, а про його хоробрість та військовий досвід і вдачу греміла слава не в одній Польщі, а й в инших країнах. Правда, він був удівець і трохи старенький задля такої молодої панни: йому було вже 60 років; за те його побожність та святобливість доходили до найвищого ступня. Щодня він слухав св. мшу, а перед кожною битвóю пісникував та молив ся цїлий день, годинами пролежував киржем на голій землї і бичував себе до крови. Серед своїх жовнірів він суворо нищив розпусту, виганяв з обозу розпустних жінок, а одного разу звелїв їх усїх перетопити в річці. До того він щедро наділяв добром католицьких духовних, будував костьоли і кляштори, і бувши тільки женихом, щоб догодити своїй нареченій, фундував в своїй Жмудській маєтности, с. Крозах, єзуїтський колеґіум. За таким мужом нїчого було обавлятись за дальший поступ у всяких чеснотах богобійної Анни-Альоїзи, тим паче, що (як ходила поголоска між єзуїтами) перед шлюбом молоді потай заприсяглись перед Богом довіку не користуватись малженськими правами і під зовнїшньою формою малженства зберегти себе в панянській чистости.

24-го падолиста, 1620 року, в Ярославі пишно та урочисто відбулось весїлле Анни-Альоїзи з п. Ходкевичем. Але їм не довго судилось тїшитись молодожонським щастем. Через кільки днів по шлюбі новоженець-гетьман уже поспішав до Варшави, на сейм, щоб з рук самого короля отримати гетьманську булаву і з нею вести королївське військо на війну з Турками. З Варшави він на короткий час навідав ся до Острога, щоб тільки попрощатись з молодою жінкою, і се було їх останнє побаченнє, бо воюючи з Турками під Хотином, старий гетьман часто хорував, а одного разу,

Generated on 2015-08-07 20:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

обїзджаючи полки і напучуючи їх перед битвóю, він враз зхилив ся з коня і вмер на руках підхопивших його жовнїрів—24-го жовтня, 1621-го року, рівно через десять місяцїв по шлюбі. Тїло його було поховане в Камянцї, але через рік, по волї Анни-Альоїзи, було перевезене до Острога і з великою пишнотою та небувалими церемонїями поховане в фарнім костьолї; але, як далї побачимо, на сїм далеко ще не скінчилась мандрівка померщого гетьмана.

Горе двадцятилїтньої удовицї було безмірне. Не скільки вона вбивалась за старим мужом, з яким не встигла навіть добре познайомитись, скільки оплакувала свої молоді мрії та надії, що як той пил на дорозї розвіялись вітром. Чи варто було, справдї, виходити заміж тільки задля того, щоб через десять місяцїв лишитись удовою, поживши з мужом тиждень—другий! Правда, вона була молода й багата; саме тодї був закінчений подїл велетенської спадщини князя Костянтина Острозського між його нащадками, і Аннї-Альоїзї достались незмірні маєтности: Острозські і Звягельські на Волинї, Туровські і Свідинські в Литві і материзна—місто Ярослав та инші містечки і села в Галичинї, а крім того, небіжчик Ходкевич записав їй багате віно, велику силу гроший і безлїч рухомого добра та коштовних річей. Молоді та багаті удовиці за тих часів вважались за найінтереснїйших невіст, і не встигла ще Анна-Альоїза доволї оплакати мужа, як до неї стали вчащати князї та ясновельможні пани з Руси, з Литви і Польщі з заміром запобігти її ласки і повести до шлюбу. Ходила чутка (як свідчать біографи), либонь сам королевич Владислав залицяв ся до неї. Але стара княгиня Ярославська невідступно слїдкувала за дочкою і одно їй торочила, що Богові не вгодно, щоб вона йшла вдруге заміж, що пердечасна й нагла смерть її мужа—се була кара Господня за те, що вона порушила свою давню дитячу обітницю зректись світа і служити одному Богові, і що їй одна дорога в життї—стати черницею. Те ж саме правив і духовник Анни-Альоїзи, єзуїт. Квола, безсила молода жінка не знала вже, на яку й ступити; не було в неї сміливости йти наперекір намовам матері та духовника, та не в силї була вона зважитись і на те, щоб до віку зректись усяких втїх і радощів життя і покрити свою молоду голову чернечим каптуром. Довго вона вагалась, нудьгувала і не могла дати собі ради. В нїй несвідомо боролись молоді сили, жага людського життя і невиразне пориванне до молодого щастя, якого ще вона не зазнала. Потрібне було якесь надзвичайне зворушенне, щоб дати рішучий напрям її слабій волї. Про се й подбали святі отцї. Одного разу, коли вона, повна нудьги й трівоги, палко молилась

Generated on 2015-08-07 20:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

перед роспяттєм, їй враз почулось, немов з уст роспятого Христа були виголошені до неї слова:

— Pogardź swiatem.

Сього було досить: вона зараз же зняла з себе роскішне убраннє і коштовні речі, зложила їх у підніжжя роспяття і з запалом тут же заприсяглась офірувати себе довічному панянству і Божій послузі. З того часу вона перестала виходити до гостей, що її навідували, одяглась в напів-чернече убраннє і стала готуватись, щоб вступити до кляштора. Святі отці зхаменулись, що занадто переборщили: вступ Анни-Альоїзи до кляштора зовсім був не в їх інтересах, бо вона запевне понесла б туди за собою і все своє майно, яке б тоді навік було втеряне задля їх ордена, тай сама вона вийшла б таким робом зпід їх впливу. Єзуїтам переважно йшло про те, щоб самим керувати її сердцем і розумом і водити отсе кволе, лехковірне творіннє так, як їм було треба. І ось вони, спочатку через духовника, а потім потроху наближаючись і все тіснїше оточаючи Анну-Альоїзу, завзялись усїма способами відвести її від вступу до кляштора і назавжди затримати у вдовиному станї. Вони виставляли їй різні невигоди кляшторного життя і на всї лади вихваляли високість вдовиного подвига, приводячи слово св. Бернарда: „większa rzecz jest bydź wdową, niż kvólową“; запевняли, що стан вдовування—се найпевнїйший спосіб уникнути чистцевих мук і придбати вічне спасїннє; приводили їй приклади з життя св. Павли, св. Євстафії і инших праведних удов, які заслужили собі спасїннє либонь власне тим, що з своїми чеснотами не ховались за кляшторними мурами, а лишались серед миру задля доброго прикладу иншим; радили їй брати приклад з евангельських удовиць, що служили Христу, і самій щедро обдаровувати Його „спільників“ [1]). Лехковірна Анна-Альоїза швидко піддалась отсим хитрим намовам і залишила думку про кляштор, згодившись на довічне вдовуваннє; вона вбачала навіть значну вигоду в тім, що могла придбати вічне спасїннє, не кидаючи роскішного дїдівського замку в Острозї, до якого звикла змалку, і не зрікаючись гучних титулів князївни та воєводиної Віленської. А задля того, щоб їй було де ховатись від світових спокус та від женихів, які все ще не трятили надїї запобігти її ласки, Анна-Альоїза, з поради духовника, збудувала в замку осібну каплицю, в якій провадила час в молитві, святобливих розмислах і инших побожних працях. Ще до того патери дуже вихваляли перед нею і радили

[1]) Socii Iesu (спільники Ісусові)—так звали себе єзуїти.

Generated on 2015-08-07 20:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

їй часту сповідь, як добре знарядде проти гріхових спокус, і вона щиро одкривала перед ними найпотайнїйші свої гадки й помисли; а вони, як тільки помічали у неї хоч легенькі поривання до людського життя, зараз охоложували їх нагадуваннєм про смерть, про померщого мужа, радили їй навідувати його могилу, справляти по його душі частїш поминки і щороку переміняти на його спорохнялім тїлї в домовинї гаптоване золотом убраннє.

II.

Так минуло більш двох років. Анна-Альоїза досить уже добре вправилась в перейманнї чеснот євангельських удовиць і цїлком піддалась волї своїх керманичів, так що жила і все робила, як їм бажалось, і з завязаними очима йшла, куди вони вели її. Настав час, коли отакій довершеній святобливости пора вже була перейти, сказати б, із потенціяльного в активний стан, виявитись в якійсь дїяльности ad majorem gloriam св. віри і принести сподївані плоди на користь тим, під чиїм доглядом отся святобливість зросла і зміцнїла. Про се виявленнє ось як оповідають біоґрафи Анни-Альоїзи, Ярославські єзуїти:

„Одного разу Анна-Альоїза почала міркувати про те, що в Острозї за тих часів багато було упертих та непокірних римському костьолові схизматиків. Вона бачила, що в містї невірна Жидова занадто розмножилась і майже новий Єрусалим заложила: тут вона головні суди свої відбувала, в Острозський трибунал Жиди з своїми справами збірались з цїлої Украіни, Волинї, Підлїсся і з сусїдньої Руси (Галичини); тут же був і жидівський банок [1]). Особливо звернула вона увагу на те, що в Острозї було багато поганцїв Татар, колись-то узятих в полон її предками, а потім обдарованих волею; отсї Татари публїчно справляли свої безбожні обряди і мали магометанські мечети в передмістях Острога. Бачучи все оте, сердце побожної панії розривалось і болїло, коли вона думала, що в однім тільки містї її держави знаходилось так багато душ, викуплених крівю Христовою, що жили для вічної згуби. Вона оплакувала таку ж вічну згубу многих тисяч душ, що жили в инших її маєтностях. Вона наважилась спасати від згуби душі людські і, скільки могла, дбала про те, щоб як найбільше можна

[1]) В Острозї і дотепер істнує камяна синаґоґа оригінальної архитектури. Як завіряють Острозські жиди, вона істнує вже мало не 4 століття. При нїй жив відомий в жидівській літературі коментатор Маршує, померший в 1629 р. А на жидівськім кладовищі в Острозї є памятники з написами либонь XIV—XV ст.

Generated on 2015-08-07 20:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

було посилати спасених душ до Бога. Вона цілком би вичистила свої маєтности од магометанської зарази, од жидівського блюзнірства і схизматицького квасу, коли б військові бурі (се б то война Б. Хмельницького) не стали їй наперешкоді в сих високих її замірах. Вона уживала задля того усяких способів; між ними і той був не послїднїй—щоб осадити в Острозї орден Societatis Iesu, який, за поміччю костьола і школи, завів би єдність віри, любов до святих чеснот і усякі добрі звичаї. Через те вона сміливо звернула всї свої гадки на те, щоб фундувати в Острозї колеґіум єзуїтський, і що задумала, те й виконала".

Гадка про осаду єзуїтів в Острозї і заклад тут єзуїтських шкіл задумана була уперше не тепер, а давнїш, коли Анни-Альоїзи ще й на світї не було. З того часу, як єзуїти уперше пробрались на Волинь, вони не зводили своїх пожадливих очей власне з Острога, який в останнїй чверти XVI ст. був головним просвітним центром для України, коли тут істнувала фундована князем Костянтином Острозським академія, друкувалась перша славянська бібліа і багато инших учительних і релїґійно-полемічних книг. Але поки живий був старий князь, всї змагання єзуїтів пробратись до Острога не мали скутку. Багато надій покладали вони на князя Януша Костянтиновича, який справдї одного часу носив ся з гадкою фундувати в Межирічі, се б то майже на передмістї Острога, єзуїтський колеґіум; але Януш чомусь змінив свій замір і замість колеґіума фундував в Межирічі коштовний кляштор для францишканців. Тим часом єзуїти встигли заложити в 1612 р. свій колеґіум в самій столицї Волинї – в Луцьку, але не спускали з очей і Острога, де й по смерти князя Костянтина фундовані ним школи не були знищені [1]).

Про що тільки гадав, але не виконав, князь Януш Костянтинович, те виконала побожна його синовиця (племінниця). 27-го липця, 1624 року, Анна-Альоїза сама прибула до Луцького ґродського уряду і вписала до актових книг два фундаційні записи, один на заложенне в Острозї єзуїтського костьола, другий на

[1]) Документальний довід на те маємо в рукописному Інвентарі маєтностей князїв Острозських, що був зложений в 1620 р. під час подїлу тих маєтностей між дочками князя Олександра Острозського. В сім Інвентарі, серед опису Острозського замку і різної будівлї, є й таке: „Tam że akademia, szkoły, drukarnia i ynsze budowania kollegiacke polske i ruske". Про сї ж школи, як тодї ще істнуючі, згадуєть ся і в Віршах Кас. Саковича на погреб гетьмана П. Сагайдачного, виданих у Київі в 1622 роцї:

„Дай Боже, бы тая там фундація трвала,
Жебы ся оттоль хвала Божа помножала".

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

фундованнє при йому єзуїтського колеґіума. В останнїм запису вона так мотивувала свій учинок: „Наслїдуючи приклади моїх славних предків, які, дбаючи про розмноженнє хвали всемогучого Бога, фундували в своїх маєтностях костьоли, манастирі, колеґіуми і забезпечували їх достатними прибутками, і прагнучи з свого боку до такого ж розмноження слави Божої, щоб віра католицька ширилась через науки і освіту молодих людей і проповіданнє слова Божого, а бажаючи теж, аби нїколи не уставали молитви за душу ясновельможного • його милости небіжчика мужа мого, який за життя виявляв завжди велику прихильність до предмета теперішньої моєї фундації, а разом і за душі предків моїх князїв Острозських, я Анна-Алоїзія, за радою ясновельможної княгині Анни Острозської, воєводиної Волинської, матері і добродїйки моєї, і теж по своїй добрій волї і пильно обміркованому призволенню, фундую на вічні часи в моїй родовій маєтности, в містї Острозї, колеґіум Societatis Iesu і при ньому костьол, який має бути на імя св. Ігнатія Лойоли і Франціска Ксаверія, отців єзуїтських. Задля сього я дарую на вічні часи пляц в м. Острозї, між вулицями так званою Згнилою і Звяґольською, або Водяною (*далї йде опис меж того пляцу*), а на змурованнє того колеґіума і костьола я осібним актом записала велебному ксьондзу ректорові Острозького колеґіума Яну Боршинському і його наступникам 30,000 золотих польських [1]), забезпечивши сю суму усим рухомим і нерухомим моїм добром. Тепер же, бажаючи, щоб отцї колеґіума мали для себе пристойне утриманнє і щоб швидче змогли одчинитись задля освіти молодиків школи, через які множилась би хвала Божа, я на вічні часи дарую і записую їм родову маєтність свою, а власне село Княгинин з двором і фольварком, села Мартин вщину, Білоберіг, Зарудде, Остров, Вїзд, с. Спасів з фольварком, села: Бодаки, Нараїв, Шаварки, Замлин і Волицю, з усїма приналежностями, будівлею, угоддями і доходами, зо всїма підданими: тяглими, боярами панцерними і путними, огородниками і підсусїдками, з церквами руськими і з правом подавання до них духовних, з млинами... (*далї йде детальний перелїк доходів з цїлого ключа Княгининського*). Крім того, задля городу при колеґіумі дарую отцям єзуїтам пляц в м. Острозї, над ставом, поміж Новим містом і пасїкою, так званою Наливайківською“. Сей запис Анна-Альоїза закінчила так: „А оборонцем теперішньої моєї фундації я назначаю і найнижче упрошую най-

[1]) Вартість тодїшнього зол. польського рівнялась приблизно 75 к. ср.

Generated on 2015-08-07 20:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

яснійшого короля Жиґмонта III і після його будучих королів польських".—Через кільки років, власне в 1630 р., Анна-Альоїза, крім названих, записала єзуїтам ще ось які маєтности: село Курняки, Могиляни, Миськовці і Волосковці [1]).

Того ж (1624) року в Острозї з великою помпою відбулись закладини величезної камяниці задля будучого колеґіума. Коли положили перший камінь, сама фундаторка кинула туди жменю золота і умиленно сказала:

— О, коли б я змогла збудувати Богові храм із щирого золота і такий величезний, щоб він покрив собою усю землю!

На се один єзуїт одмовив:

— Вірь, ясновельможна пані, що мале людське сердце єсть найкращий храм для Бога.

План будинку був зложений ученим архитектором, бенедіктинцем Моллї, умисне запрошеним з Риму за керовника при будівлї, а за простих робітників були підданці фундаторки, яких щотижня зганяли з околичних сел по кільки сот чоловік. Коли почалась робота, в околицях містечка Межиріча і с. Кунева несподівано знайшов ся здатний до будівлї камінь, про який ніхто й не відав до того часу. В тім признали єзуїти ознаку особливої милости Божої і упевнили побожну фундаторку, що розпочата нею справа угодна і приємна Богові, а вона сю каменарню зараз же записала їм у власність.

Оселивши в Острозї єзуїтів, Анна-Альоїза дала їм самим виключне право закладати тут школи і виховувати молодь. Оттодї-то мабуть, і були в кінець знищені Острозські православні школи, що були заведені дїдом Анни-Альоїзи і сяк-так істнували ще й в 1620 роцї. Замість їх єзуїти, не ждучи кінця будівлї колеґіума, завели свої публїчні школи, до яких (по їх свідоцтву), зараз же й почали вступати шляхетські дїти з Волинї, Поділля, Полїсся і навіть із заднїпровської України. Анна-Альоїза сердечно тїшилась тим і бажаючи дати бідній шляхтї, особливо дїтям з Волинського воєводства, пристойне утриманнє, зробила нову фундацію на заклад шляхетського конвікта, для якого власним коштом збудувала велику камяницю, а сусїдню православну церкву звелїла перебудувати на домову каплицю, щоб учнї з конвікта щоденно ходили туди до набоженства.

Не дивно, що, маючи таку горливу та щедру меценатку, Острозський колеґіум за короткий час розріс ся та закоренив ся,

[1]) Обидва записи Анни-Альоїзи знаходять ся в актовій книзї Київ. Центр. Архива, № 2134, на лл. 686 і 688, а додаткова—№ 2458, л. 507.

Generated on 2015-08-07 20:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

як лопух на гноїщі. В 1631 р. там були вже одчинені й вищі класи, философський та богословський, а разом з тим заведено було й новіціят, або семинарію, виключно для кандидатів на ксьондзи. Анна-Альоїза не знала краю й міри в піклуваннї про свій улюблений колеґіум. Усю силу матерньої любови, увесь запас нерострaченого кохання, вона перенесла на його і жила й дихала його інтересами. Новозаложений клас философії, а ще більше новіціят були предметом особливої дбайливости її та прихильности. Вона побільшила кошти на сї заклади, сама достерігала, щоб философи й новіції мали все їм потрібне, і часто їх відвідувала. „Приємно було побожній фундаторцї бачити духовних синків своїх, коли вони сидїли круг столу, заставленого наїдками з її матерньої милости, а ще більш любила бачити їх в свята, коли вони з побожністю приступали до трапези Господньої. Вона не могла доволї намилуватись їх скромністю та чемністю і вбачала в сих молодиках правдивий образ скромности та побожности її патрона Альоїзїя Гонзаго. Коли вона якось прийшла до колеґіума і, обходячи камери учнїв, зайшла і в камери новіціїв і побачила, які у них тверді та убогі ліжка, то заплакала над таким убожеством і з жалем стала дорікати ректорові, що він так суворо виховує і злиденно содержує учнїв. А коли отець ректор відповів їй, що так і личить убогим чернцям, щоб вони замолоду звикали до убожества і до життя апостольського, то Анна-Альоїза одмовила йому на се, що чернече убожество можна погодити з пристойною вигодою: нехай усе буде не роскішне, але хай буде пристойне. І як тільки вона вернулась з колеґіума до свого палацу, то зараз же послала до колеґіума усе, що знайшла у себе пристойного і придатного до чернечого ужитку, а щоб і надалї учнї не терпіли недостачі в необхідних річах, вона на якийсь час облишила костьольні апарати та прикраси, що своїми руками готувала, і почала сама краяти полотна та шити сорочки задля учнїв“.

Так умиленно оповідають самі єзуїти про свою добродїйку.

III.

Тепер, щоб краще обзнайомитись з Анною-Альоїзою, побуваємо в її палацї, обдивимось її пожиттє, побачимо, як вона жила, чим займалась, тїшилась, розважалась, як нищила в собі світові спокуси і вправлялась в високі чесноти.

Острозський замок, або власне самий дїдинець, в якому проживала Анна-Альоїза, містив ся на доволї високому горбі, що тепер зветь ся в Острозї „Судовою горою“, звідки одкриваєть ся широкий

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

краєвид на річку Вілію, м. Межиріч і зелену долину р. Горині. З трьох боків той горб обривав ся дуже круто, а з третьої, з півночі, одрізаний був од міста глибоким ровом, через який перекинуто було звідний міст. Дїдинець оточали навкруги високі мури, а на рогах стояли камяні башти чудової влоської архитектури, з яких одна півкругла, увінчана зубчастою короною, добре збереглась і до нашого часу. Там, де був звідний міст, над брамою, якою тільки й можна було увійти до замку, теж стояла камяна башта, крита гонтою; над нею був зроблений залїзний годинник „з цимбалом", який грав що-години"[1]). На замку завжди пильнувала панська надвірна мілїція, а з бійниць його башт грізно виглядали гармати, гаківниці, мушкети і инша огниста стрільба. В самім замку, зараз за брамою, стояла камяна Богоявленська церква, а проти неї князївський палац, змурований одночасно з замком ще в половині XV ст. князем Василем Острозським, що його прозвали „Красним". Хоч сей палац нераз потім перебудовували, але ще й за часів Анни-Альоїзи в йому доховалось де-що з старовиної простоти; так, поряд з роскішними покоями, оздобленими дорогими шпалєрами, шовковими завісами і т. и., тут були й кімнати з кафельними пічами, „мурованими коминами", з „мальованими" дверима, з „дубовими лавами" попід стїнами і т. и.[2]).

Не вважаючи на півчернече житте Анни-Альоїзи, її палац нїчого не втратив з попередньої, правдиво княжої пишноти й виставности. Єзуїти пригадують, що коли їх провінціяльний візітатор Фабриціус (поважна особа) в перший раз завітав до Анни-Альоїзи, то, проходячи через ряд роскішних покоїв, оздоблених коштовними прикрасами, і вбачаючи поважних, одягнених в дорогі шати слуг, подумав, що то були сенатори, і дуже здивував ся, коли помітив, що сї поважні особи пильно слїдкують за кожним рухом господарки, угадують її бажання і з низькими уклінами виконують її накази. По звичаю всїх тодїшнїх маґнатів, Анна-Альоїза держала числену юрбу служебників і служебниць, які уважались потрібними не так для справжнїх послуг, як ради пустої пихи, або ж задля розваги господарів; напевно, останню послугу правили „два карли і дві карлиці", яких ми надибуємо між челядю Анни Альоїзи.

---

[1]) Се ми говоримо тільки про „вишнїй замок", або дїдинець, а крім його був ще в Острозї й „окольний замок" з земляними стїнами, які оточали цїле місто. В йому теж були камяні башти, з яких дві ще й доси істнують.

[2]) Усї отсї подробиці маємо з Інвентаря 1620 р., про який раніш згадували.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Побожна та богобійна пані дуже пильнувала за моральністю своїх слуг; мужчин вона держала в однім дворі, а женщин в другім; вимагала, щоб усі її слуги були чесні, скромні, побожні, добре знали науку католицької віри, щиро виконували її установи і обряди і, служачи своїй пані, не переставали дбати про своє спасіннє. „Двір її (свідчать біоґрафи) більш скидав ся на жіночий манастир; в йому завжди панували тиша, скромність, згода і пристойність. Сей панський двір завжди був повний жіноцтва; там були й сироти вихованці, були й дїти—жидівські, московські, турецькі і татарські, узяті до двору задля того, щоб навчити їх догматам і правилам св. віри. І нїхто з сих дїтей не порожнював: після молитви і вислухання св. мші, одні шили, другі пряли, инші ткали килими, ґаптували золотом, займались иншим жіночим рукодїллєм. А при них були й такі особи, що під час роботи в голос читали про життє святих, або які духовні книги, а в инші часи приготовляли новохрещених дїтей до приняття св. таїн, і теж по черзї навідували хворих і їм слугували".

Піклуючись так про душевне спасіннє своїх слуг, побожна пані не меньш дбала і про тїлесні їх потреби, особливо ж піклувалась вона про недужих. „Инші пани (кажуть її біоґрафи) більш дбають инодї про своїх собак, нїж про хворих слуг. Вірний слуга втеряє здоровє на панській службі, а не має нї помочі, нї потїхи в недузї своїй. Підорветь ся од працї робочий чоловік, і уже за велику милость почитуєть ся й те, коли їїмосць вишлеть йому чару води або ґорілки з сїллю. Не так легковажила здоровє своїх слуг отся дбайлива пані. Як тільки вона довідувалась, що хтось з її двораків занедужав, зараз приставляла до його прислужника, казала давати йому їсти тільки те, що йому можна, і за порадою лїкаря, що його завжди при собі держала, казала видавати з своєї аптеки потрібні лїки. Коли хворий сильно недугував, вона доручала духовникові подбати про спасіннє його душі, сама одвідувала його і инших посилала справлятись про стан його здоровя. А коли недужий був уже близький до смерти, то хоч би то був найнижчий челядник, візник або ґайдук, сама приходила прислужувати йому: обтирала піт з його чола, поправляла йому постїль, з своїх рук годувала його, ласкаво вговорювала терпіти, покладаючись на волю Божу, потїшала його надїєю блаженої вічности; а коли він починав конати, давала йому в руки свячену свічку і приготовляла його побожними актами до христіянської смерти. Дивно було слухати, коли така великоможна пані, понижаючи себе до своїх слуг, богословські акти

Generated on 2015-08-07 20:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

з ними справляла, пригадувала помиравшим молитви й вірші з псалмів, події любови Божої, при останнім же конанні вона побожно волала: „Ґзус, Ґзус, Маріе!“ і всіх присутних побуджувала до плачу. А як що ксьондз знаходив ся коло помиравшого, то вона вже не вмішувалась в оту духовну прислугу, а доручала се йому. Які вона похорони своїм слугам справляла, як багато св. мшів за душі їх заказувала—про се відали усї, хто служив у її княжому дворі. Усї вони хотїли жити, служити й помирати в неї“.

О стільки ж добра й милосердна була (по свідоцтву біоґрафів) Анна-Альоїза й до своїх підданців. „З пяти польських гріхів найзвичайнїйші були — утиск підданців і проїзд по дорогах з потолоченнем людських хлїбів. В сих гріхах неповинна була отся побожна пані. Підданцї її були під таким захистом, що нїхто не смів чинити їм найменьшої кривди. Старостам і підстаростам вона суворо наказувала, щоб вони не накладали на людей нїяких нових відбутків. Під час подорожі, як тільки вона з карети вбачала, що її дворяне топтали кіньми чужий хлїб, що ріс при дорозї, вона зараз же посилала сказати, щоб сього не робили“. Вона не була горда, а була приступна до всїх, дуже ласкава і до всїх справедлива. Задля спасїння душ своїх підданців, Анна-Альоїза збудувала, крім ґзуїтського костьола в Острозї, ще пять костьолів в своїх маєтностях, а власне: в Звяглї, Хлапотинї, Берездові, Острожку і в Турові, і при них шпиталї, забезпечивши їх десятинами, ординаріями і грошовими сумами. В сї шпиталї вона наказувала приймати всїх калїк і старців з її підданців і не терпіла, щоб старцї лишались без догляду і волочились по вулицях. Часто вона й сама одвідувала шпиталї, доглядалась до того, як содержувались убогі, і подавала їм щедру милостиню. В голодні роки, наприклад в 1638 роцї, коли люди трохи не скрізь на Волинї помирали з голоду, вона в своїх селах казала щодня роздавати хлїб не тільки своїм підданцям, а й иншим, хто його потрібував. Часто вона платила довги за неспроможних і давала грошї на окуп бранців з татарської або турецької неволї.

У своїм домашнїм пожиттї Анна-Альоїза жила як справжня черниця, і єдинок втїхою для неї було проводити днї і ночі в побожних працях. Пустих світових розмов вона не терпіла, і коли траплялось часом, що, сидячи за обідом, хто-небудь з гостей починав звичайну світову балачку, побожна господарка поривалась вийти зза столу, або ж прохала своїх духовних завести розмову про що-небудь божественне. Кожного дня слухала вона мшу і присвячала цїлу годину на молитву; кожного місяця присвячала

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

три днї на духовні розмисли, і раз в рік присвячала на се аж десять днїв. В сї днї вона тільки й думала, що про Бога, і виконувала духовні вправи, які вигадав Лойола для єзуїтів. Вона часто говіла і кожного разу перед причастєм клала на вівтарь не меньш як пять червонцїв, а в день свого нарождення клала їх стільки, скільки їй було років. Вкупі з єзуїтами вона кожного місяця через жеребок вибірала собі патрона з лїчби місячних святих і шанувала його особливо: казала правити службу тому святому, уважно читала про його життє і старалась в своїх учинках бути подібною до його. Щоб умертвити свою плоть, вона часто бичувала себе до крови гострими канчуками, або дряцала залїзною щіткою і завжди носила на тїлї пояски з дроту, а на руках залїзні наручні. В страстні днї Анна-Альоїза морила себе до останньої міри. В чистий четвер вона скликала старцїв, мила їм ноги не водою тільки, а й сльозами своїми, потім частувала їх обідом і сама прислужувала їм так щиро та покірно, як би самого Христа мала своїм гостем. В страстну пятницю цїлий день пробувала в молитвах, боса обходила по костьолах гроби Господнї, довго лежала крижем на молитві і обливала сльозами помости костьольні... За свою праведність Анна-Альоїза, як свідчать її біоґрафи, часом сподоблялась бачити таке, чого звичайна людина не може побачити; так одного разу зайшла вона в садок якогось Острозського обивателя і звернула увагу на дерево з яблуками, які здались їй чогось незвичайними; і справдї, коли почали розрізувати сї яблука, то в кожному знайшлись штучно зроблені роспяття.

Оттакий образ своєї горливої добродїйки змалювали на віковічну память про неї влячні отцї єзуїти. Звичайно, на повну безсторонність їх неможна дуже покладатись. Взагалї можна вірити всьому, що вони оповідають про сердешну добрість побожної Анни-Альоїзи, про її щедрість, справедливість, христіянське милосердє до убогих, немощних, нещасних і т. и.; але треба памятати, що всї оті чесноти мали занадто тїсний круг приложення, не переходячи за межі конфесіональної виключности та прозелїтизма. Річ звичайна, що побожна панї була й добра, й милосерда до своїх одновірцїв-католиків, та ще хіба до тих чужовірцїв, що по волї, чи по неволї виявляли згоду перейти в її віру; але чи така вона була милосерда й до людей иншої віри, а особливо до маси підвладного їй православного люду? Можна сміливо ручитись, що коли б хто з православних письменників того часу зложив житепис Анни-Альоїзи, то в ньому образ єзуїтської преподобниці був би змальований зовсїм иншими фарбами. На жаль, в українській лїте-

Generated on 2015-08-07 20:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ратурі XVII в. істнує тільки одна слабенька проба в такому роді, про яку згадаємо потім; зате в судових актах того віку можна вишукати кільки документів, що яскраво свідчать про те, яким шкодливим, жорстоким ворогом була побожна Анна-Альоїза до людей тієї віри, якої споконвіку твердо держались і за яку горою стояли її славетні предки, та й сам її рідний батько. Тут уже не проявлялось у неї нїякої справедливости або милосердя.

Треба знати, що инші нащадки князя Костянтина Острозського хоч сами й належали вже до католицької віри, але, знати, з пошани до його славної памяти, нї в чім не порушали прав і свободи віри і церкви православної і виявляли до неї повну коректність, а иноді й доброзичливість. Так ми вбачаємо, що надрукований в Острозькій друкарні в 1612 р. Часослов був виданий „повелѣніемъ“ князя Януша Острозського, який хоч сам був католиком, але, ради памяти батька, по давньому спомагав усї його просвітні й милосердні заклади: школи, церкви, манастирі, друкарню, шпиталї і т. и. [1]). Так само поводився й його братанець, молодий князь Януш (Іван) Олександрович, рідний брат Анни-Альоїзи, проякого православні, заносячи скаргу на його сестру, писали, що він, „святое памяти яснеосвецоное кнежа, ничого правъ и фундушей продковъ своихъ не нарушалъ и кривдъ добрамъ церковнымъ не чинилъ“. Навіть сама Анна-Альоїза, ставши (в 1621 р.) володаркою „князства Острозського“, первісно теж „остерегалась“ чинити такі кривди, тільки не довго: так, ми вже згадували, що, напустивши до Острога єзуїтів і даруваши їм виключне право на заклад тут публїчних шкіл, вона тим самим цїлком знищила славетну Острозську „академію“ і инші православні школи, фундовані славним її дїдом, а за тим почалось систематичне нищеннє або усиловне відобранне у православних церков, манастирів, шпиталїв і т. и. Була тоді в Острозї мурована церква св. Тройцї, а при нїй великий шпиталь, в якому знаходило собі притулок і догляд багато „уломныхъ, хорыхъ и убогихъ розного стану и кондиціи“; обидва сї заклади ще за давніх часів були фундовані теж прадїдами Анни-Альоїзи і гойно забезпечені цїлими маєтностями: м. Су-

[1]) Варт помітити, що через рік по смерти князя Януша автор „Палинодіи“, Київо-Печерський монах Захарій Копистенський ушанував память його справжнїм дифирамбом за те, що сей князь, хоч і став одступником, але „народъ свой роский любилъ, православную вѣру отцев своихъ величалъ и побожне поважалъ, монахов святогорцев религіи греческое почестне приймовалъ и прикладомъ отца своего ялмужну давалъ“ і т. и.—Русская Историч. Библіотека, IV, 1139.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ражом (що тепер село в Кременецькім повіті) і с. Андрушівкою, з яких ішло на церкву та шпиталь щорічного приходу більш 3,000 злотих польських. Сї маєтности побожна Анна-Альоїза негайно відобрала і разом з церквою віддала єзуїтам, шпиталь „опустила“ (зробила пусткою), а замісць його фундувала в Острозї латинський шпиталь св. Франціска-Ксаверія, а на його утриманнє записала щорічний дохід з Острозької папірні, яка була заведена колись її дїдом задля потреб православної друкарні. Крім того, православні скаржились, що Анна-Альоїза майже цїлком обібрала катедральну Богоявленську церкву, в якій було поховано її батька й дїда, „и барзо веле зъ нее охендозствъ и аппаратовъ церковныхъ, лихтаровъ и иншихъ речей побрала и на пожитокъ свой (чи може костьольний) обернула“. Потім, коли за нового короля Владислава IV православні доправились того, що їм дозволено було вибрати й поставити собі митрополїта і 5 єпископів, після чого Волинцї зараз же одноголосно вибрали владикою Луцької й Острозької катедри князя Олександра (в чернецтві Афанасія) Пузину, то унука князя Острозького, на перекір державним правам, без усякої власної потреби, на одну прикрість православним, з намови єзуїтів, заказала своїм підданцям, мирянам і духовенству, признавати нового владику своїм пастирем, звертатись до його в церковних справах і віддавати йому належну слухяність; а коли сам о. Пузина прибув до Острога, як до своєї катедри, то „зъ жалемъ сердечнымъ“ довідав ся, що замкова катедральна церква, з наказу Анни-Альоїзи, була запечатана шістю печатями, а замок обсажений численою сторожею. Спробував владика навідатись до инших міських церков, але усюди знайшов запечатані двері і грізну сторожу [1]).

(Кінець буде).

---

[1]) Архивъ Юго Зап. Россіи, ч. I, т. 6, №№ CCLXXII і CCLXXIII.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Переспіви з Сюлї Прюдома.

I. Крила.

Великий Боже! В сяйві мрій безмежних
Дитиною я крил собі бажав,
Але твоїх просторів безбережних
Я тим не ображав.

Я потім умірав. Я задихав ся в сірій
Пустині і тоді думка́ми в небесах
Відпочивав. Чи не пташки́ в той ірій
Менї показували шлях?

Тепер знеміг ся я і вже в блакіть очима
Не смію линути з одвагою орла.
Але хто-ж виростив у мене за плечима
Два дужих і дзвінких крила?

II. Два голоса.

Два голоса в душі збентеженій моїй
Змагають ся з собою яко мога—
Блюзнїрство розуму вступає в бій
З любовю чистою до Бога.
„Отця, Властителя нема на світї сім!—
Так до любови розум промовляє.
„Дивись: усюди зло панує в пїм!“
А та відказує: „Нас віра підтримає...
Надїю в Бозї поклади,
Люби і вірь—отсе твоя дорога!
Безсмертна я—і відчуваю Бога“...
А розум каже їй спокійно: „Доведи“.

III. Загублений крик.

Я грою мрій сягнув у тьму віків—
І бачу юнака, сумного з виду;
Будує він в юрбі товаришів-рабів
Хеопсові величну пірамиду.
Він на собі несе ґраніт важкий.
Згинають ся його тремтячі ноги...
В очах покора з ви́разом знемоги...
Аж раптом—крик несвітський, голосний!
Той крик повітре стряс, дійшов зенїту,
Досяг зірок і за межею світу
Все вгору йде в безодні віковій.
Шукає Бога він, загублений той голос...
Іде за віком вік, а гострокутний колос
Над деспотом стоїть в величности нїмій.

IV. Боротьба.

Заледви прийде ніч, і я каратись мушу.
Я Сфінкса бачу знов — і в серцї знов нудьга...
Таємний велитень проймає жахом душу
І мозок мій гнітить його страшна вага.
Ось він... Ось дивлять ся великі очі-ями
І стискують мене обійми мовчазні.
Я в ліжку, здавлений, лежу мов у трунї,
І з при́видом борюсь безсонними ночами.
Нераз матуся прийде і своє сумне
Лице схиляючи, запитує мене:
„Ти, сину, змучив ся? Чому не стулиш очі?“
Кладу я рученьки на груди, на чоло
І їй відказую, коли вже одлягло:
„Я з Богом, матїнко, боров ся сеї ночі.“

Generated on 2015-08-07 20:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Л. СТАРИЦЬКА-ЧЕРНЯХІВСЬКА.

КРИЛА.

Буденна драма на IV дїї.

(Д а л ї *).

ДЇЯ III.

Сцена—кімната в помешканню Віктора і Лїни; в глибинї двері в дитячу хату.

Я в а I.

З дитячої хати виходять Лїна, Віктор і професор.

Професор-лїкар. Становище серіозне, але не безнадїйне: нїчого загрожуючого. Ту мікстуру, що я виписав, давайте малому через годину по чайній ложцї, ванни, компреси, все, як я казав... і заспокойтесь, люба панї: пильний догляд і добрий харч зроблять все.

Лїна. Ах, я така вдячна вам, пане професоре..., але ви... ви не заспокоюєте мене, аби...

Лїкар. Не маю такої звички, вам треба, панї, заспокоїтись самій і дитина буде спокійнїйша.

Віктор. Я теж кажу і казав завжде. Треба було просто взяти мамку. Так нї-ж: „Святий обовязок матери!“ Наче харч той, або инший може мати вплив на психіку дитини.

Лїкар. Даймо, що мати завжде найкраща мамка, але, маючи на увазї таку нервову натуру і те, як тяжко дав ся дружинї вашій сей процес я, коли-б мене в свій час запитали, схилив ся б до вашої думки. Проте тепер, під час хвороби, міняти молоко небезпечно, через те прошу вас, панї, перш за все—заспокойтесь. Спокій, спокій, мікстурка, тепла купіль і через тиждень-два—все мине. Я завтра заїду одвідати.

Віктор. Спасибі. (*Дає гроши*).

Лїкар (*ховаючи гроши*). Не турбуйте ся ж, панї: памятайте,—ваш спокій,—спокій вашої дитини. (*Виходить. По дорозї Вікторови*) А здорово нашумів ваш останнїй виступ! Нїяк не можна було сподївatись, щоб ви виграли таку безнадїйну справу.

Віктор (*провожаючи його до передпокою*). Кожна справа, як кожен цїпок, має два кінцї, і коли глянути на неї з одного боку то вона виглядає так, коли з другого, то...

*) Початок див. X кн. ЛНВістника.

Generated on 2015-08-07 20:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Лїкар (*уже в передпокою*). То маєте добрих пять тисяч карбованців... ха-ха-ха! Не менче?..

Лїна (*зостаєть ся сама. Павза. Підходить до крісла і утомлено сїдає на нього, схиляє голову на руку*). Ох!...

Віктор (*вертаєть ся з передпокою*). Лїно!.. А,—ти тут. Ну, що ж, заспокоїлась? Бачиш, всї твої страхи, як я й казав, були даремні.

(*Лїна хитає головою*).

Віктор. Ти якась блїда? Що з тобою?

Лїна (*тихо*). Втомилась я, Віктор.

Віктор. Ще-б не втомитись! Се ж не житє, а якась каторга,—день і нїч бїля дитини. Навіщо-ж тодї няньки?

Лїна. Ах, Віктор! Хто-ж би покинув слабе немовлятко на чужі руки?

Віктор. Одначе, коли-б всї матери побивались так, як ти, то хто б тодї схотїв і дїтей мати?

Лїна. Не у всїх матерів слабі дїти.

Віктор. Дитина знайшлась здоровою. Я казав одразу взяти мамку. Клопочитесь самі про рівність, а яка ж може бути рівність, коли жінка буде прикутою до дитини. Се повинно бути орґанїзовано якось иначе. Багато зробив би Наполєон, коли-б сидїв 12 місяцїв над колискою! Та й, нарештї, се годуваннє чистий материнський еґоїзм. Сама чуєш, що каже лїкар, через твої нерви, через твої турботи слаба дитина... коли-б...

Лїна. То правда, Віктор, я турбуюсь, я нервничаю, я плачу... але не я тому винна. Сядь тут, бїля мене, Віктор. (*Віктор мовчки сїдає*). Ти все дратуєш ся, все гнївяєш ся...

Віктор. Ся-ж атмосфера задушити може... Ось і зараз в тебе сльози на очах... Се-ж знаєш ..

Лїна (*втерає очі*). Ах, Віктор .. Я сама себе не пізнаю... але як би ти хоч трохи підтримав мене...

Віктор. Лїно, я ж радий все зробити: няньку, мамку, дві мамки нарештї, коли одної мало.

Лїна. Не те, Віктор, не те... Ти все кидаєш нас... Коли-б ти знав, Віктор, що я почуваю... менї здаєть ся часом, що ти... що ти не любиш його, що ти... (*ковтає сльози*).

Віктор. Ну ось!

Лїна. Коли-б ти був зі мною, коли-б ти любив його, коли-б ти підтримав мене. Я була-б і весела і здорова... Ах, Віктор, ти не бачиш, що робить ся зі мною! Чи се наслїдки того страшного процесу, але я... я хилю ся од вітру, я не маю сили... не маю пев-

Generated on 2015-08-07 20:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ности. Я почуваю таку кволість... Я хочу що хвилини плакати і коли тебе нема... мене облягає така нудьга.... такий сум... (*Притуляєть ся до його плеча*). Пожалуй мене, Віктор, я-ж люблю тебе, люблю і... (*тихо плаче*).

Віктор (*обнімає її однёвю рукою*). Ну от... от бачиш. А ще дивуєш ся, чого я дратуюсь. Я те-ж, люблю тебе, Лїно, і замість коханої дружини маю вічно заклопотану мамку.

Лїна. Ах, Віктор! (*Давить зітхання*).

Віктор. Ти сама вбиваєш моє нїжне почуттє до тебе... кохання нашого нема.

Лїна (*з притиском*). Віктор, невже-ж те, що я люблю й жалую твою дитину, вбиває твоє коханнє до мене.

Віктор. Хто каже, Лїно... але є міра всьому.

Лїна. Тут рветь ся житє.

Віктор. Побільшуєш.

Лїна. Може, може се нерви мої, але-ж подумай, Віктор, такі довгі вечори, такі сумні ночи, сама без тебе з слабою дитиною, з своєю нудьгою, з своїм страхом... Ах, Віктор, я була-б инша я-б не побільшувала небезпеки, коли-б я була хоч певна в тім.. що ти любиш нас...

Віктор. Ну, Лїно... се тільки можна зясувати розстроєними нервами: в моїй любови зневірятись ти не можеш. Ти здаєть ся хотїла-б, щоб я покинув всї чергові справи. (*Підіймаєть ся і починав ходити по хатї*).

Лїна. Я не кажу про справи, але перше ти мав час для мене; ти на мене гнївав ся, коли я з дому йшла, і ось я дома, а ти...

Віктор (*з досадою*). Ах, Лїно!... Росте-ж практика: мене рвуть справи...

Лїна. А житє? Чи то-ж справи дорозчі за житє? І потім сї справи... ось наприклад.

Віктор. Ну, Лїно, треба бути висшим за блягузкання юрби. Я знаю сам свій шлях, і щоб там не писали сї ес-децькі часописи, я своєї адвокатської етики не порушив і не порушу. Я вже стільки працюю для партії на дурничку, що треба менї заробити що небудь і для себе.

Лїна (*зітхає*).

Віктор. Для всякої дїяльности потрібна перш за все сила, а силу дають гроші... І коли людина працює так як я працюю, їй треба одпочинку і переміни вражінь, а ти-ж бачиш сама...

Лїна (*тихо*). Я бачу... Я багато бачу, Віктор.

Віктор (*швидко повертаєть ся*). Що ти бачиш?

Generated on 2015-08-07 20:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Лїна. Що з нами тобі нудно.

Віктор (*швидко*). Коли б се було й так, то винен тому не я. (*Спокійнїйше*). Я дуже радий, що ти зняла про се мову. Поглянь сама, на що перевело ся наше житє? Так не може довго тягти ся... Коли я вертаю ся до дому, що знаходжу я? Сум, турбота... ти заклопотана, знервована...

Лїна (*тихо не підводячи голови*). Кожна вага легча, коли її несуть вдвох.

Віктор. Вона і зовсїм не завважатиме, коли її навантажити на коня... Я можу бути дружиною, батьком, чоловіком... Але ти хочеш зробити з мене няньку... На се я не здатний. Ти не спостерегаєш, Лїно, як ти сама одмінила ся. Коли я казав про ненатлий інстинкт материнства,—я був правий: ти залишила літературу, залишила товариство, забуваєш мене, забуваєш навіть себе...

Лїна (*тихо хитав головою*).

Віктор. І з усього робить ся цїлком непотрібна жертва, а через сей настрій і якісь непевні думки. Тобі неодмінно треба розважитись: розважиш ся і відразу покращає твій настрій, а разом з тим, ти-ж чула сама, заспокоїть ся і дитина. (*Виймає годинник*). Сьогодня бенефіс Ріни, поїдьмо зі мною хоч на пів-години в театр.

Лїна (*підводить голову*). Нї, в театр я не поїду.

Віктор. Чому? Марія Олександровна побуде в нас.. Та се-ж два кроки... на одну дїю.

Лїна. Я не можу. Менї тяжко бачити світ, залю, юрбу... Тяжко слухати музику й спів... Віктор, зостань ся зі мною сьогодня... (*Обнїмав його*). Один тихий лагідний вечір.

Віктор. Се неможливо... перший бенефіс Ріни.

Лїна. Буде там багато і без нас.

Віктор. Сама заїздила, запрошувала...

Лїна. Вона і не спостереже... На що ми їй?

Віктор. Твоя-ж подруга... Всї спостережуть нашу відсутність... Се просто було-б образою для неї і без жадної причини.

Лїна. Як без жадної причини? Слаба дитина се не причина для того, щоб не поїхати хоч одного вечора в театр.

Віктор. Ах, дитина не на стільки слаба, щоб не можна було поїхати на годинку... Коли ти не можеш, то нарештї я поїду сам.

Лїна (*підходить*). Віктор, я прошу тебе... Я так рідко, я майже нїколи не просила тебе... Зостань ся сьогодня зі мною.

Віктор Але-ж, Лїно! Через годину-дві я буду дома.

Generated on 2015-08-07 20:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Лїна. Віктор, зостань ся, я прошу тебе... я...

Віктор. Цілком неможливо... Я дав слово Ріні і так... се просто якийсь каприз... а, вибач мене, потурати безпідставним капризам...

Лїна. Нехай каприз... Що-ж тобі дорожче, чи каприз хворої жінки, чи примхи актриси!?

Віктор. Лїно, се ти?..

Лїна. Ах, Віктор! Я сама не знаю, що я кажу, але прошу тебе, зостань ся сей вечір зо мною: я почуваю таку нудьгу, такий сум.

Віктор. Дві години, через дві години я буду тут.

Лїна. Боже мій, Віктор, невже-ж ти не можеш зробити сього для мене!

Віктор. Все, що хочеш, але не таку єрунду! Не можна-ж, Лїно, так насилувати чужу волю. Я пообіцяв і не знать через що повинен ламати своє слово! Се просто самодурство якесь! (*Сердито виходить з хати*).

Явa III.

Лїна та Марія Олександровна

Марія Олекс. В чім річ, Лїночко? Чого се Віктор вийшов такий роздратований?

Лїна. Просив, щоб я поїхала з ним не бенефіс Ріни.

Марія Олекс. І поїдь. Крихотка наша заснула .. Я зостанусь поки ви вернетесь.

(*Саша пробігає в передню і вертається назад*).

Марія Олекс. Хоч-би не помішав хто...

(*Саша вертається ся*).

Лїна (*до Саши*). Хто там?

Саша. То барин вийшли. (*Виходить*).

(*Павза*).

Марія Ол Не гаразд, Лїно. Ось бачиш і неприємність Вікторови. А чого було б не поїхати разом. Ох, Лїночко, Лїночко! Треба відноситись спокійнійше. Твоя турбота дратує Віктора.

Лїна (*не обертаючись*). А може його байдужість дратує мене.

Марія Ол. Ну що ж ти хочеш—мужчина? У нього свої справи, своє житє... Підросте дитина, і він любитиме її, а тепер воно для нього що? Шматочок мяса...

Лїна. А я?... (*Гірко усміхається ся*).

Марія Ол. Ти люба, дорога дружина, і він тебе ревнує до дитини. Так, так... Ти забуваеш його для неї, а се не гаразд. Єсть

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ріжні мужчини: одні ось як мій покійний батько, люблять дітей і в пелюшках, а другі...

(*Саша знову пробіла в передпокій*).

Лїна (*підводить ся з місця, напружено застиває в хвилині чекання. Марія Олександр. пильно дивить ся на неї і хитає головою*).

(*Саша вертає ся*).

Лїна. Хто такий?

Саша. Андрій Васильович. Сюди йдуть.

Ява IV.

Андр. Вас. (*здоровкає ся*). Добрий вечер, панове. Ну що, як справи? Як маненький пацієнт? Професор був?

Марія Ол. Був; цілком заспокоїв: нічого загрожуючого.

Андр. Вас. Я ж вам казав. Що ж, упевнились, Лїно Федоровно? Е, та ви змарнїли зовсім.

Марія Ол. Побиває ся все за дитиною. А чого? Дасть Бог, все мене, і все гаразд буде. Ви, Андрій Васильовичу, любий, заспокойте її трохи, а я піду, сяду там біля нього, та няню з рецептом до аптеки пішлю.

Андр. Вас. (*дивить ся на рецепта, хитає головою і віддає його Марії Олекс. Марія Олекс. виходить*).

Андр. Вас. (*до Лїни*). Змарнїли ви... зовсім змарнїли... Ех, Лїно Федоровно! Таким людям як ви, не треба й дітей мати.

Лїна. Чому?

Андр. Вас. Душі своєї не жалуєте. Ну, та тепер, думаю, ви вже спокійні. Я навмисно порадив вам запросити Білова, діяґност тонкий, хоч і високої марки падлюка.

Лїна. Він заспокоїв мене.

Андр. Вас. Ну, то й головне. А як же робота? А? Термін наближає ся.

Лїна. Боюсь, що не встигну.

Андр. Вас. Крий Боже! Треба напружити всї сили. З того початку, який ви менї читали, я бачу що се буде річ високої художньої краси. Я певен, Лїно Федоровно, що першу премію візьмемо ми. І уявіть собі тільки який успіх. Для всїєї Европи се буде грім серед ясного дня. Нова Америка! Невідомий 35-мілїонний нарід з такою літературною силою.

Лїна (*слухав неуважно, прислухає ть ся до чогось*). А! (*Порива ть ся*). А! Нї! (*Сїдає знову*). Се менї здало ся тільки.

Андр. Вас. Та ви мене зовсім не слухаєте.

Лїна. Слухаю, слухаю, любий Андрій Васильовичу, тільки зна-

Generated on 2015-08-07 20:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

єте що... ви не судіть мене... не гнівайтесь на мене, але роботи... роботи я певно не скінчу.

Андр. Вас. Як? Не скінчите роботи?

Ліна. Не гнівайтесь .. але я не можу... Я не знаю, що зо мною... чи се нерви, чи я не можу думок зібрати... така турбота... такий... коли я сиджу так цілі дні сама...

Андр. Вас. А Віктор Олександрович? Його щось ніколи не видно дома?

Ліна. У нього ж лекції, справи.

Андр. Вас. У нього лекції, справи. Ха, ха, ха! Так родинне житє вже діференціювало ся. Чоловікови лекції, справи, а жінці — колиска. Гаразд, гаразд... А де-ж ті пишні слова про спільну працю? Пташки!! Ідилія!! Тісне гнїздечко! А на провірку що? Ха, ха, ха! Звичайна історія, тільки не Гончарова. Розуміть ся, при такому становищі житя працювати тяжко .. Се-ж той поступ в родинному житю, про який так пишно ораторствував Віктор Олександрович. А знаєте, що скажу я вам? Коли самиця шимпанзе спить з дитиною на дереві, то сам шимпанзе стоїть з дручком під деревом і вартує цілу ніч, щоб нїщо не стурбувало спокій його сїмї.

Ліна. То ж шимпанзе.

Андр. Вас. Ах, так, так. Лев — друге дїло. Справедливо, цілком справедливо... Лев не буде триматись рідного кубла. Левам потрібні світ, галас, гроші, насолода, популярність. А родинне вогнище не можна рівняти з сяйвом електричних люстр театральної залї.

Ліна. Андрій Васильовичу!

Андр. Вас. Хто шукає лева, Ліно Федоровно, той товариша не знайде... Звичайно, в театрі веселїйше нїж дома...

Ліна. Андрій Васильовичу... за що? (*Підводить ся*).

Андр. Вас. (*схопив ся*). Вибачте, вибачте. (*Підходить і цілує їй руку*). Ну, вилайте гаразд, ну, виженіть з хати... Втручаюсь, як хам, не в свої справи... Але не можу ж бачити вас в такому становищу. Кожен крок ваш треба доглядати, кожну хвилину берегти, а ви... Ех! (*Махав рукою*). Ну, ну.., не сердитесь, не сердитесь? Вибачили?

Ліна (*простягає руку*). Добрий, дорогий товаришу...

Андр. Вас. Спасибі. (*Стискає руку*). Слухайте, Ліно Федоровно, — я лїкар, і не аби-який, ви знаєте се. Щоб ви не турбували ся, щоб ви були спокійні цілком і змогли віддати свій час роботї, я лишаюсь у вас, покину лїкарню, буду тут день і ніч біля дитини...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Л ї н а. Андрій Васильовичу, як менї дякувати вас за все ваше добре почуте до мене... Я не знаю... я не знайду слів, щоб сказати вам, як воно зрушує мене... але вислухайте мене, і не гнївайтесь, і зрозумійте... Я... я не можу зараз писати... для того треба мати хоч яку небудь душевну рівновагу... а я... а в мене всї думки, всї почуття... нї... я... я нїчого не можу...

А н д р. В а с. (*дивить ся на неї хвилину*). Так. Так значить з лїтературою каюк? Гм.

Л ї н а. Коли б я могла примусити себе, коли б се залежало вид моєї волї...

А н д р. В а с. Е, та що вже там! З примусу лїтератури не буває! Та, зрештою, ви не рвіть себе.

(*Саша пробігав в передпокій. Лїна вся стріпонула ся*).

А н д р. В а с. Віктор Олександрович мабуть?

Л ї н а. Він... нї... не знаю... не думаю...

(*Саша вертаєть ся назад*).

Л ї н а. Хто там?

С а ш а. Ольга Григоровна, сюди йдуть.

Я в а V.

Тіж та Ольга Григоровна.

О л ь г а Г р и г. О, і Андрій Васильович тут... отсе гаразд менї як раз вас обох і треба. Добрий вечер, Лїно Федоровно. Голубко! Та як ви змарнїли!

А н д р. В а с. Отже,—на що перевелась...

Л ї н а (*усміхаєть ся*). Я й справдї подумаю, що я вже така тоненька як ниточка. Нїчого, трохи клопоту було.

О л ь г а Г р и г. Ну, а тепер же все гаразд? Маленький суфражист здоровий?

Л Ї н а. Не зовсїм, але...

О л ь г а Г р и г. Та вичуняє... Чи то ж можна так побиватись? Мойому Юркови 8 місяців було, коли мене забрали; мусїла відняти і нїчого... вижив, ще й який хлопчисько виріс. А я до вас в справі тих лекцій.

А н д р. В а с. (*махав рукою*). Які там лекції!

(*Чутно дитячий крик*).

Л ї н а. Боже мій! (*Хоче бігти, але двері відчиняють ся і виходить тїтка*).

М а р і я О л е к с. Та нїчого.. нїчого... Се зі сну. Спить так гарненько, як янгелятко. Ти не входь, бо ще розбудиш, а я піду придивлю ся на кухнї, щоб заварили припарочку так, як профе-

Generated on 2015-08-07 20:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

сор росказував. О, ось і Ольга Григоровна прийшла, дуже добре! Побудьте в нас трохи, та розважте отсю дурненьку матїр. Просто прострація на неї якась найшла. Ой-ой, як одмінило ся житє! У моєї мами було нас 12 живих, та шість ще вмерло. І, повірте, сидить вона було при столї, почує себе зле після першої страви, піде до своєї хати, а на прикінцї обіду вже батька вітають з сином або з дочкою. А тут,—трохи-ж було не вмерла... та й зараз. Одна дитина і руйнує весь спокій. Ось і Віктор ремствує: звичайно, молодий мужчина.

Андр. Вас. А не батько?

Мар. Олекс. Що-ж, Андрій Васильовичу, не всї батьки однакові: один доглядатиме дитину ще краще матері, а другий до того не здатний. Рїжні бувають вдачі. Віктор любить товариство, успіх. Треба-ж і його зрозуміти... молодий мужчина. Лишати його самого не гаразд, може й від дому відбитись.

Андр. Вас. (*ходить*). Чудесно, чудесно! Психольоґія і фільозофія інтелїґентних родин! То-ж по вашому, Марія Олександровно, жінка повинна принаджувати чоловіка до дому?

Мар. Олекс. А ви думали? Е, Андрію Васильовичу,—добра жінка повинна бути і добрим полїтиком. Так, так... бо й саме родинне вогнище згасне, коли в нього раз по раз не підкидати дровець. (*Виходить*).

Андр. Вас. Ха, ха, ха! І се авторови „Питання“! І се житє! Так що-ж, не вмієте, Лїно Федоровно, догоджати як слїд чоловікови!.. Не потрапляєте підкидати дровець!? Скажу вам по правдї, наука не легка... Ха, ха, ха! (*Виходить з серцем хрьопнувши дверима*).

Явa VI.

Лїна та Ольга Григоровна.

Ольга Гр. Свічечко моя люба, що з вами?

Лїна. Свічка згасла... згасла... згасла... (*Ридав*).

Ольга Гр. (*обнїмав її*). Люба, дорога моя, заспокойтесь. Що з вами?

Лїна. Ох! Я сама не знаю... вони рвуть мене всї, і Віктор, і Андрій Васильович... і тьотя... а я... я не маю сили, я не можу нїчого зробити... я... (*Плаче*).

Ольга Гр. Та нїчого вам робити не треба. Се все мине... все часове... одужає дитина, самі зміцнїєте. Хапатись нема куди, треба заспокоїтись, одпочити.

Лїна. Ах! Що одпочинок! (*Стискав руки Ольги Григаровни і ю-*

Generated on 2015-08-07 20:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ворить твидко, гаряче) Ольга Григоровна, дорога моя, невже се правда? Невже материнство нівелїрує душу, вбиває творчість... перетворює людину... Гасить всї фарби житя?

Ольга Гр. Що ви, що ви, моя люба! Хто се наказав вам таких дурниць?

Лїна. Всї... Ах, що всї! Я сама почуваю се. Ох, Ольга Григоровна, я загинула! Я нїщо тепер. Чи-ж я винна тому? Чи-ж я не маю права мати, любити, жалувати свою дитину?

Ольга Гр. Хто-ж каже? Се-ж світовий закон.

Лїна. І він, він убив в менї все! Я не пізнаю себе. Коли я чую його плач, коли я бачу сї рухи, се безпорадне тїльце, се страждання,—я почуваю, як моє серце звиваєть ся від болю. Всї думки, всї почутя—згасли перед сим почуттем. Я знемогаюсь від жалю, від любови. Я не можу напружити сил своїх, я не можу подужати себе, я не можу нїчого творити... я гину... гину... (*Істерично ридав*).

Андр. Вас. (*входить*). Що тут таке?

Ольга Гр. Дайте-ж що небудь... бачите... її треба жалувати, треба берегти...

Андр. Вас. Хто-ж не жалує?.. (*Підходить до столу і крапає каплї*). Тут би не знаю що!.. Е! (*Підходить до Лїни з краплями*). Ви пийте, Лїно Федоровно... Ну, заспокойтесь!

Лїна (*пє, зуби цокають об шклянку*). Менї так соромно... сей скандал... перевелась на даму з розстроєними нервами. (*Усміхаєть ся крізь сльози*).

Андр. Вас. Та то пусте: нерви полагодимо,—на море треба одвезти вас, та й спокій.

Лїна. Дайте рецепта.

Андр. Вас. Рецепта б я прописав...

Ольга Гр. Рецепти сї приписувати легко, та де ті аптеки щоб випускали сї лїки.

(*Дзвонок*).

Лїна (*здрігаєть ся і мимоволї повертаєть ся до дверей у передпокій, куди шмигнула швидко Саша*).

Андрій Вас. (*постерегає сей рух*). Гм... (*Відходить осторонь*).

Явa VII.

Входить професор, через плече сумка і великий морський бінокль, у руцї щось завернуте в папір.

Проф. Salve, salve! Вітаю вас, друзї мої! Нарештї після довгої подорожі я вернув ся як Одисей до дому, і Jupiter pluvius зу-

Generated on 2015-08-07 20:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

стрів мене відразу ласкою своєю... Але що я бачив, панове, що бачив! Сподіваюсь одначе, що всї в доброму здоровю, що все гаразд, що добрі пенати оборонили наш атріум від злих лемурів?

Лїна (*підходить, цїлує Івана Павловича*). Як несподївано приїхали ви?!

Проф. Просто з пароплаву. Заїхав до дому, дізнав ся, що моя добра Пенельопа тут і не роздягаючись зайшов до вас. Ну, що Лїночко, як наш Астіянакс?

Лїна. Тепер трохи краще, а був хворий.

Проф. То нїчого, нїчого. Юлїй Цезар, як відомо, вродив ся теж хворим, але се не завважило йому опанувати всїм світом. А Гектор наш де?

Лїна (*нїяково*). Він? Він поїхав по одній справі.

Ольга Гр. (*підходить швидко до Івана Павловича*). Як їздило ся, Іване Павловичу?

Проф. Чудово! Я переселив ся душею в минуле... я ступав по тій землї, по якій ходили Плятон, Арістотель, Леонїд, Мільтіяд. Я бачив знову червоні стїни вічнього міста, ступав по Форумі, читав власними очима величнї написи минулого житя. Бачив всю красу античної Елляди і міць залїзного Риму. Ах, панове, яке се велике почуттє, як підносить воно душу, як оживляє серце. А сей фраґмент, я привіз його вам. Дивіть ся, — ось він мовчазний, красномовний свідок минулого. (*Скидає папер і виймав уламок античної статуї, частина голови Атени-Палляди. Шлем і чоло*). Дивіть ся, панове, яка краса! Хто знає, може рука Фідія або Праксітеля різьбила її. Скільки очей дивилось на неї, скільки молитов складалось до ніг їй. Які промови виголошувались біля неї, як шуміло житє, як перекочувались його хвилї. Ось вона перед нами чужими, незнаними людьми. Слухайте її і вона розкаже вам все. Андрій Васильовичу, medicus, невже ви не відчуваєте сієї поезії, найсолодшої і найболючійшої з усїх—поезії минулого?

Андрій Вас. Може б і відчував, та ось бачите, поезія сучасного насолоджує серце. В мойому баракї 30 койок, а тіфозних слабих 45, пятеро просто в корідорі в таку негоду, коли Jupiter pluvius роспустив свою ласку над містом. Тут знаєте Праксітелеві черепки не зарадять лихови.

Проф. Одно не знищує другого... Коли б люде обмежувались лише сучасним, хто знає, чи були б у нас і бараки для тіфозних слабих. (*Повертаєть ся до Лїни з своїм уламком, в сей час входить Марія Олександровна*).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Я в а III.

М а р і я О л е к с. Іван Павлович! Так несподівано!

П р о ф. (*цілує їй руку, а потім цілують ся*). Хотів зробити тобі сюрпріз.

М а р. О л е к. Ах, Боже мій! І мабуть нічого не їв, не пив!..

П р о ф. То річ другорядна. Які роскопки зробив я!

М а р і я О л е к. (*бере в руки уламок*). Яка краса! Які лінії! Ну та ходім зі мною в їдальню, я наллю тобі кави і ти розкажеш менї все...

П р о ф. Гаразд, гаразд. Мій шлунок вже разів зо три нагадував менї про себе, але я не мав часу вислухати його.

М а р. О л е к. І не гаразд, не гаразд. Ти-ж знаєш, що тобі довго не їсти шкодливо. Ходім, ходім! Яка краса! (*Виходить*).

А н д р. В а с. Ніколи б не подумав, що Марія Олександровна так захоплюєть ся античними фраґментами.

О л ь г а Г р. (*усміхаєть ся*). А політика?

(*Знову дзвонок*).

Л і н а (*здригаєть ся*). Ах, сї дзвонки! Сьогодня, мов навмисне.

(*Саша пробігає, дзвонять вдруге*).

А н д р. В а с. Хтось нетерплячий.

О л ь г а Г р. Мабуть сам господар.

(*В передпокою чутно голос Нїни Івановни: „Панї вдома?“*)

Л і н а. (*Голос її падає*) Н'на Івановна...

А н д р. В а с. Ат, іще ся сорока.

Н і н а І в. (*вліта є*). Ледве вирвалась! Добрий вечір, Лїночко, добри-вечір, панове! (*Здоровкаєть ся*). Я, Лїночко, за вами.

Л і н а Ф е д. За мною? Куди-ж?

Н і н а І в. Як куди? В театр. Ви не йдете? Ну як же так? Все місто там. Я покинула засїданнє.

Л і н а. Нї, я не можу: дитина хвора

Н і н а І в. Ну, що там! Хоч на хвилиночку! Перший бенефіс Ріни... Всї білєти ще вчора розібрано. У мене льожа.

Л і н а. Не можу, я почуваю себе зле.

Н і н а І в. Ах, який жаль! А я зустріла Віктора Олександровича і думала, що ви те-ж.

Л і н а (*швидко*). Віктора?

Н і н а І в. Їхав в театр з такою чудовою корзиною квіток, просто чудо! Самі білі троянди. Просто гора теплого білого снїгу. З таким тонким смаком зроблено все. Се мабуть од вас, Лїночко? Як се гарно, що ви підтримуєте Ріночку. Ви замовляли?

Generated on 2015-08-07 20:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Л ї н а Н-нї, він мабуть сам вибрав.

Н ї н а І в. Се найкраще. Віктор Олександрович має такий тонкий смак! Наше товариство охорони жінок теж підносить квітки і коштовний дарунок і товариство підпори сільського господарства теж, се все моя аґітація. Ну, як же не підтримати нашу Ріночку! Се-ж наша, наша співачка! І така дуся, така прелесть! Сьогодня ми робимо їй овацію. Так ви нїяк не можете поїхати, Лїно Федоровно?

Л ї н а. Не можу.

Н ї н а І в. Хоч годинку, хоч на одну дію. Подивимось як піднесуть ваші квітки.

А н д р. В а с. (*швидко до Лїни*). Прощавайте! (*Прощаєть ся*).

Н ї н а І в. А ви ж куди? Теж в театр? В який? В оперний?

А н д р. В а с. (*з серцем*). В анатоміческий! (*Грюкав сердито дверима і виходить з хати*).

Н ї н а І в. Що се з Андрієм Васильовичем? Здаєть ся бенефіс Ріни подія громадянської вартости,—а він... не розумію. Взагалї завжде якийсь роздратований.

О л ь г а Г р и г. Мабуть щось по службі.

Н ї н а І в. Може, але-ж людина мусить жити не тільки власним еґоїстичним житєм. Бенефіс Ріни, се наш виступ, і ми повинні показати всїм, що ми партія і партія велика. Григорій Тімофієвич сьогодня яку статтю в „Одгуках“ написав! Чудо! Опера—апоґей душевної мрії! Роскішно, роскішно! Цїлком мої думки! І портрет Ріни в Кармен. Яка красуня. Скільки в неї тепер прихильників! З Ревлєвим, знаєте, вона вже покінчила.

О л ь г а Г р. Вже більше непотрібний?

Н ї н а І в. Ох, нї! На що так грубо судити? Розчарувала ся. Одначе, Боже мій! Я спізнила ся! Одинадцята! А овації мали бути після третьої дії. Біжу, біжу... візник чекає. Прощавайте, мої любі. Так жаль, так шкода! Ну, я перекажу від вас Ріні самі кращі бажанн! Adieu! (*Вибігає*).

Я в а IX.

П р о ф. (*виходить перший*). Одна шкляночка чорної кави і рівновага у всїм тїлї: mens sana in corpore sano. Лїночко, дитино моя, ти ж подивись на сей фраґмент,—мармор з Патросу.

М а р і я О л е к с. (*входить*). Вибачай, Іван Павловичу (*Показує записку*). Там, Лїночко, Віктор прислав усякі вина, закуски і цїлу вечерю з ресторану і ось записка. Просить все урядити: вони приїдуть гуртом вечеряти.

Generated on 2015-08-07 20:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Л ї н а. До нас? Сьогодня?

М а р і я О л. А вже ж сьогодня.

Л ї н а. Ах, Боже мій!

М а р і я О л. Та заспокой ся,—я приготую все сама.

О л ь г а Г р. Ліна Федоровна почуває себе зле.

М а р і я О л. І хай приляже. Я скажу, що ти слаба, Лїночко. Знаєш, так, серце, краще. Не треба ж чинити і Вікторови прикростів: чоловік любить вітати в себе приятелів... Бажанне безгрішне.

Л ї н а. Ах, так. Але сьогодня... галас, сміх... Нїна Івановна.. Василь Павлович...

П р о ф. Не турбуй ся, не турбуй ся: я розкажу їм про свою подорож, про Атени, про чудові фраґменти храма Апольона. У мене ще є багато уламків і карток. Я привіз їх сюди, вони тут в чемоданї... Я зараз добуду все, і ти не турбуй ся: я так зацікавлю їх, що вони й за вечерю забудуть. (*Виходить*).

М а р і я О л. А я все приготую в їдальнї і проситиму гостей просто туди. (*Теж виходить*).

(*Чутно дзвонок, Саша знов біжить*).

О л ь г а Г р. О, се вже господар.

Л ї н а. Він.

О л ь г а Г р. Ну, то прощавайте ж, моя люба, моя дорога. Я знов забіжу до вас. Одпочиньте, не думайте нї пре що, одно памятайте: свічечка мусить горіти, бо коли вона згасне, хто ж освітить тодї почорнїлий від часу храм? (*Цїлув і виходить*).

(*Ліна сама*).

Л ї н а (*дивить ся їй в слїд*). Свічка мусить горіти. (*З притиском*). Мусить, мусить... Ох!

Я в а X.

Ліна і Віктор.

В і к т о р. Ну, ось і я. Ти не гнїваєш ся, Лїночко, на мене за те, що я запросив їх сюди? Бачиш, всї збирали ся в ресторан, ну, звичайно, просили і мене, але я не хотїв покинути тебе, і ось запросив всїх до нас.

Л ї н а. Спасибі.

В і к т о р. Ти, здаєть ся, не задоволена?

Л ї н а. Я почуваю себе негаразд, але нїчого. Марія Олександровна приготує всё, а я приляжу трохи.

В і к т о р. Нїяково, Лїно: се матиме якийсь демонстративний характер. Я запросив Ріну від твого імени.

Generated on 2015-08-07 20:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Лїна. Ах, від мого імени.

Віктор. І всіх Ти ж розумієш як се б вийшло нетактовно, коли б ти не схотїла привітати гостей. Не міг же б я запрошувати їх до себе в хату, коли б моя жінка почувала себе справдї негаразд.

Лїна. Так, так.

Віктор. І коли ти не вийдеш, то кожен зрозуміє, що ти не хочеш вийти. (*Павза*). Я зробив все так, щоб тобі не було жадного клопоту, сам лишив ся дома і все таки, як бачу, не догодив. Се робить ся, нарештї, нудним. Яке злочинство з мого боку запросити гостей?

Лїна. А яке злочинство з мого боку не хотїти бачити їх?

Віктор. Я думав, що твоя краща подруга...

Лїна. Краща подруга...

Віктор. Досї, принаймнї, вона була нею. Ти сама запрошувала завжде Ріну, а тепер виявляєть ся, що тобі її присутність неприємна. (*Знизує плечима і ходить сердито по хатї*). В день її першого бенефісу не виявити їй нїякої ласки.

Лїна. Ти ж, здаєть ся, вже виявив. (*Віктор дивить ся на неї*) Нїна Івановна казала: ви готували овацію.

Віктор. А чому ж би й нї? Як артистка, Ріна варта того, та й до того вона ж ще наша артистка.

Лїна (*з іронїєю*). Так, так. Нїна Івановна вже казала: бенефіс Ріни—подія громадянської вартости.

Віктор. Почасти справедливо: ми повинні підтримувати наші таланти. І я цїлком не розумію, Лїно, чого ти ставиш ся так неприязно до Ріни? Вона так тїшилась твоїм успіхом, а ти...

Лїна. А я, я теж тїшусь її успіхом і бажаю їй як найбільше лаврів і...

Віктор. Та в чім же річ? Чи ж можеш ти вірити тим недолюдним байкам і плїткам, які росповсюджують про неї її заздрісні товаришки.

Лїна. Ах, що менї до них, Віктор! Ріна одмінила ся, Ріна не те, що була ранійше, але я не втручаюсь в її приватне житє.

Віктор (*далї з запалом*). І ті байки — все брехня. Ріна весела, гарна. Правда, вона любить трохи пофлїртувати, але вона порядна, серіозна жінка з громадськими завданнями, інтелїґентна, освічена, глибока натура. На сценї—се діямант.

Лїна. Ти перше був иншої думки про неї.

Віктор. Бо мало знав її, але тепер я дивую ся, чого ти цураєш ся Ріни? Скільки разів вона запрошувала тебе на свій soi-

Generated on 2015-08-07 20:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

гес, і ти ніразу не схотіла поїхати до неї, а можу запевнити тебе, що там збираєть ся весь аристократичний hig lif. Літератори, артисти, музики...

Л ї н а. Вірю, чула.

В і к т о р. Так що ж стало ся? Може сердиш ся на те, що я буваю у Ріни? Так се ж було б дивно, Лїно, й гнівать ись за те! Наша хата зробила ся останнїми часами якимсь лазаретом і цїлком зрозуміло, що я...

Л ї н а (*підходить до Віктора*). Віктор, я не хочу пікіруватись, я хочу бути щирою з тобою, як з товаришем, як з другом... Віктор, дорогий мій, любий мій! (*Обнімав його*). Я хочу бути з тобою, тільки з тобою... Мене томить той галас, те марнованнє часу... і потім... Хіба ж ти не бачиш, Вікторе, сам, як поводить ся Ріна з тобою?

В і к т о р. Як і зо всїма.

Л ї н а. Віктор, Віктор! Ти ж не можеш не бачити того, що бачу я. Вона вабить тебе, вона шукає тебе, вона граєть ся тобою, як забавкою... і чи ж можу я дивитись спокійно на те, коли я бачу, що ти...

Л ї н а. Що за дурниці! (*Знизує плечима*).

Л ї н а. І сей бенефіс... Я просила тебе, Віктор, лиши ся зі мною,—ти не лишив ся. Чому? Тому, що обіцяв Рінї. Сї гості,—на що ти закликав їх сюди? Щоб лишити ся з Ріною. Ти вражаєш мене в саме серце. Коли б я не любила тебе, Віктор, менї було б байдуже. Коли б я менче любила тебе, я може вигадала б сама який флїрт, щоб відбити тебе... а я люблю тебе, Віктор, одного тебе. Я не вмію критись, не вмію грати ролї. Я кажу просто... менї боляче, Віктор, я не можу, не можу... я не хочу такого житя.

В і к т о р. Лїно! Се якийсь кошмар! З чого ти взяла... Які небудь сороки, як Нїна Івановна, наговорили тобі і ось — сцена і цїлком безпідставна! (*Одвертавть ся і сердито робить кілька кроків по хатї*).

Л ї н а. Віктор, коли люде ще люблять одно одного, — вони бувають щирі. Я кажу тобі, як братови, — так жити я не можу! Невже ж ти можеш так тяжко вражати мене...

В і к т о р (*спиняєть ся*). Ну, так і я скажу тобі щиро, що й я так жити не можу. Позбавити мене права бачитись з людьми, єднатись думками, нарештї бувати в товаристві, яке менї миле. Се... се... занадто... І знаєш, Лїно, роля ривнивої жінки просто принижує тебе.

Л ї н а. Ривнивої жінки? (*Відходить*). Се відповідь на мою щирість?

Generated on 2015-08-07 20:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Віктор. А! Ну, вибач, вибач... необережне слово... але вибач мені. Коли, знаєш, досадно слухати такі марні, такі безпідставні обвинувачення. Ну, годі бо, Лїно. (*Бере її руку*). На що псувати собі дурницями життя. Ти хочеш повної щирости? Ну добре, ну, нехай Ріна почасти і цїкавить мене як інтересна артистка. Хіба ж се може порушити мою любов до тебе, Лїно, до моєї дружини, до мого друга, товариша вірного. (*Цїлує руки Лїни*). Кесарю — кесареве, а Богови — Богове лишаєть ся завжде, завжде. І ти заспокой ся, моя люба. (*Знов цїлує руки*). Не рви себе дурницями.

Ява XI.

Тіж і Ріна, в руцї сніп бїлих троянд.

Ріна (*швидко входить і бачить сцену*). Я помішала?

Віктор. Нї, чого-ж! Будь ласка.

Лїна. Добри-вечір, Ріно. Мені Віктор розказував які овації ти мала сьогодня. Дуже рада, дуже тїшусь за тебе.

Ріна. Які там овації! Свої приятелї і знайомі.

Віктор. Ну, даймо! Приятелї не залили-б всього театру і не зробили-б такого прийому.

Лїна. Нїна Івановна казала, що тобі готувались і підношення і квітки.

Ріна. Було, було багато, се вже я знаю все хлопоти Нїни Івановни і Василя Павловича. Одно сподобалось менї більше всїх. Уяви собі,—величезний кошик самих білих троянд... самі білі троянди цїлий сніп і в кошику фермуар з отсим кулоном. Поглянь яка краса! Се піднесла людина з тонким смаком і так таємно... нї картки нї словечка. Подобаєть ся тобі?

Лїна. Я не люблю золотих річей.

Ріна. Річ не в золотї. Художня річ, надзвичайно тонка робота. Якийсь невідомий прихильник, але-ж і вишукати таке! А ось се тобі Лїночко, з мого бенефісу троянди,—дивись які гарні, білі як снїг.

Лїна. Спасибі.

Ріна. Сюди їх. (*Ставить у вазу*). Квітки-ж ти любиш?

Лїна. Дуже.

Ріна. Ти сьогодня якась розстроєна, Лїно.

Лїна. Нї, нїчого. Почуваю себе трохи слабо, але...

Ріна. Не гнїваєш ся на мене за те, що я заанґажувала твого чоловіка?

Лїна. Куди? Як?

Generated on 2015-08-07 20:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Ріна. Та ввесь сей час. Одначе ти не виходиш, а в нас завязав ся зараз такий цікавий гурток, наші літературно-музичні вечірки. Віктор Олександрович читає нам цілі лекції.

Віктор. Ну, вже й лекції! В такому веселому співочому товаристві лекції не дослухав би ніхто.

Ріна. Вас слухають. Всі в захваті. Шкода, що ти, Ліно, не хочеш нас відвідати.

Ліна. Я не можу.

Ріна. Подивилась би як стежать за Віктором Олександровичем всі дами. О! Віктор Олександрович має у дам великий успіх!

Віктор. Ви певні в тім?

Ріна. Ха-ха-ха! Вам се краще знати.

Нянька (*Одчинє двері і многозначительно*). Бариня.

Ліна. Зараз! (*Виходить*).

Явa XI.

Віктор і Ріна. Павза.

Ріна. Я вам ще й не подякувала Віктор Олександрович.

Віктор. Менї? За що?

Ріна. Ваш дарунок зчарував мене.

Віктор. Мій?

Ріна. А ви думаєте, що я не зрозуміла хто піднїс менї його? Таку річ не міг-би будь хто купити, вона замовлена, і Віктор Олександрович, що означає ся емблєма?

Віктор. Вашу душу, Ріно.

Ріна. Ха-ха! Ви певні в тім? В кожнім разї, спасибі. (*Простягає руку, Віктор цїлує*). Я носитиму її завжде, хоч і не вважаю себе вампіром. Спасибі, од щирого серця не варто було.

Віктор. О, ні! Ви досягли сьогодня найвисшого ступня художнього виконання, весь театр був у захваті.

Ріна. Я грала не для театра,—я грала тільки для одного.

Віктор. І він був у захваті.

Ріна. Ха-ха. Ви знаєте хто він?

Віктор. Знаю, Ріно, ви грали для мене.

Ріна. Для вас? Ви певні в тім?

Віктор. Для мене.

Ріна. Для вас? Для вас? А чого-ж, коли ви так певні в тім, прибули ви так пізно?

Віктор. Не міг ранїйше,—справа.

Ріна. Ліна не пустила? Через те мабуть ви й запросили всїх нас сюди, але господиня, здаєть ся, не дуже тїшить ся сим сюрпрізом.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Віктор. Вона почуває себе трохи недобре і дитина.

Ріна. Не турбуйтесь, менї се все одно, я приїхала до вас, а на вас сьогодня нїзащо гнївatись не можна, навіть і за напис, хоч він цілком невірний (*Читає*). „Невірне, мов вітер, серденько твоє". Нї, Віктор Олександрович, моє серце не вітер, а борій, і коли вже я люблю кого, то люблю.

(*Входить Лїна, дивить ся на Віктора і на Ріну,—павза*).

Віктор. Гм. (*Чутно дзвонок, Віктор швидко*). А, се наші гості: чути вже Нїна Івановна завелась з Василем Павловичем.

Марія Олекс. (*входить*). Вашї гості, панове; я запросила всїх в їдальню. Добри-вечір, Ріно! Ти сяєш сьогодня і діямантами й красою. Се все попідношували?

Ріна. Та се ще ранійше, а отсе сьогодня.

Марія Ол. Ого! Яка коштовна річ! Мабуть хтось добре закохав ся.

Ріна. Ви певні в тім? (*Дивить ся на Віктора*).

Марія Олекс. А то-ж нї? Не бій ся, так дурно за самі співи нїхто не викине такі гроші. Нї, се хтось закохав ся навсправжки, се вже маєш, Ріно, певного прихильника.

(*За кулїсами чутно голоси: „Одначе де-ж, панове, господарі? А ось вони!"*)

Явa XII.

Василь Павл. (*Входить, здоровкаєть ся*). Се якась казка з тисячу й одної ночи! Все наготовлено, просять в їдальню, а самих господарів і нашої чарівниці нема! Ми чекаємо, ми шукаємо, ми прагнемо випити за славу нашої незрівняної зорі, в мене в кешенї пять експромтів, Григорій Тимофієвич вже по телєфону переказав в друкарню свою замітку на завтра, і не вважаючи на всї наші заходи, ви покинули нас. Нї, я похищаю вас, похищаю вас силоміць, як Зевс Европу. (*Бере Ріну підруку, цілує їй руки і швидко виходить з нею*).

Ріна (*неначе ненароком забував свого рідікюля*).

Віктор. Ходім, Лїно, ходім. (*Швидко виходить, за ним Лїна*).

Марія Олекс. (*Сама, дивить ся вслїд*). Ох, ох, ох! (*Павза. За лаштунками чути веселі голоси і спів Ріни з Гуґенот „Вітаю сеньорів". Оплески і голос*)

Марія Олекс. Ат! (*Нюхав квітки і потім з досадою відставляє*).

Явa XIII.

Входить професор.

Іван Павл. *у руках в нього повно всяких уламків*). Все забрава.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Ну ось, бачите, скільки фраґментів і кожен з них—жива історія. Се кавалок з кольони храма Афродіти, чудового храму! Крізь білі марморові кольони його дивилось синє вічно-лагідне море Які чисті форми, яка краса лінїй, яка шляхетна будова! А се, глянь, Маріє Олександровно, се вигляд атенського Акрополю такого, яким він є зараз; таким він менї навіть більше подобаєть ся, бо в кожнїй сїй хорошій руїнї, як в зморщі любого обличчя—страждання й дума. Одначе, іду, іду. Хай не турбуєть ся Лїночка: в мене є що розказати і показати їм. Я думаю, знаєш що? Орґанїзувати на той рік цїлу подорож.

Марія Ол. Гаразд, гаразд, я піду сяду біля дитини. Бідна Лїночка! Вона так змарнїла, так зблїдла!

Проф. Так,—зблїдла й змарнїла,—се постеріг і я. Сподїваюсь, одначе, що нїчого крім утоми?

Марія Олекс. (*Зітхав*). Ох... занадто добра вона.

Проф. (*задумуєть ся*). Так... так... вона нагадувала менї завжде вічний образ Антіґони, а Антіґони не вміли нїколи гаразд влаштовувати власного житя. Одначе, іду, іду! (*Виходить*).

Марія Олекс. (*зітхав, хитав головою і іде до дитячої хати*).

Явa XIV.

Входить Ріна, а за нею Віктор.

Ріна (*Ідучи*). Мій рідікюль... Мабуть тут він, я мала його в руцї. Не турбуйтесь, я знайду його і сама.

Віктор. Про що можете ви балакати з Василем Павловичем? Не розумію. І се цїлованнє рук! Невже воно не набридає вам?

Ріна. Чому-ж не пожартувати?

Віктор. Ах, все жарти і жарти! Я забуваю, що Ріна Павловна любить тільки жартувати.

Ріна. Не завжде і не з усїма.

Віктор. Се кажете ви кожному?

Ріна. Казала може...

Віктор. На що дратуєте ви мене, Ріно, скажіть менї? На що кажете те, чого не почуваєте?

Ріна. А почім знаєте ви, що я почуваю?

Віктор. Ах, Ріно, годї жартів, жарти кінчають ся сльозами. Поки ще є час, поки...

Ріна. А довго він триватиме ще? Довго, довго?

Віктор. Ріно, не треба переступати межі. Єсть людина, котрій сї жарти... сї жарти розшматують серце. Ви, Ріно, талановита, ґенїяльна артистка. Я шаную вас, я вклоняюсь вам, як артистцї і...

Generated on 2015-08-07 20:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Ріна (*Наближаєть ся*). Як артистці? Ні, Віктор—ти кохаєш мене.

Віктор. Ріно?..

Ріна. Чого-ж ти так дивиш ся на мене?

Віктор. Що ти.. що ви кажете?

Ріна. Те, що ти почуваєш, Віктор, і боїш ся сказати... боїш ся слова і не боїш ся почуття.

Віктор. Ріно, ти забуваєш, що я не вільний... що я...

Ріна. Хіба ти не вільний в своїм почуттю?

Віктор. Боже мій! Лїна...

Ріна (*наближаєть ся ще близше*). Коханнє належить тому, хто вміє кохати...

Віктор. Брехня... фальш.

Ріна (*притуляєть ся до нього*). Правда. Коханнє належить тому, хто вміє кохати.

Віктор (*бере її за руку*). Ріно, годї... ти занадто гарна, занадто приваблива... годї жартів.

Ріна. Жартів? Не кажи про жарти: ти пожартував зі мною.

Віктор. Я? Я?

Ріна. А ти й не відав, як я тебе кохала, ти й не відав, які муки перетерпіла я!

Віктор. Ріна, правда?

Ріна. Не бачив, не розумів. Не розумієш і тепер... Тебе люблю, тебе одного й любила й люблю і буду любити. Для тебе граю, для тебе співаю, для тебе живу, тебе чекаю.. один ти,—як сонце в небі!

Віктор (*хапаєть ся рукою за голову*). Ріно, ти така гарна. Я втрачую память... Стій!.. нї... нї!.. не знаджуй... Ти була святом в моїм житю—лишай ся-ж святом...

Ріна. Житє повинно бути святом.- Ти любиш мене...

Віктор. Люблю... люблю... але... ще є час...

Ріна. Його вже нема! Не житиму без тебе, не віддам тебе нїкому! (*Стискає його руку*).

Хвилинна павза.

Віктор (*випускаючи її руки*). Сюди ідуть.

Явa XV.

Нїна Іванівна. А, ось де вона! Ріночко, чого-ж ви втекли?

Ріна. Загубила десь свого рідікюля, шукали, шукали з Віктором Олександровичем і нема...

Нїна Іван. (*Бере її під руку*), Ну, та потім, знайдуть. Ходїм,

Generated on 2015-08-07 20:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ходїм! Там вже Василь Павлович наготовив ся виголошувати свої експромти, Григорій Петрович загрожує промовою, а пан професор... Ха-ха-ха! Чекає вас, щоб розказати вам про храм Афродіти.

Ріна. Ходїм, ходїм!

Віктор. (*Робить кілька кроків*). Ах!.. (*Важко дихав, наче втомивсь від тяжкої роботи. Проводить рукою по волоссю*) Все одно!.. (*Хутко йде*).

Явa XVI.

(*Василь Павлович і Григорій Петрович.*

Василь Павл. Ха-ха-ха!.. А рідікюль пак таки й забули.

Григ. Петр. Шукали, шукали вдвох і не знайшли. Одначе де він? Може його й зовсїм немає і ми шукатимем його доти, доки треба буде Рінї Павловнї.

Григ. Петр. Ха-ха-ха! А ось де й він „виновникъ бѣдствія", або „торжества!" (*Витягав рідікюль з-під дивана*). Та й добре ж заховала його Ріна Павловна!

Виходять, у дверях зустрічають ся з Лїною).

Явa XVII.

Василь Павлович. (*До Лїни*). Ах, ви те-ж по рідікюль? Ми вже знайшли його.

Григ. Петр. Закотив ся під диван.

Лїна (*з ввічливою усмішкою*). Нї, я навідатись до дитини. Вибачте, будь ласка, панове.

Григ. Петр. Святий обовязок. Будь ласка, не вважайте на нас, тим більше, що нарештї таки Василь Павлович виголосить нам свої експромти.

Вас. Павл. Коли пан професор не примусить нас прослухати зо три розділи з Одиссеї. (*Виходять*).

Лїна *одчиняє двері до дитячої хати*). Тьотю!

Марія Олександр. Що там? (*Виходить*).

Лїна. Будь ласка погосподарюйте трохи: справдї менї щось недобре... голова болить.

Марія Олекс. (*З жахом*). Ах, Лїночко! Та ти зовсїм слаба. Лягай, одпочинь. Я все сама зроблю .. Заспокой ся, моя люба... Не треба приймати всього так близько до серця! (*Виходить*).

Лїна (*робить кілька кроків*). Так близько до серця... Ох!.. (*Падав в кресло і здушув собі голову руками. Павза. Бере машинально книжку з столу, читав заголовок*). Le roi s'amuse... (*Повторює в голос з притиском*). Le roi s'amuse (*Раптом підіймаєть ся з жахом, наче зрозумівши все*). Що-же се?.. Боже мій!..

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Я в а XVIII.

Віктор входить швидко, видко, що він сильно схвильований.

В і к т о р. Що се з тобою, Лїно? Ти встала з-за столу?

Л ї н а (*напружує всю силу волї, щоб вдатись спокійною*). Я почуваю себе погано... голова болить... моя присутність цїлком і не потрібна. Марія Олександровна погосподарює за мене.

В і к т о р. Ну, гаразд... і як се все недобре вийшло... Ат! Та ми довго не забаримось: я скінчу все швидко, проведу Ріну.

Л ї н а. Хіба нема кому провести?

В і к т о р. Звичайно єсть, але з нашого дому.. і бач, воно й так якось нїяково виходить... Твоя хвороба...

Л ї н а. А може моя хвороба примусила-б тебе лишитись зі мною, а провести Ріну міг-би і Василь Павлович.

В і к т о р (*швидко*). Нї в якім разї! Се-ж було-б просто образою для неї.

Л ї н а. Образою?

В і к т о р. Ну так, бачиш... ти якась рознервована сьогодня... Вона вже постерегла... Звичайно, запрошують не за ради самої вечері, а для товариства і так вирядити з своєї хати? Згодь ся ж сама,—се було-б надзвичайно грубо.

Л ї н а. Так... так...

В і к т о р. Ну, то-й що-ж? Якихсь пів-години і я буду дома. Так я іду.

Л ї н а. Іди.

В і к т о р. Ну й гаразд. (*Цїлує руку*).

Г р и г. П е т р. (*Входить*). Тепер господаря нема! Що се за день такий нещасливий! Ми просимо Ріну Павловну проспівати.

(*Голоси за лаштунками: „Браво, браво!“ Другі: „Ріно Павловно! Просимо, просимо!)“.*

В і к т о р. Іду, іду... Ну, прощавай, Лїно.

Л ї н а (*мимоволї робить кілька кроків за ним*). Віктор... Ві.. (*Спиняєть ся*). Боже мій!.. Боже мій!..

(*Майже падав в кресло біля столу, на якому стоять троянди*).

(*За кулїсами чутно голос Ріни, — спів з Травіяти, або яку вакхічну пісню*).

Л ї н а. (*Бере білі троянди і судорожним жестом шматує їх, кидає на стіл, обхоплює голову руками, падав ліктями на колїна, починає тихо, гірко плакати... Ваза з білими трояндами котить ся, розбиваєть ся, квітки тихо падають до-долу... Лїна здушує голову руками і ридав дужче, дужче і дужче. Спів Ріни розляга̀єть ся з громом оплесків*).

Завіса.

Generated on 2015-08-07 20:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ДІЯ IV.

Обстанова 2-ої дії. У Лїнїному кабінетику біля вікна стоїть дитячий возочок.

Ява I.

Віктор з Ріною виходять з кабінетних дверей. Ріна одягнена, Віктор в пальто, в руці тримає цілїндр.

Віктор. Вона може що хвилини вернутись... На що ти приїхала сюди?

Ріна. Коли гора не йде до Магомета,—Магомет іде до гори.

Віктор. Тс... ат! Кожну хвилину може хто-небудь наверпутись... Прислуга в хатї. Сї люде мають довгі язики і вони зовсїм не такі дурні, як ми думаємо.

Ріна. Та чого ви полохаетесь так, Віктор Олександрович? Хіба я не маю права заїхати до вас, і нарештї до моєї подруги?

Віктор. Ах, Ріно, я не маю охоти гратись словами... Взагалї, я хтїв давно вже сказати тобі: — ти поводиш ся необережно... Сї листи і посильні. . Повинна ж ти розуміти, що коли я не іду, значить не можу, а ти.. Досить якій небудь Нїнї Івановнї підхопити нас на язика і задзвонить все місто.

Ріна (*знизув плечима*). Я не афішірую наших відносин, але не маю охоти критись з моїм почуттєм. Ти мене любиш, я люблю тебе, — здаєть ся в сьому злочинства нема?

Віктор. Хто каже, але-ж треба мати такт. Я не маю жадної охоти стати героєм якого-небудь голосного скандалу.

Ріна. Скандалу?

Віктор. А ти думаеш, Лїна лишила ся б тут, коли-б довідалась, що..

Ріна. Думаю, вона почула-б себе трохи зайвою.. І правду кажучи, я давно дивуюсь тому, що вона досї не почула сього.

Віктор. Я бережу її.. але твої необережні вчинки можуть зародити підозріння і в її душі.

Ріна (*спалахнула*). А чому я повинна охоронювати від підозрінь її душу?

Віктор. Тому.. тому, що сї підозріння впадуть на тебе. Ти повинна, Ріно, дбати про себе. Невже-ж би ти схотїла, щоб в твоїй репутації почало полоскатись все місто.

Ріна. Єсть инший спосіб примусити замовкнути всїх... Але річ не в тім,—мене те не обходить. Я люблю тебе, ти любиш мене, і я не розумію, що-ж примушує нас ховатись з нашим коханнєм?

Віктор. Не розумієш?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Ріна. Не розумію. Ми уриваєм хвилини,—коли нам належить житє.

Віктор. А Лїна? Про неї ти забуваєш?

Ріна. А ти.. ти памятаєш про неї?

Віктор. Памятаю і не розумію жорстокости твого почуття.

Ріна. Може щирости. Слухай, Віктор, так далї тривати не може. Я не можу жити крихтами твого кохання.. Перше ти днї цїлі проводив у мене, а тепер я мушу чекати тебе... викликати... нарештї.

Віктор. Ріно, не місце тут говорити про се.. Там Саша в кабінетї.. але не тмяни докорами гарячих хвилин нашого кохання,—воно налинуло як хмара, і...

Ріна. Як хмара пролетить? Так? Нї, Віктор, ся хмара не розвієть ся з вітром.

Віктор. Ну ось! Торкнись тільки жінки і зараз побачиш деспота. Ти-ж перша повставала проти всяких форм, а тепер сама хочеш закувати вільне почуття.

Ріна. (*Наближаєть ся до нього і притуляєть ся до його плеча*). Тебе хочу прикувати до себе, тільки тебе.. що форми, що репутація.. Що менї до того! Твоє кохання,— його я не хочу дїлити нї з ким.

Віктор. Але-ж... (*оглядаєть ся*) Треба-ж розуміти обставини... дорога моя... ми ще поговоримо про се.. тут і не місце і.. я сам зараз мушу їхати...

Ріна. Віктор! (*дивить ся на нього пильно*) Тобі так пильно треба їхати зараз?

Віктор. Ріно, ну що се! Якийсь допит?! Я приїду до тебе.

Ріна. Коли? Памятай, Віктор! Я чекати не вмію.

Віктор. Приїду сьогоднї.. Справдї треба порозумітись.. я не розумію, не пізнаю тебе. Чи то-ж не ти казала, що не визнаєш жадних примусів, жадних обовязків, жадних законів... Коли я слухав тебе,—я думав, ось нова жінка, яка вміє кохати, не роблячи з кохання нї обовязку, нї жертви, нї утілїтарної мети.. і ось..

Ріна. Ха.. ха.. ха!

Віктор. В моїх словах смішного нїчого нема. Ти хотїла мого кохання і ти його мала.. і маєш.. а на зміну зовнїшнїх форм житя я, вибачай, не рахував... Я люблю тебе, але сїмї ламати я не хочу, ми зійшли ся як вільні люде... Вільні від всяких забобонів.. Нас вяже тільки почуттє, і я думаю жаден з нас немає права неволити другого... Коли-б ти покохала кого, я мусїв-би просто оступитись з твого шляху..

Ріна. Спасибі!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Віктор. Хай-же наше кохання лишить ся ясним спогадом на все житє.

Ріна. Спо-гадом?

Віктор. Ах!... Ну, Ріно, річ не в словах..

Ріна. А в вчинках.. гаразд.. я чекаю тебе.. Але памятай. Я даю відразу—шах і мат! (*Виходить*).

Віктор сам.

Віктор. Шах і мат!. А! Чорт зна що! (*ходить по хаті, по дорозі наштовхуєть ся на стілець, перекидує його і йде далі*). Чорт зна що! (*Надушує дзвонок. З кабінетних дверей виходить Саша*).

Віктор. Саша, коли бариня вернуть ся, скажіть, що я прошу заждати мене, через пів години я буду дома.

Саша. Слухаю.

(*Саша виходить за Віктором до передньої*).

Ява II.

Входить кухарка з посудом, вставляє його в буфет.

Саша. (*Вибігав з передньої*) Сама приїздила.

Кухарка. Ну?

Саша. Єй Богу! Зранку аж двічі посильний письмо приносив, а отсе прибігла й сама.

Кухарка. Та почім ти знаєш що від неї.

Саша. По папірцях, та й по духу,—як візьмеш в руку, цілий день рука пахне.

Кухарка. А ти взяла-б та й баринї на підносї...

Саша. Єге! Барин палить. А ти думаєш бариня й не знає? По цілих ночах плаче, а вранці очі червоні,—каже писала цілу ніч. Вже з місяць баринови в кабінетї стелю, „що-б дитина не мішала". А воно, мов на гріх, хоч-би писнуло тобі раз!

Кухарка. А я кажу, що не знає,—коли-б знала не сиділа-б вона тут! А як на мене,—купила-б я на гривенника кислоти та й ляпнула б в морду отій шльондрі, хай би тодї представляла в своїх тіятрах. Єй Богу, менї аж до серця доходить! Хороша бариня, що нї на єсть! Нї тобі на базар піти, нї тобі переважити що, нї расход: кажи, що хочеш,—всьому повірить. Одно слово бариня! І що-б такій баринї, та такий шкандаль!

Саша. Тс! Хтось дзвонить! Мабуть бариня і єсть!

Кухарка. (*На здогін*). Отже не будь дурною, та й розкажи все. (*Виходить*).

Ява III.

Входить професорша, за нею Саша і за ними професор.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Марія Олександровна розвязує шляпу і дає її до рук Саші.

Саша. Казали, що швидко вернуть ся. І барин казали, щоб сказати баринї, щоб заждали їх, вони через пів години будуть сюди.

Марія Ол. Ну й гаразд. А як дитина?

Саша. Слава Богу; заснуло зараз, а няня в кухні.

Марія Ол. Ну й гаразд.. Іди до свого діла. Ми почекаємо тут. (*Саша виходить до кухні*).

Марія Ол. (*Сїдає за стіл. Виймає з рідїкюля вязаннє. Пильно дивить ся на Івана Павловича, що ходить по хатї з кутка в куток, заклавши руки за спину*). Ох!.. (*Павза*). Іване Павловичу, що се ти?..

Професор. (*Говорить тихо, наче сам до себе*). Сьогодня, коли я проходив університетським корідором, за мною йшла ґрупка студентів і я почув виразно, як один з них сказав: „Он шкандибає античня старовина", і всї голосно зареготали.

Марія Ол. Яке хамство! Коли я дивлюсь на сучасну молодь, мене просто огортає жах. Де та повага до старости, до науки..

Професор. До науки! У мене на лекції сидїло сьогодня троє слухачів, двоє з них були стіпендіяти... Швидко доведеть ся викладати нїмим стїнам.

Марія Ол. Се скрізь, скрізь Іван Павловичу. Зовсїм не хотять учитись... Тільки добути дїпльома в кешеню і більш нїчого!

Професор. (*Ходить похиливши голову*). Так.. так.. дїпльом,— єдина мета сучасної молоди,—право на шматок тлустого перога. Tempora mutantur. Ми забарились. Ми забарились.

Марія Ол. Іван Павловичу, що се ти?

Професор. Закон світовий.. Lamento sui fuggiti anni primiegi, але.. (*деклямує*).

Довге житє тільки довгі жалї і скорботи,
Кожен бо день до злигоднїв нових наближа
Прийде з рештою без шлюбу.
І без лїри і без хорів
І погодить всї бажання
Парка тихого Аїду
Жалібниця наша смерть.

Марія Ол. (*Отерав сльози з очей*).

Професор. Я бачу навколо заколот, невпорядкованність житя, але мене те вже не журить.. Я мов людина, що спакувала свої речі для далекої подорожі. В хатї сміттє, нелад, але людину те

Generated on 2015-08-07 20:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

вже не вражає; їй тут не порядкувати! Зараз сяде вона в сапотер і побачить чудові сторони, незнані краї. Перший дзвінок вже вдарив.

Марія Ол. (*Крізь сльози*). Іван Павловичу, що се ти?

Професор. (*Підходить до неї і кладе їй руку на плече*). Не плач мій добрий, мій вірний друже. Скажу словами Ціцерона: „Як людина дїяльна і як фільософ, я вважав завжди житє чимсь надзвичайно гарним", але „non ignoravi me mortalem genuisse,—не зневіряв ся в тім, що вроджений смертним.

Марія Ол. Та що се ти, Іване Павловичу, почав про смерть згадувати. Слава Богу ще зовсїм здоровий.

Професор. Так.. тїлом, але душа моя вже там. Мої часи вже одійшли... Я мов остання сторінка великої книжки. Книжку вже дочитано, перегорнуть останню сторінку і поставлять книжку на полицю великої бібліотеки.. Заснує її павутиннє, засипле порох... і край..

Марія Ол. Ти розстроїв ся, Іван Павловичу... ти натрудив себе без міри своїми працями..

Професор. Хапаюсь, друже мій, коли для людини немає вже „завтра". Одначе журю ся не тим... журю ся тим, що разом зі мною умре і гарний та ясний Еллїнський світ.. Я мав двох учнїв-товаришів,—Віктора і Лїну, і ось, житє...

Марія Олекс. Про них саме й треба подбати. Лїна так поважає тебе, ти-б побалакав з нею: не можна ж бути такою недбалою! Чоловік молодий мужчина, а тут ся Ріна.

Проф. Що Ріна? Лїна монумент, а Ріна figura ornamentalis.

Марія Олекс. Одначе підкопуєть ся під самий монумент! Невже ти не бачиш, Іван Павлович, що тут робить ся? Віктор...

Професор. Бачу, бачу.

М. Олекс. То треба-ж щось зробити, поки є час. Молодий чоловік і ся Ріна.

Проф. Марія Олександровна, любий друже мій,—ти нагадувала менї завжди Аґріппіну старшу. Тацит каже нам, що вона була зразковою матроною, додержувала давню чистоту звичаїв, була запопадливою господинею. Але як багато жінок міркувало дуже легковажно. Sic. Ти Лїни не розумієш. Лїна—Антиґона, а Антиґони не вміють гаразд влаштувати свого житє.

Марія Олекс. Яка потїха з того! Чоловік тїкає з хати! Та подла інтриґантка святкує прилюдно свою перемогу!

Проф. Яку перемогу? Над чим? Ні, Марія Олександровно,—Ріна перемогти Лїни не зможе, вона тільки визволить Лїну від неї

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

самої і Лїна знайде знову свій шлях. Хіба ти не бачиш? Вона ожила вся, знов пише, знов війшла в житє.

Марія Олекс. Що з того писання, хіба воно дасть щастє.

Проф. Квітка творчости росцвіта на землї политій слїзьми.

Марія Олекс. Бодай би вже ті квітки й не цвіли, які треба слїзьми поливати!

Проф. Хто хлїб свій не кропив сльозами,
Хто не ридав безмовними ночами,
Той сил небесних не зазнав!

Марія Ол. Ох, Іване Павловичу, родина гине, житє гине, а ти все говориш про творчість! Тут треба зробити щось, поки ще не пізно. (*Дзвонять*). Дзвонять. Може се Лїна? (*Прислухавть ся*). Так і є, вона.

Ява IV.

Ті-ж та Лїна.

Лїна (*входить бадьора*). Добри-день, добри-день!

М. Олекс. Добри-день голубко! Ти якась радісна сьогодня? Може яка добра новина?

Проф. Звідки се ти?

Лїна. Просто з редакції, там менї дали сю книжку, і ось тьотю й добра новина: велика розправа про моє „Хай буде".

Проф. (*Жваво*). Де, в якому орґанї? І що-ж, як?

Лїна. В „Сучасному оглядї"

Проф. Ого!

Лїна. Навіть занадто прихильна, але така тепла, щира. Менї дали в редакції до вечора книжку, я захопила для вас.

Проф. Спасибі, спасибі. (*Шукав по кешенях пенсне*). Ого-го-го! Цїлих два аркуші. Ходїм, Маріє Олександровно в кабінет, там нїхто не перебє. Се, Лїно, великий крок, великий. (*Виходить з книжкою в руцї*).

Лїна. Віктор дома?

М. Олекс. Вийшов, але казав, що через пів години вернеть ся, просив тебе почекати його. Лїно...

Лїна. Що, тьотю?

М. Олекс. Знаєш що, люба моя, ти на мене не сердь ся що я втручаюсь не в свої справи, менї здаєть ся, що ти якось занадто гостро з Віктором, він такий сумний, такий...

Лїна. Тьотю, моя добра тьотю, вам так хочеть ся, щоб скрізь все було гаразд.

М. Олекс. Хочеть ся, Лїночко, хочеть ся. Я не письменни-

Generated on 2015-08-07 20:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ця, не дівчка, не уче, я просто стара людина, а старість, Лїночко, таки дає найсшу мудрість—досвід житя. І знаєш що Лїно: не всї люде на'дин лад шиті, не можна-ж всїх своєю мірою міряти. Родинне істє се-ж подорож по морю повному скель. Коли жінка не стоятиме весь час біля стерна...

Л ї н а. А що-ж тодї лишить ся житю?

М. О л е к с. Щасте, Лїнко, тепле щоденне щастє, воно і складає ввесь ґрунт житя.

Л ї н а (*сумно хитає головою*). Невсїм... не всїм...

М. О л е к с. Всїм, Лїно. Квітки сняні хутко одцвітають, а старість як зима: хто з-за лїта не складе собі припасу, той лишить ся на зиму без притулку і без харчу. А чи що на світї сумнїйше самотної старости? Вір менї, Лїночко.

Л ї н а (*сумно хитає головою*).

М. О л е к с. Віктор так горнеть ся до тебе.

Л ї н а (*усміхаєть ся*).

М. О л е к с. Лїно, ти така добра до всїх і така твора до Віктора. Хто з мужчин не грішний тим... маленький флїрт...

Л ї н а. Тільки освіжає родинне житє. Знаю тьотю, знає ту стару мораль, але вона не придатна для нової душі.

М. О л е к с. Милосердє було й буде завжди ознакою жіночої душі і старої й нової.

Г о л о с п р о ф е с о р а. Маріє Олександровно!

М. О л е к с. Зараз! Зараз. Подумай, Лїночко, поміркуй, моя кохана! (*Цїлує. Знов голос професора*). Іду! Іду! (*Виходить*).

Л ї н а (*Гірко всміхаєть ся. Поводить головою, наче хоче скинути якийсь тягар і йде до спальнї*). (*Виходить зі спальнї без шляпи, на руках дитина*). Прокинулось? І знову спатки? І знов заплющуєш очка? Моє щастє... моя радість... моя втїха єдина! (*Пригортає до себе дитину*). Єдина! Єдина!! Кривиш ся? Мама плаче? Нї, вона більше плакати не буде,— се останнїй раз! (*Цїлує*). Іди-ж сюди... на сонечко... так? так? (*Кладе дитину в фавтончик*). Так гарно? Я розвяжу ручки. Ага, на волю? Ну, а тепер спи! Спи, моя остання втїхо, спи моє маненьке сонечко. Твоя мама, твоя самотня мама біля тебе і день... і нiч... і день і нiч! (*Припадає головою до дитини і застигає біля возика на колїнах, не чує як дзвонить дзвонок і як пробігає Саша у передпокій*).

Я в а V.

В хату входить Ріна.

Л ї н а (*Побачивши Ріну мимоволї тихо скрикує*).

Р і н а. Я розбудила?

Generated on 2015-08-07 20:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Лїна. Нї... нїчого. (*Стоїть біля колиски*).

Ріна. Ти... ти не хочеш бачити мене?

Лїна. Хто сказав тобі? (*Підходить, подав руку*).

Ріна. Твої очі.

Лїна. Ну, очі. Очі брешуть часто, як і слова. Сїдай же, Ріно? Чого ти стоїш? (*Сїдають*).

Ріна. Лїно, нам треба побалакати з тобою?

Лїна. Побалакати? Про що?

Ріна. Я думаю, Лїно, що люде інтелїґентні в кожних випадках житя можуть порозумітись, чесно і щиро, тим більше такі люде якими ми були з тобою завжди. І... ось... я прийшла сказати тобі просто, що я... що я люблю Віктора.

Лїна. А...

Ріна. І... і що Віктор любить мене.

Лїна (*робить страшне зусилля, щоб вдати ся спокійною*). Се Віктор уповажнив тебе сповістити мене про се?

Ріна (*усміхаєть ся*).

Лїна (*підводить ся*). Коли так, то менї жаль тебе. Мужчина, який дїйсно любить жінку, доручення такого їй не ласть.

Ріна (*спалахнула*). Я не визнаю сих перестарілих подїлів на мужчин і женщин і думаю, що в такій справі між чоловіком і жінкою ріжниці нема.

Лїна (*мимоволї*). Чоловіком і...

Ріна. Ах, вибачай. Може я не маю права звати так Віктора, бо не окручена з ним в церкві.

Лїна (*не чуючи її слів, проходить в свій кабінет і спиняєть ся біля вікна*).

Ріна. Правду кажучи, Лїно, я давно вже збирала ся побалакати з тобою... вір, чи не вір, а ся лож гнїтила мене... Се фальшиве становище тягнеть ся вже три місяцї...

Лїна. Три місяцї!! (*Хутко повертаєть ся до Ріни*).

Ріна. Ну, так.. звичайно. Віктор не зважував ся перебалакати з тобою... вияснити становище річей... Твоя хвороба і цїлком зрозумілі причини... Але я не можу терпіти такого фальшивого становища твого і мого і прийшла до тебе як до друга, сказати тобі по щирости все...

Лїна. Ну що-ж... За щирість, хоч і запізнену—спасибі..

Ріна. Менї самій, Лїно, ся історія дала ся не легко. Але я керуюсь в житю тільки правдою і думаю, що тільки в правдї є висша мораль... Віктор любить мене, я люблю його і се дає нам право на щастє. Правда, на людську думку, ми може й винні пе-

Generated on 2015-08-07 20:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ред тобою, але... коли-б ми з Віктором і зреклись свого права на щастє, — се не потїшило б жадного з нас трьох. Треба ж розуміти, що людина не може керувати своїм почуттєм... Маґнїт, Лїно, не винен, що тягне до себе залїзо, хоч би те залїзо було і в чужих руках.. І я сподіваюсь, що наше почутте приязни і дружби...

Л ї н а. Слухай, Ріно, в твої заходи й засоби, якими ти досягла свого права на щастє я не втручаюсь, але не профануй слова „дружба", бо се почуттє не зрозуміле твоїй душі.

Р і н а. А твоїй душі воно зрозуміле? Ти зреклась свого щастя за ради щастя мого?

Л ї н а. Твого?

Р і н а. Ха-ха! Дивуєш ся? Не розумієш? А знаєш ти, що перетерпіла я, коли дізнала ся, що Віктор кохає тебе? Дивно тобі, незрозуміло!? А дивного нїчого нема: я мала право сподївати ся на кохання Віктора, бо Віктор упадав біля мене. Я кохала його, його одного!

Л ї н а. Його одного, а... *(Спиняєть ся)*.

Р і н а. Ревлєв і другі, се хочеш сказати ти? Не турбуй ся,— не криюсь, були, але були тільки як східці, бо без тих східців, без успіху я б Віктора не досягла!

Л ї н а *(дивить ся на неї)*. І ти...

Р і н а. Люблячи одного, віддавала ся другим? Дивно, не зрозуміло? Ха-ха-ха! А коли ти письменниця, то повинно бути тобі зрозумілим, бо Віктор був в мене єдиною метою житя. Відбити його від тебе так, так відбити! Запалити його своїм коханнєм, се пекло мене жагою, робило розсатанїлою і кидало в обійми Ревлєва. І Ревлєв туманів! О, він міг думати, що я кохаю його. Не було нїчого на світї, на щоб я не зважилась, щоб зчарувати Віктора. Ха-ха-ха! Якою голубкою дивиш ся ти на мене? Тобі се почуттє не знайоме? Та чи зазнала ти коли небудь те, що зазнала я в ту нїч, коли ви з Віктором вирушили після шлюбу у весїльну подорож? Ви були такі щасливі! Ти як біла голубка дарувала всїх ясними ухмілками і я бачила, як Віктор упивав ся тією лагодою, тією тихою радістю, що як світ від світла, розливала ся від тебе навкруги. А моєї краси, мого кохання він і не завважав! Чи ти знаєш, що коли потяг ваш рушив, я пішла пішки по місту і йшла так сама, і блукала так цїлу нїч, довгу, холодну осїнню нїч... І хотїла, щоб ся нїч тягля ся без перестанку, і хотїла щоб сонце погасло на віки, щоб темрява ся роздушила мене, щоб сей туман...

Generated on 2015-08-07 20:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Л ї н а. Я тому не винна: будь певна, коли б я знала, що Віктор кохає тебе, я б його не відбивала від тебе.

Р і н а. А я відбила, відбила і зважилась без думки на те! Силою ж я не відривала його від тебе, я йшла навпростець, і коли б Віктор щиро кохав тебе...

Л ї н а. Нї, вибачай, в таких справах навпростець не ходять! На правду не покликайсь! Даремно! Бо правди нї в твоїх вчинках, нї в твойому почуттю нема! Ти прийшла сюди товаришем-другом, приспала совість, розятрила жагу, ти скористувалась тим, чим користують ся завжди маленькі люде — вірю в честність більших людей! Ти прикинулась моїм другом і під сїею заслоною почала поратись в моїй господї і потай, як шашіль, підточувати всї стїни...

Р і н а. Ха-ха-ха! Яка траґедія!

Л ї н а. Не траґедія, а щоденне болото житя. Не смій ся і не ставай на котурни! Твоя фільософія не новина: нові слова, а засоби ті ж самі,—їх вживали й до тебе, вживатимуть і завжди ті, які...

Р і н а. Які?

Л ї н а. Які грають на низших почуттях мужчин.

Р і н а. Я граю на низших почуттях, а ти на висших... Ха-ха-ха! Ну, що ж, низші почуття висші перемогли! Слова ж твої теж не нові і сітуація не нова: так кажуть завжди зраджені жінки, що не вміли втримати біля себе своїх чоловіків... Ха-ха-ха! Звичайно, тільки коханнє „законних жінок“ викликає повагу, а до вільного кохання поваги нема!

Л ї н а. Не лукав! Не має поваги до того кохання, яке само оганьбило себе... Коханнє знає смерть, знає стражданнє, жертву, але не відає лжи,—воно ревниве само до себе, і той, хто люблячи одного, віддаєть ся другому, той не відає кохання, той знає лиш заздрість, злобу, жагу!

Р і н а. А той, що силоміць навязує своє коханнє другому і знаючи все, лишаєть ся тут, той керуєть ся правдою, чи...

Л ї н а. Годї! То наша з Віктором справа. Не бій ся, твоїх засобів я вживати не буду. Прощай. (*Виходить*).

Р і н а. Ха-ха-ха! Лишай ся ж з своїм ідеалїзмом, який непотрібний нїкому. (*Іде до дверей*).

Я в а VI.

Входить Андрій Васильович, на порозї зустрічаєть ся з Ріною.

А н д р. В а с. (*побачивши Ріну, спиняєть ся, дивить ся на неї пильно і подає руку. Сухо*). Лїна Федоровна вдома?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Р і н а. Дома, тільки що вийшла. Що сталось? Ви прикіпіли до міста, дивитись на мене?

А н д р. В а с. Не сподівав ся побачити вас тут.

Р і н а. Чому? Ми з Лїною, здаєть ся, давні приятельки, але в знак старої приязни я не хочу переступати шляху новим друзям,—прощавайте! (*Киває головою і виходить*).

А н д р. В а с. (*робить мимоволї крок за нею, шипить крізь зуби*). Гадина! (*Вертаєть ся в хату. Голосно*). Лїно Федоровно! (*Чекав хвилину одповіди, робить кілька кроків по сценї, підходить до дверей спальнї і стукав в дверї*). Лїно Федоровно, можна війти на хвилину?

Л ї н а (*одчиняє дверї, спочатку дивить ся, потім виходить*). Ви?

А н д р. В а с. Тут була Ріна Павловна, я зустрів її. Вона бачилась з вами? Чого вона приходила?

Л ї н а. А чого ж їй не приходити?

А н д р. В а с. Гм... (*Дивить ся в бік*).

Л ї н а (*підходить близше*). Добрий друже, ви боїтесь, щоб я не зрозуміла того, що знає вже все місто. (*Павза*).

А н д р. В а с. Лїно Федоровно, коли ви вже самі зняли про се мову, коли вам відомо, що... то вибачте мою сміливість, але скажіть менї, що тримає вас тут, що вяже вас з... з Віктором Олександровичем?

Л ї н а. Що вяже? Вузли сї заплутує дуже міцно житє.

А н д р. В а с. Так перетяти їх краще одразу.

Л ї н а. Найпростїйший спосіб, але коли вузол завязаний з власних нервів,—зробити се... тяжко.

А н д р. В а с. І ви? (*вриває мову і нерішучо з трівогою дивить ся на Лїну*).

Л ї н а. Я наважилась перетяти вузла.

А н д р. В а с. (*Радісно*). Лїно Федоровно!

Л ї н а. Вас так тїшить те, що зламалось моє житє.

А н д р. В а с. Вибачте... ви не зрозуміли. Але тепер, коли все скінчено, я... я мушу висловити те, що в мене на душі. Так, я радїю, я тїшусь з того, що ви перетнете сей вузол, бо ви перетнете пута, які гнїтили ваше житє. Та й нїби ваше житє зламалось? Воно ще росцвіте.

Л ї н а (*сумно хитає головою*).

А н д р. В а с. Хіба те житє, яке ви тут зазнали, дало вам щастє? Лїно Федоровно, стара дружба дає де-які права і я хочу говорити з вами щиро. Мене завжди дивувало те, що ви... що ви покохали Віктора Олександровича... Людина, даймо, гарна, талановита, блескуча, але поверхова, нездатна на глибоке почуттє.

Generated on 2015-08-07 20:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Л ї н а (*тихо*). Він любив мене...

А н д р. В а с. Се звете ви любовю? Лїно Федоровно, ви, ви звете се любовю? Та чи ж шанував він вас як людину, як талант і... вибачте, навіть як жінку? Чи ж зрозумів він, яке серце бєть ся поруч з його серцем...

Л ї н а. Кожен любить по своїому.

А н д р. В а с. Але любить, любить!.. А се любовю не можна було і назвати,—се був один голий еґоїзм. А! Та я не хочу про те й говорити! Коли я дізнав ся про ваш шлюб, я зрозумів, що се кінець вашого духового житя. Що я перебув! Ну, та що там!. Зрештою,—я вернув ся. Менї здало ся, що ви не зовсїм щасливі, далї я впевнив ся в тім. Хіба я не бачив, як поступали ся ви всїм для свого родинного вогнища? І я зламав себе і рішив жити тут біля вас, щоб хоч чим небудь допомогти вам. А коли почало ся те, я не знаю, що зробило ся зі мною! Бачити ваше страждання, бачити, як дурять вас і мовчати... се була мука, яку нести не вистарчало сия.

Л ї н а. Добрий, дорогий друже...

А н д р. В а с. І коли я тїшусь тепер, то тїшусь з... з доброго почуття. Даю слово, коли б можна було полагодити ваше мертве щастє, я зробив би все можливе, щоб ви були щасливі, але коли... коли все скінчене, я не можу критись,—тїшусь вашою волею! Не дивіть ся так сумно: час гоїть рани. Ви ще молоді, житє лежить перед вами... ви ще будете щасливі.

Л ї н а. Я буду жити, буду працювати, але про щастє годї вже говорити.

А н д р. В а с. Лїно Федоровно!

Л ї н а. Дорогий, добрий друже, вибачте, простїть мене, але ваші слова... вони ображають мене. Невже ж ви думаєте, що одірвавши половину свого серця, можна приставити до нього нову і воно прирости? Невже ви думаєте, що переживши те, що менї довелось пережити, я зможу покохати вдруге... Нї, дорогий Андрій Васильовичу,—серце не підлягає законам фізичним, і місце лишаєть ся порожнїм.

А н д р. В а с. Так. (*Павза*). Так, справедливо. Инакше ви і одповісти не могли. Такі люде, як ви, двічі кохати не можуть. Справедливо. Ви будете любити його й далї і заховаєте те кохання в глибинї свого серця. Загадка житя... темна, незрозуміла... страшна. Що ж, прощавайте, Лїно Федоровно! За невчасні слова—простїть. (*Встає*).

Л ї н а. Нї, нї! Андрій Васильовичу, ви не покинете мене так!

Generated on 2015-08-07 20:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Невже ж ви хочете одібрати в мене останнє, що в мене лишилося—мого вірного, дорогого друга!

Андр. Вас. (*хвилину стоїть, потім хутко повертається до Лїни і бере її руку*). Щоб не сталось, друг ваш не покине вас. (*Цілує їй руку і хутко виходить*).

Ява VII.

З дверей кабінету входить Віктор, бачить Андрія Васильовича, що виходить хутко в двері, переводить погляд з нього на Лїну і спиняється перед нею.

Віктор. Нарешті я побачив тебе... і без свідків. Мені треба побалакати з тобою, Лїно, а ти, мов навмисно, все уникаєш мене.

Лїна (*дивить ся на нього*).

Віктор. Слухай, Лїно, нам треба вияснити, нарешті, наше становище: так жити далі не можна. Ти не балакаєш зі мною, уникаєш мене... Якісь добрі приятельки зносять тобі сплітки...

Лїна. Добрі приятельки? То правда, Ріна була тут. Тільки я думаю, вона казала правду.

Віктор. Ріна? Тут? Чого?

Лїна. Похвалитись своїм щастем.

Віктор. Вона?..

Лїна. Казала, що любить тебе і що ти кохаєш її.

Віктор (*зривається*). Ложь! Брехня! А!! (*Ходить по хаті крізь зуби в нього зривається*: „*Шах і мат!*“ *Голосно*). Ся безумна женщина спянїла від перемог і в кожному найменчому флїртї добачає роман.

Лїна. Віктор, треба бути чеснїйшим: я знаю все.

(*Павза*).

Віктор (*дивить ся в вікно*).

Лїна. Скажи менї тільки одно:—ти доручив Рінї повідомити мене про все?

Віктор. Нї.

Лїна. Ну, хоч за се спасибі. (*Павза*).

Віктор (*повертається до Лїни*). Лїно... коли в тобі лишила ся хоч іскра приязни до мене,—прости мене...

Лїна. Простити?!.

Віктор. Я сам не знаю, що було зі мною. Якесь безумство охопило мене, якийсь польовий вихор налетів на мене... Клянусь тобі, я сам не розумію, як се стало ся. Ся женщина—діявол. Лїно, роби зі мною що хочеш, але вибач мене. (*Хоче взяти її руки, але Лїна визволяє свої руки з його рук*).

Generated on 2015-08-07 20:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Лїна. Ти смієш ся з мене? (*Хоче йти*).

Віктор. Лїно, благаю тебе, вислухай мене! Я винен... винен, я не виправдуюсь... винен... Я був в якомусь непідсудному становищи, се був психоз... Але, коли ти любила мене, Лїно, прости, дай руку... (*Хоче взяти її руку*).

Лїна. Годі, Віктор. Слова твої ще тяжче зневажають мене. Невже-ж ти думаєш, що після того, що сталось, я могла-б хоч на час лишити ся тут?

Віктор. Так ти... наважилась справдї?..

Лїна. А ти думав, що все се жарт? Ти думав, що можна від мене іти до Ріни, і потім вертати ся до мене знов.... Ти думав... ти думав... А!..

Віктор (*одривав її руки від лиця і покривав їх поцїлунками*). Лїно, дружино моя, дорога моя, хіба не має краплї милосердя?... Хто любить, той прощає помилки.

Лїна. Помилки?... Помилки?!. Се звеш ти помилкою?! Ту безодню горя, безодню образи і сорому за себе, за те, що я віддала тобі житє своє, а ти його кинув Рінї під ноги,—се звеш ти помилкою? Нї, Віктор, помилила ся я, але моєї помилки полагодити сили нема... Душу віддають тільки за душу, а я...

Віктор. Хто сказав тобі, що я віддав Рінї душу? Клянусь тобі, се був чад! Моя душа твоя, твоє серце! Я твій. Лїно, слухай, я люблю тебе, люблю ще більше, нїж перше.

Лїна. Тепер ще більше нїж перше? Вірю. Але чому-ж ти не любив мене тодї, коли я знемогала ся від муки?

Віктор. Подлий мужеський еґоїзм.

Лїна. Чого-ж ти не любив мене тодї, коли я за твої втїхи з Ріною платила своїм житєм? Нї, Віктор, нї! Такі муки впивають ся в серце на вікі!

Віктор. Забудь, Лїно. Твоїй чистій душі незрозумілі ті темні первісні сили, які часом підіймають ся з глибини несвідомого, з якими людина не має сили бороти ся. Але, ти-ж розумієш людське серце, забудь, прости... Хіба-ж я розлюбив тебе? Я любив тебе завжди.

Лїна (*затуляє лице руками*). Боже мій! Ти можеш згадувати про те...

Віктор. Ріна—се голос крови... ну, крик темпераменту... Ти-ж лишилась, як і була моєю любою, моєю єдиною дружиною.

Лїна. О, нї! Дружиною твоєю я не лишила ся і не буду нею нїколи. Голос крови Ріна, а я душа твоя? Чому-ж, коли буяв в тобі голос крови, мовчала твоя душа? Ха, ха, ха! Віктор, ти лю-

Generated on 2015-08-07 21:22 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

бив мене і люблячи примушував перебувати ті нелюдські страждання .. Те, що горіло в менї чистим, святим вогнем ти затопив болотом... ти... а я згадати того не можу, ти гідність мою людську й жіночу на „голос крови", проміняв! Ні-нї! Лиши мене! Того, що я пережила досить на все житє!

Віктор. Ах Лїно! Ну хай і так... Я виправдуватись не можу. Але ти почасти сама винна тому. Ти-ж повинна була шанувати мою нїжність до тебе, повинна була розуміти, що молодість і... моє почуттє до тебе мають свої вимоги, а ти... ти нераз нехтувала ними... ти жила своїм житєм і тільки одповідала на моє почуття.

Лїна (*хутко повертаєть ся до нього*). А в сїм і ґрунт.

Віктор. Ти не любила мене так, як любить жінка, що віддаєть ся всїєю істотою своїому почуттю.

Лїна. Не знаю, чи любила чи нї, знаю тільки, що все що було в моїй душі, я віддала тобі, що не було того в світї, чого б я не зробила для тебе. Я поступила ся, Віктор, всїм для нашого спільного житя, поступила ся навіть своїм завданнєм, але мого кохання було тобі мало! Тобі мало було жінки, товариша, друга і матері твоєї дитини,—ти шукав одалїски. Нї, Віктор, одалїскою я не була і не буду нею нїколи. Я віддала тобі душу, але людської достойности своєї я не віддам тобі і не віддам нїкому. Годї розмов...

Віктор. Слухай, Лїно, — не те. Коли вчинок мій і був некультурним... неетичним... то зрозумій-же, Лїно,—я не монолїт, я наслїдок культивірованого і гіпертрофірованого почуття мужчини. Я визнаю цїлком всю правду твоїх слів, але-ж в одну годину не перебудуєш всього житя і перестарілі форми ще живуть в нас, ми боремось з ними, але вихованнє, спадщина, темперамент...

Лїна. А воля? Волї в тебе не було. Коли „голос крови" тьмянить в людинї і розум і волю і совість,—людини нема і родини нема. Пусти мене Віктор: все скінчено.

Віктор. Май жалість, Лїно, не ламай свого і мого житя. Коли не для мене, хоч для нього. Невже-ж ти хочеш позбавити нашу дитину батька.

Лїна. Дитина знатиме й поважатиме батька, а жити під одним дахом чужим людям, немає на що.

Віктор. Чужим людям... Значить, одним вчинком зруйноване все минуле?

Лїна. Зруйноване не минуле. Зруйноване все житє, зруйновано вір у. Чим жити нам з тобою?..

Generated on 2015-08-07 20:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Віктор. Ні-ні! Все погодити можна: життє залічує рани... Я-ж люблю тебе Лїно... і ти, ти-ж любиш мене. (*Обнімав її*).

Лїна (*визволяєть ся з його обіймів*) Ні, Віктор, годі! Той Віктор, якого я любила, – умер, його нема... його й не було ніколи... була тільки мрія моя... І коли в менї ще є почуттє до тебе, я вирву його з коріннєм, як сором мій!

Віктор Як сором?! Значить не любиш, бо коли-б любила, знайшла-б відгук на мої слова. Що-ж, звичайно: similia similibus curantur... добрий приятель скористував ся придатною хвилиною: спочуття, приязнь... ха.. ха!..

Лїна. Віктор...

Віктор. А! Не треба бути великим фільософом, щоб зрозуміти все! Невже ти думаєш, що я не бачив давно, як Андрій Васильович закоханий в тебе? А, женщини всї, і маленькі й великі, люблять, щоб в них були закохані, хоч-би й безнадійно... останнє навіть цїкавійше.

Лїна. Інакше ти мене зрозуміти не можеш?

Віктор. Я не належу до цукрових селадонів, і реверансів робити в таких випадках не вмію, але ти-б могла принаймнї, в память давньої приязни, повідомити мене про те, що ти...

Лїна. Що я сказала Андрію Васильовичу, що вдруге кохати не можу! (*Повертаєть ся йти*).

Віктор. Правда?!. Правда!.. (*Кидаєть ся до неї*). Значить любиш, любиш?!.

Лїна. Пусти мене... прощай! (*Виходить*).

Віктор. А!!. (*Робить кілька кроків, спиняєть ся, проводить рукою по голові, наче не розуміє, що сталось, наче хоче прийти до памяти. Шепоче*). Безуміє!.. Безуміє... (*Починає ходити по хатї, то спинить ся, то знову ходить, коли спиняєть ся, то в нього вириваєть ся з досадою*). Безуміє... А!.. Чорт знає що.

Явa VIII.

Професор (*входить з кабінетних дверей, на очах пенсне, в руцї роскрита книжка. Радісно схвильований*). Чудово, Лїночко, чудово!

Віктор (*побачивши професора*). Іван Павловичу, я до вас. Ви маєте такий вплив на Лїну...

Професор. В чім річ? Що сталось?

Віктор. Ах, ну єрунда... Звичайна річ... маленький флїрт... і Лїна,.. я не можу припустити, щоб се було серіозно... Я прошу вас умовити її... Я-ж люблю її, люблю дитину, і щоб із-за такої дрібницї росходитись...

Generated on 2015-08-07 20:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Професор. Вона... вона сказала тобі?

Віктор. Рішуче. Звичайно, я винен... я переступив межу, але ви, Іван Павловичу, як мущина, ви-ж можете зрозуміти мене. Лїнїна хвороба, дитина... вона так захопилась материнством, літературою... Я радий все зробити, але-ж вона не слухає, не хоче зрозуміти того, що такий хвилинний флїрт не лишає нїчого в душі, що я люблю її, що...

Професор. І ти хочеш, щоб я...

Віктор. Я прошу вас, вжийте весь ваш вплив на неї, скажіть їй, щоб вона лишила ся.

Професор. О, нї, сього я не зроблю нїколи! Ти мав в своїй хатї зорю, яка спустила ся до тебе з неба, — і ти не вмів шанувати її. Коли Лїна, коли сама вона наважила ся іти звідсїль,—хай іде:—зоря повинна світити всїм. (*Виходить*).

Віктор. А! Єрунда!.. Старий блазень! (*Круто повертає ся і виходить в кабінет до Марії Олександровни*).

Ява IX.

Лїна (*виходить, спускав верх возочка і нахиляєть ся до дитини*). Прокинулось? Смієш ся, радїєш?.. Радість моя, сонечко моє... остання втїхо моя! (*Бере дитину на руки і пригортає ся до неї*). Ходїм, дитино моя, ходїм самі, у двох, без запомоги, я захищу, я обороню тебе від всього сама. Лише тобі і їм, тим окраденим, що не бачуть сонця, віддам я своє житє. Ходїмо-ж з сїєї теплої хати на холодний простір житя! Хай сїче нас дощ, хай шматує вітер, хай серце замре в грудях,—ходїмо, дитино,—ми зостанемо ся чистими й дужими, і понесемо правду в житє!..

Професор (*увійшов раннїйше, чув, що говорить Лїна і тихо плаче. При останнїх словах підходить до Лїни*). Лїно, дитино моя... Аспазія умерла, людина ожила. (*Обнїмав Лїну*).

Лїна. Іван Павловичу,. учителю... (*Цїлує йому руку*).

Професор. То сльози старости, не вважай на них... Так, так, дитино моя, Антиґона інакше вчинити не могла. Ти дала менї останню втїху,—я житиму в твоїм житю. Іди-ж вперед, одкинь всї дрібниці житя,—твоє горе перетворить ся в вогнї твоєї душі в дорогий самоцвіт... Лїно, великі душі, як фенїкси, відроджують ся з попілу свого!

Ява X.

Марія Олександровна за нею Віктор хутко входять з кабінету.

Марія Олександровна. Лїно, се правда?.. Бога бій ся! Невже?..

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Лїна. Тьотю, не просіть, не кажіть вже нїчого,—я іду.

Марія Олександровна. Пожалуй-же хоч дитину свою.

Лїна. Зважено, зміряно, поділено.

Марія Олександровна. Опамятай ся, Лїно... Подумай що таке шлюб... Не ламай свого щастя...

Лїна. Тьотю, добра моя: щастя не було, і шлюбу не було, і не буде, поки чоловік не стане людиною, а замість одалїсок прийдуть смілі і чисті жінки. Прощавай, Віктор, ти дав менї багато горя, але за хороші хвилини спасибі,—вони проросли в моїй душі.

Віктор. Лїно!

Марія Олександровна. (*Ридав*). Останнїй раз, Лїночко, благаю тебе!..

Професор. Лиши її, Маріє Олександровно: кожному належить виконати своє. (*Обнїмав Лїну*). Per crucem ad astra.

Завіса.

М. ЧЕРНЯВСЬКИЙ.

ЗУСТРІЧ.

(*Оповіданнє*).

Порт—з великими і малими пароходами і суднами, з дрібним торохкотїннєм коловоротів і довгими басистими гудками океанських велетнїв, з людським гомоном і метушнею—з усїм його многошумним житєм остав ся по заду. Остало ся збоку і головне річище—широкий шлях у море—і водяна дорога пішла тихим і ясним боковим протоком.

Сонце вже піднялось високо, але на водї ще не було душно.

По обох берегах річки стояли зелені стїни очеретів, над ними зелено-туманними хмарами здіймались купи срібнолистих верб а вище—підносив ся блакітний намет неба.

І більше не було нїчого.

Часом над водяним зеркалом, мовчки, пролїтав цибатий лелека, прямуючи кудись у плавнї...

Довгі весла, поблискуючи, стиха плюскотїли в прозорій водї і плоскодонний широкий човен-шаланда, ритмічно похитуючись, бадьоро плив по-під живою очеретяною стїною, поминаючи купи водоростин.

Там білїли квітки латаття, розгортали насупроти сонця свої

Generated on 2015-08-07 20:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

стрімчасті пелюстки і мов зачаровані, тягли ся до його в безмовно-жагучій млості.

———

Було тихо й безлюдно.

І Мазуркевичови здавало ся, що ся зеркальна річка і стіни соковито-зелених очеретів і човен і мовчазний круглоголовий дїдгребець не істнують реально, а тільки снять ся йому або пригадують ся з давно минулого. Він сидїв нерухомо і все дивив ся і прислухав ся до тиші річки і плавнів, мов пив душею ту тишу.

Згадало ся чомусь давно минуле, але живе й невмируще.

Майнули мрійними привидами инші води й другі береги, молоді лїта і перше й єдине кохання. Ті привиди пограли, розвіялись і щезли. І Мазуркевич не міг їх викликати знову.

Та він і не хотїв того. Минулось, не вернеть ся... На-що воскрешати те, що не може повторити ся. Кожен день має свої турботи й несе свої радощі й утїхи.

Тепер він, лїкар-психіятр, їздив по Вкраїнї і досліджував стан земської психіятрії. Зараз їхав у патронаж, що був на хуторі Гайдарцї, недалеко від ґубернського міста.

І йому було приємно, що не поїхав на хутір кіньми, а поплив човном, і хотїлось, щоб дорога була довга без кінця, щоб можна було досить нагодувати свою душу тишею і непорочною вродою прекрасної місцевости.

———

Плюскотїли весла і поскрипували шкарми.

Знов зняв ся десь в очеретах лелека і поплив у повітрі навскоси річки.

Спокій і тиша...

Коли враз десь далеко на річцї, куди вони пливли, поважно зітхнув великий дзвін. Ще раз... і ще... І мідяні згуки попливли, полили ся понад плавнями в золотому промінню погідного ранку.

— Де се дзвонять?
— У манастирі.
— Хіба тут єсть манастир?
— А як же! Жіночий...
— Далеко?
— Зараз, коло Гайдарки.
— Так може перевезете мене туди?
— Чому-ж? Можна...

———

Мазуркевичови несподївано захотїло ся побувати в манастирі,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

побачити церкву, куди кликав отой могутній дзвін, послухати манастирського співу.

В душі сколихнуло ся щось печальне й миле. Промайнув образ молодої незнаної і в той час неначе близької йому красуні—черниці, глянув на його великими сумними очима і зник у безвість.

Мазуркевич силкував ся знов пригадати любе обличче, закріпити його в рисах і фарбах і не міг.

Здало ся, що то промайнув образ його молодого віку, його далекого минулого, його сумної долі.

Але чого ж воно уявило ся в образі черниці?..

Думав і не міг дати одповіди.

А вже вище очеретів на сонці засяли золоті бані манастирських церков, заблищали білі литровані будівлї.

— Саме встигнемо на обідню,—каже дїд.

— Добре.

Під манастирем з річки випливли в широке мілководе і прозорчисте, поросле водяними рослинами озеро і Мазуркевич вийшов з човна на берег.

Мнягко й гармонїйно згучав жіночий хор під високим і ясним склепінням...

Мазуркевич давно не був у церкві і все йому здавало ся зараз новим і цїкавим: велика і гарно розмальована під стародавнїй лад церква... залитий золотом іконостас... монументальні жіночі постатї в клобуках і мантіях... смиренні фіґури послушниць...

Сонце крізь великі і високі вікна входило в церкву й прорізало навскоси промінням притуманене димом повітре й виразно обмальовувало масивні стовпи, що тримали головну баню, і коло їх, за штахетами, чорні суворі постатї старих монахинь.

Просторо і не душно.

Мазуркевич витер спітнїле чоло хустґою й широко дихнув грудьми.

Гарно!..

Після спеки, що під кінець подорожі наситила його тїло наркотичним нестерпучим теплом, було приємно остигати в холодку, стояти, дивити ся і слухати, і почувати себе в сьому екзотичному закутку людського житя хвилинним безтурботним гостем. Приємно навіть було піддатись давно позабутому настроєви і в йому

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

зєднати ся з людьми, що стояли серед церкви поперед його й коло його на місцях, призначених для стороннїх богомольців.

То були селяне й городяне і кілька душ чоловік і жінок психічно-хворих, тих саме людей, житє котрих він сам їхав дослїджувати. Він зразу помітив і виділив їх метким оком спеціяліста.

„А, й ви тут?“—подумав він і посміхнув ся своїй несподіваній думці: в церкві, на молитві—всї рівні, бо всї в більшій або меньшій мірі божевільні. Навіть зараз трохи й він сам.

Але не хотїв думати про се і почав уважно прислухати ся до хора.

Там було кілька гарних голосів і досвідчена й артистична рука правила ними. Решта була тільки фоном, на якому ті вимальовували свої мелянхолїйні мельодії.

Виразно було чути навіть баритональні голоси.

„Молодцї, молодцї черницї!“—думав Мазуркевич і шукав їх очима по боках себе, по-за кольонами, але хор співав позаду, на хорах.

Він скинув очима туди і знов повернув ся до іконостаса.

Стояв, і дивив ся, і думав про многограчність і ріжнобарвність житя людського і безкрайність шляхів його.

———

Червоні маки розгоріли ся і грали в золотому промінню.

Спершу він не бачив їх, а тепер очі самі собою дивили ся на ті маки і він, не помічаючи того, ступив трохи наперед, щоб краще придивити ся, кому вони належать.

Стояла молода і вродлива дама і коло неї дївчина підлїток. У неї то на брилику й горіли маки.

Ступив ще трохи наперед і остовпів з несподіванки ..

Се-ж вона... Анфиса... його жінка... з дочкою... його рідною дитиною...

Не вірив очам: якась мана, привид... Бояв ся поворохнути ся і дихати, щоб не злякати і не розвіяти його. І йому здавало ся, що вся церква разом дізнала ся про його таємницю, мов у неї страшенно широко росплющили ся всевидющі очі і зараз тисячами уст і очей, живих і мертвих, вона скаже:

— Дивіть ся, то його жінка й дочка!..

Чув, як стукотїло в грудях серце і якась сила непереможно тягла туди, де стояли вони. Але оліймов осторонь і став коло мурованого стовпа, мов шукаючи у його опори й поради. Підійти не можна. Скорійше умре, ніж підійде.

Дивив ся на іконостас, не бачучи його. А ікони дивили ся на його й казали:

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2013-08-07 20:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Он його жінка.

Прислухав ся до хору, не чуючи співу його, і хор співає:

— Он його жінка!..

Он його жінка... Еге, його жінка. Колишня, але й єдина, єдина жінка.

І дочка...

Нестерпуче душно.

Вийти на свіже повітрє...

Але не міг одірвати очей од маків і не смів ворохнути ся, щоб вони, жінка й дочка, не побачили його.

Бо коли побачать, він упаде мертвим.

До сього часу думав, що ніколи не побачить їх. Безкраїй байдужий світ розєднав їх на віки. Вони умерли для його. В свідомости бренїли тільки імена: Анфиса і Зоя, а їх самих забрала безвість, поглинуло небуттє. Зостали ся тільки спогади—болючі й гострі. Часом проти волї вони втїляли ся в живі до ілюзії образи й ставали перед очі. Йшли низкою—сторінки книги його житя, його щастя й траґедії.

І ось вони знов тут, так близько коло його, такі повні житя і своєрідної тайни і принади.

Скільки разів рука його пригортала отой гнучкий стан і гарячі уста шепотїли тій женщинї пяні слова кохання... А потім ревнощів і благань... І погроз, прокльонів...

Хотїв убити її і спокусителя її. І себе й Зою...

Одного разу, коли вже все знав, коли серце розривало ся од гнїву й тремтїло від болю, зневаги й образи, сидїв, зачинивши ся у кабінетї і витяг з столу новий фінський ніж, подарунок Анфисин. Виняв його з піхви, грав у тремтячих руках і впивав у себе його холодний блиск. І чув, що ось зараз піде в одпочивальню на останню розмову і вгородить отой клинок у груди їй, а потім собі. І в той мент почув, що до дверей кабінету біжать маленькі мякенькі ніжки і пухкі кулачки стукотять у двері:

— Синочок, чинь!..

Те означало, що Зоя прохає його, „синочка", одчинити їй двері.

І він одчинив. Узяв на руки пухкеньке, як жовте гусятко, з своїм специфічним запахом. дитинча, почув руками й обличчєм теплоту маленького тїльця і сховав ножа в стіл... назавжди.

Тепер ось вона стоїть перед ним—велика, уже скоро дївчина. Вся в матїр. І мати—ще молода й гарна. Обидві такі близькі

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

й такі безмірно далекі від його, мов обведені маґічним колом. Тільки вдвох. Того, третього, немає... .

Коли б його зовсім не було!

Але він єсть, живе мабуть тут десь недалеко. Може в городі, може коло його де.

І знов давня хороблива лютість ворухнулась в душі Мазуркевича. Мов хто порушив на дні криниці давно замулену гілку і намулом замутив чисту воду.

Здавалось, все забув, але навсправжки нїчого не забув. Все зостало ся живим і болючим, як оголені ножем нерви.

— Горі иміем серця!—доносилось з вівтаря, але серце його було повне чорної туги й важке, мов камінь.

Він дивив ся наперед себе й нїчого не бачив і не чув.

Якась божевільна, одягнена в кілька ситцевих юпчин, у довгих по лікті нитяних рукавичках і фантастичному брилю, блукаючи по церкві, спинилась коло його і, дивлячись уперто йому в вічі, посміхалась загадково й інтриґуючи.

Мов од сна прокинув ся.

Одмахнув ся рукою од божевільної, як од мухи, й вирвав ся з туману.

„Що було—минулось. Не вернеть ся.“

Але стояв і мов чого ждав. Було важко й гостро приємно, мов притискував щелепами болючого зуба.

— З миром изидем!..

— —

Вийшов з церкви і став у притворі коло важких кольон.

Хотїв піти геть, щоб не зустрічатись і не міг. Став, мов непритомний. Побачити ще раз... Побачити в обличчє...

Але що, як вони впізнають його?

Зоя не впізнає. Така в його тепер довга сива борода... стільки лїт проминуло...

Став за кольону. Похмурий, мов злодїй. Мисленно глянув сам на себе і злякав ся: подумають, що збіраєть ся убити їх. З напруженнєм розгладив зморщки на чолї. Застиг, спокійний і мов байдужий...

Серед голов у дверях майнув жовтавий з струсевим пером бриль... Маки... Вони!..

Серце застукало мов на ґвалт... Провів механїчно рукою по бороді... Спустив погляд вниз, і знов підняв, і глянув прямо в очі жінці, а вона йому.

„Впізнала!“

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Він!—скрикнули розширені до самого глибу очі.

Мов земля захиталась, і рушились церковні кольони... Хотів скрикнути: „Анфиса!..“—і не міг.

Не було чим дихати...

——

Знов та сама божевільна стоїть перед ним, манірно присідаючи:

— Pardon, monsieur! Il est certain, que vous êtes le colonel de l'armée du roi François?..

Різко одвернув ся од неї, щоб іти туди, де всї йшли й не пішов: там, коло брами, гойдалось і грало на вітрі струсеве перо й горіли маки.

Подумає, що женеть ся за нею.

Але ще б раз зустріти той погляд... почути згук її голоса... глянути на Зою... Він же її не бачив...

Пішов. І ніс в своїх очах блиск її очей, здивованність їх і жах... а може радість...

А може радість?!...

. . . . . .

Ні, се божевілле. Вона здрігнулась з несподіванки й тільки. І зараз утїкає, утїкає від його.

——

За манастирською огорожею блиснуло морщене срібло озера. Анфиса з Зоєю тихо спускались вниз до берега, де стояли човни. Мазуркевич спинив ся на горі. Він бачив, як вони підійшли до човна, що стояв рядом з човном, на якому він сам приплив, не поспішаючись увійшли в човен і сїли. Гребець, з допомогою дїда, що привіз Мазуркевича, відчалив і упіраючись у дно озера, поплив од берега.

Сонце сипало золото й кришталь. А озеро морщило срібло і грало ним проти сонця. Було важко дивитись і дихати.

Анфиса й Зоя сидїли в човні й дивились туди, де стояв Мазуркевич, і він не міг рішити, чи вони дивлять ся на його, чи на манастир, чи просто обличчя їх повернені в той бік.

Човен помалу сунув ся на середину озера, кидаючи за собою сріблясту смугу, і взяв напрямок туди, де воно узькою течією зливалось з річкою.

На сонцї яснїли два зонтики, мов дві квітки кручених паничів, рожева й синя, а обличчів уже давно не було видно.

Мазуркевич хутко спустив ся до берега.

— Дїду, доженїм той човен!

Generated on 2015-08-07 20:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— На що?
— Треба.
— Навряд чи доженемо: там гребець завзятий.
— Нїчого, я поможу.

——

Водорослини чіплялись за весла, вітер зносив човна вбік на зарослї куширю. Мазуркевич, сидячи на демені, керував човном, але давно не державши в руках весла, не потрапляв як слїд держати напрямку. Піт котив ся у його по обличю, сліпив очі.

— Під корму, під корму гребіть!..—покрикував на його дїд, висмикуючи весла з куширю.—А, лучше б я сам!..

Мазуркевич мовчки налягав на весло, вишукуючи способа вести човна, як слїд. Анфисин човен уже виплив в річку і його не було видно за очеретами.

— Не так, не так!..—гримав дїд.—На вербу держіть! .

Було досадно на свою неумілість і важко гребти, але здавалось, що неодмінно треба догнати човна. Почути її голос, сказати їй...

Що сказати—Мазуркевич і сам зараз не знав, тільки смутно чув, що сказати треба щось важне й глибоке, те саме, що було недосказано тодї, на розстанню—за злобою й роздратованнєм.

Ось і верба й прудководний проток потяг їх з озера в річку. Останнї зусилля... поворот... Човен став проти води.

Мазуркевич глянув вгору й побачив, що далї геть яснїють два зонтики, а над ними поволї, хитаючись в повітрі, здіймаєть ся вгору біле полотнище паруса.

— Еге, він становить парус!—каже дїд, дивлячись по річцї.
— Становіть зараз і ви!
— А в мене його й нема. Забув дома.
— Ах, щоб вас!..
— Не сказали ж...

Мов зівяле од морозу листє опустились руки у Мазуркевича, а там парус набрав сили і човен чайкою полинув за вітром,ховаючись у завороті річки. Ось уже його й не видно.

— Стій!..

Весла повільно лягли на водї. Старий почухав грудину, витер рукавом спітнїле обличє й зачерпнув коряхом води з річки.

Напив ся і глянув на Мазуркевича.

— Куди ж тепер?
— В Гайдарку.

——

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Сидів остовпілий, не бачучи ні річки, ні берегів, ні неба. Бачив тільки білий парус і зонтики.

Вони пливли й ховались на повороті за очерети. Пливли й ховались... А сіроблакитні очі знов глянули зпід брилика на його, обсипали колючим промінням, майнули таємницею, одкрили глибину свою, показали живу люблящу душу і зникли.

Ще раз... і ще...

„Ах, Анфисо, Анфисо!.. Проклят той час, коли я дав згоду, щоб ти пішла од мене!..

. . . . . .

Сидів блїдий і нерухомий з слїпими очима.

Була одна, єдина і він через ображене самолюбство упустив її, кинув, прогнав... Сам одштовхнув... Благала: „Прости, зрозумій мене —і все минеть ся, все забудеть ся!..“

Як роздратований тітан, в дикому екстазї вирвав з грудей своє серце і скалячи в передсмертному сконанню зуби, кинув його... Далеко, далеко...

„Безумець, безумець!.. Можна вирвати серце, а не коханне!..“

Човен тихо гойдав ся і плив знов по озері до хутора, де жили божевільні.

— Безумець!..

Generated on 2015-08-07 20:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Гр. ЧУПРИНКА.

V E T O!

Бери, бери! Вже все пропало.
Лютує зло в моїм добрі.
Іще про славу серце дбало—
І ту бери!

Та слава—власна творча мука,
Як блиск крівавої зорі
Моєї Музи запорука,—
Так на, бери!

Ти для буденної забави
Зірвала б зіроньку згори,
Я мав одну примару слави,—
Бери ж, бери!..

Мені добра, добра бажаєш?
О, ні! Мовчи... Не говори!
З грудей ти серце вириваєш!..
Ну, що ж? Бери...

. . . . . .

Так ти до Музи тягнеш руки?
Не згасне сонечко вгорі.
Єдиний присуд для гадюки:
Умри... Умри!.

Дух любови.

Ні, не святощ, а падінне
Мав я в ніжному коханню,
Щоб не знало поколіннє,
Все я гнищу на прощанню:
Всї юнацькі давні співи,
Що складав в часи жагучі,
Давні думоньки зрадливі,
Перли й зіроньки блискучі.
Перші юні сподівання,
І палкі чуття траґічні
Знищу я в піснях кохання,
Бо вони недовговічні.

Поцїлунки, чари втоми.
Все згублю я без розмови,
Навіть дух давно знайомий,
Перший творчий дух чудовий.
Тільки ж бачу гнівні очі,
Очі Музи-Провідниці,
Погляд буряний пророчий,
Повний блисками зірниці.
В тих очах закон любови
Я читаю без вагання:
— За один той дух чудовий
Можна мати вік страждання.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Мінїятюра.

Тут в моїй мінїятюрі
Ти вгадаєш твір,
Що з тобою в шумі бурі,
В блисках зір
Ми ловили, ми творили,
Як огнем серця горіли,
І в коханню
Та в єднанню
Ми були в переконанню
Кожну хвилю, кожен час,
Що любов цвіте довічно,
Мов природа кожнорічно,
І з вітаннєм,
З милуваннєм
Сипле квітами до нас.

Щож робить?—Твоя структура
Допустила в мить,
Щоб любов-мінїятюра
Встигла прошуміть
Разом з вітром легкокрилим,
Разом з блиском сполотнїлим
Без вагання
Без жадання
Перетворів оживання,
Мов примара чарівна.
В бурях я один літаю
І прекрасних зір питаю
Так побожно,
Так трівожно,—
Де, скажіть, між вас вона?

Надїя.

Як сплели ся всї мотіви
В красотї твоїй:
Там десь бють ся ріжні співи,
Там і квіти,
Там і сльози
І привіти
І погрози,
Там приливи і одливи
Невмираючих подій.

Тільки в рай твій я загляну,
Засмію ся сам,
Сам журитись перестану,
Сам радію
І вбачаю
Світлу мрію,
Фею з раю,
Що загоїть може рану,
Як нечуваний бальзам.

Знов ти душу зором раниш,
Знов огнем печеш,
Знов ти хоре серце маниш;
Хто ж ти, хто ти,
Я вже знаю,
Що ж з турботи
І з одчаю
Дух виводиш, тільки глянеш
І отруту в серце ллеш.

Generated on 2015-08-07 20:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

МИХ. ГРУШЕВСЬКИЙ.

На українські теми.

По кошмарі.

Київ на яких півтора місяця став був предметом уваги цїлого світу. Кореспонденти головнїйших орґанів преси великих світових народів злетїли ся сюди, щоб не упустити малої подробиці того, що дїяло ся тут. Безконечні телеґрами летїли відси в центри світового культурного житя, і інтелїґентний і півінтелїґентний Француз, Німець, Англичанин, відкриваючи свою ґазету, шукав перед усїм телеґрами з нашої столиці—котрої навіть і назву перед тим він хто зна чи вмів добре вимовити. Київських ґазет не можна було докупити ся. Їх тіраж виріс в три—чотири рази, дійшов цифр небувалих і немислимих для „провінціальної преси"...

„Слава" велика, але та слава—котра тяжким тягарем лягає на прославленого. „Щасливе" закінченнє не може вирвати з памяти всього пережитого за сей кошмарний місяць. Честь принесена ним Київу—сумнївна, і не заслужена... Ті що орґанїзували сю кошмарну „справу Бейлїса" і переводили її—се елємснти далекі від дїйсної місцевої стихії, відірвані від народу і ґрунту. Се паразити які годують ся на хоробливім процесї гноблення місцевого житя, всього сильного і здорового, що є в нїм. Обридливий чиряк, що набіг на нїм, розтріснувши ся, викрив всю скверну, яка набігає на місцевім житю, сушить і обезсилює його. Ми дістали страшний образ тої „системи", яка панує тепер над нами, над краєм нашим, і того сердечного, нерозривного союзу, завязаного її представниками з найгіршою шумовиною місцевою—тим що викидає з себе місцеве житє під впливом сих ненормальних обставин. Кінець кінцем не можна було відріжнити, де сї всякі чорні елємснти сповняли задану їм роботу, сїючи кріваві бредні, розпалюючи ненависть фанатичними вигадками, граючи на найгірших інстинктах людности, і де навпаки—сторожі справедливости і законности всїми даними їм правами і повновластями силкували ся надати вигляд дїйсности тому, що зародило ся в розпаленій, хоробливій уяві тих паразитів гнету і темноти.

Місцеві поступові елємснти мусїли напружувати всї свої сили, щоб перегородити ходи сьому натискови кривавих кошмарів, щоб противстати сїй тучі средньовічної пітьми, яку

Generated on 2015-08-07 20:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

пускало ся між сучасну людність. Зусилля їх варті всякої похвали, але результати?...

Над вислідом сих зусиль мусить задумати ся не тільки наше громадянство, а й росийські лїберальні, але переняті централїстичними змаганнями круги, що виходячи з інтересів єдиної державної культури і народности кривим оком дивлять ся звичайно на всякі заходи коло розбудження і оздоровлення місцевого житя, коли сї заходи не укладають ся в рамки лїберального росийського централїзму, виходять за межі державної великоросийської культури, відтягають від виключного служення їй. Скажім виразно: в тій безпросвітній пітьмі, в якій блукають низші верстви місцевої людности, винні не тільки чорносотенні елементи, але й велелїпні носителї „загальнолюдської" великоруської культури, котрі тільки з холодним презирством вміли дивити ся з надхмарних верхів сеї загально-людскости на „дрібні і узкі" заходи українського громадянства над тим, щоб відродженнєм рідної культури підняти місцеву культуру широких мас, а навіть і гальмували його роботу відродження ріжними способами, від убійчого мовчання і до більш активних проявів свого неприхильного настрою. Не можемо ждати опамятання від носителїв та прислужників офіціяльного обрусенія. Чи спамятають ся ж адепти обрусенія „поступового" по всїм пережитім і в перспективі того, що ще чекає нас?

Я не знаю, чи в величезній сумі матеріалу, яка була нагромаджена коло сеї кошмарної справи, оцїнена була відповідно одна незмірно характеристична подробиця—повний брак якоїсь традиції кривавої бредні серед українського народу, на українській землї, де жили протягом тисячолїтя і живуть по нинїшнїй день сї мілїони одноплеменників і одновірців Менделя Бейлїса? Віки звязали їх нерозривним вузлом з сею землею, що стала для них другою вітчиною, з сим народом, серед якого родили ся і вмирали їх поколїння. Колїзія—не так культур і расових прикмет, як клясових, економічних елементів, і тої короткозорий, примітивний антисемітізм, котрим уміли так добре „одводити очі" експльоатованим масам їх дійсні експльоататори і мучителї, не раз підіймали кріваві бурі з боку української людности. Історія Жидів на Українї знає кріваві різні, де гинули маси Жидів (правда, ще більше перебільшені в традиції). Знаходимо при тім ріжні заслужені і незаслужені обвинувачення на них. Але рітуальної вигадки—сеї канїбальської леґенди про споживанне християнської крови, яку насилала до нас властива вітчина її, католицький середновічний За-

Generated on 2015-08-07 20:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

хід,—не приймала наша Україна. Ми не маємо властиво ні одного рітуального процесу, особливо з тої України, яка жила живійше, свобіднійше своїм житєм, і могла в своїм житю більш безпосередно віддавати погляди настрої свого громадянства. Ся крівава леґенда, очевидно, не знаходила ґрунту в поглядах тутешньої людности на Жида, в відносинах до нього їй не було місця. А тепер от, коли сковано народнє житє по руках і ногах, відгорожено приступ до народніх мас української інтеліґенції, а натомість відкрито всякі дороги впливам ріжної чорної сотні—пущено сю крівaву бредню. Завзяте двохлітнє ширеннє її не могло зістати ся без наслїдку. І в глубокій трівозї спинило ся разом з нами поступове громадянство цілої Росії, цілого світу перед загадкою—як поставить ся до сього відогрітого прислужниками племінної і расової ненависти, проклятого породу середньовічної пітьми і злоби та купка сірих українських селян, що мала винести рішеннє справі Бейлїса? Як розбереть ся вона у всїх вікових плетіннях кошмарної фантазії і нелюдської злоби, які розвинули перед ними всї оті спеціалїсти рітуальної леґенди, спроваджені перед них?

І знову—друге характеристичне в сїй справі. Серед міркувань на тему, що от мовляв таке складне вікове питаннє, яке розвязували своїми ореченнями богослови і гебраїсти, папи і королї, церковні святці і світові фільософи, предкладаєть ся купцї темних, сірих, неінтелїґентних, капрізом долї з темної маси вихоплених селян і міщан,—якось не стрітило ся нам питаннє про те, чи незалежно від свого розвитку чи інтеліґенції сї українські селяне годні порозуміти перед усїм саму ту казьонну росийську мову, якою вестимуть перед ними свої турнїри обидві сторони? На скільки зрозуміла і приступна буде сама отся великоруська форма, в яку вкладатимуть свій талант, дотеп, гнів, щирість, чи підступ, лукавство, хитрість ріжні бесїдники, що виступатимуть перед ними? Одно з питань нинїшньої української плятформи—справа мови в суді й урядї—стала грізно перед очими всїх. Чи навчило се ставити ся до нього поважно?

Кінець кінцем українські сіряки вийшли з свого трудного становища досить щасливо, хоч і не з таким тріумфом, як представляють оптимісти нинїшньої хвилї. „Схвильоване сумлїннє не може обвинуватити невинного, але темний розум заплутав ся в помилках і неправдї слїдства“, як характеризував се рішеннє присяжних оден з ка-детських депутатів. Заплутали ся, се вірно. Оптимісти, закриваючи очі на ріжні лукаві подробиці, на котрі у присяжних витягнено притакуюче оповіданнє, поки що підносять оправданнє нещасливого Бейлїса і співають пеани „народнїй душі“, „на-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

родній совісти", що урятувала репутацію росийської юстиції, росийської держави, „росийської національної культури і т. д., і т. д. Нехай буде, припустім!.. Але що значило се—чекати рішення такого тяжкого питання від сього сірого сфінкса, до котрого освіті, розвазі, освідомленню відтяті всі дороги нинішним обрусінням? Ждати від нього засуду росийській юстиції, чи державности, „русской гражданственности" чи „русской національной культурѣ", котрою пишали ся перед недержавними народностями її офіціяльні і неофіціяльні корогвоносці?

Справа Бейлїса, обвинуваченнє Жидів в уживанню християнської крови, в канібальстві се ж тільки рисочка, подробиця — хоч як би вона не била по гуманним і культурним почуванням сучасного інтелїґента. Припустім, що сей процес її похоронить (хоч оклики і похвалки чорної сотні може й не годить ся так легковажити!). Але чи се не показчик тільки того, які питання в тій чи иншій формі, ранійше чи пізнійше можуть попасти на розсуд припадково вихопленої купки чи цілої маси української сіроми, до котрої заходами офіціального обрусіння і неофіціальними впливами неофіціальних ревнителїв виключности державної культури відтято приступ тому одинокому, що може внести світло і розум і ясність в сї темні маси — культурі українській? Чи при якійсь новій нагоді знову будемо уповати на „народнїй інстинкт", „народню душу", „народню совість" і всякі инші містичні зверх-раціональні розвязання питань, від яких залежатиме не тільки честь чи репутація, але й саме істнованнє полїтичне, горожанське чи культурне—не тільки мілїонів Жидів, але й ще більших мілїонів „корінної людности", над котрими повисли ріжні річи може ще й серіознїйші від середньовічних бредень рітуального уживання крови.

Кошмарна справа Бейлїса здоровому, холодному розумови може сказати дуже багато — і повинна сказати!.. [1])

---

[1]) Статя ся написана була по скінченню процесу, 29 с. с. жовтня. Другого дня я прочитав статю д. Єфремова в „Радї" з 30 с. с., де порушені деякі гадки, анальоґічні з висловленими. Менї хочеть ся констатувати, що ні разу не мавши нагоди розмовляти з приводу сього процесу, ми відчули так однаково деякі моменти і пишучи одного дня, висловили такі близькі в дечім гадки. Я думаю, було нас таких більше, що подібно сей момент відчули.

Generated on 2015-08-07 20:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

О. АНДРІЄВА.

I.

Мрії найчистїйші,
Найсвятїйші мрії,
Пориви високі,
Молоді надії,
Все,—житє жорстоке,
Люто осміяло,
Кращі серця перли
У багно втоптало...

В боротьбі із лихом
Сили підломились,
У тяжкім знесиллї
Руки опустились...
У тяжкім знесиллї
Опустились руки,
Серце перетлїло
Знопелїло з муки...

Глянеш у минуле—
Спогади немилі...
А в прийдешнїм—муки,
Муки до могили...

II.

Блискавкою хвиля щастя пролетїла...
Всї надїї доля без жалю розбила...
Повні горя-туги потягли ся роки,
Провели по серцю ралом слїд глибокий.
В гореньку, у тузї крила підломились.
Рани незагойні в серденьку ятрились...
Думалось—навіки щастє вже минулось...
І зненацька доля приязно всміхнулась!
Щастє, за якеє стільки мук зазналось,
Втраченеє щастє знову засміялось..
Дочекалась долї! Занїміє горе...
Відпочине серце, змученеє, хворе...
Зглянувсь Бог на мене—долю повертає..
А над нею хто се, вже косою має?
Сумно дзвонять дзвони і дяки співають,
Гробарі могилу глибоко копають...
Дочекалась щастя бідна сиротина!..
Опустилась в яму біла домовина...
Ось де тобі доля—темная могила,
Ось де тобі щастє, що за ним тужила...

Generated on 2015-08-07 20:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Г. АЛЕКСИНСЬКИЙ.

Селянський Банк на Київщині.

(До характеристики аґрарної полїтики уряду).

I.

„Бойова" землеустроїтельна полїтика зявляєть ся одним з головних нервів цїлої державної дїяльности російського уряду по 1905 роцї. Серед ріжних урядових орґанів та інституцій, які проводять в житє сю полїтику, чільне місце належить Селянському земельному Банкови.

Селянський Банк!!.. Вже сама назва сеї інституції не може не викликати де-якої цїкавости. Справдї—кредитова інституція для селян, утворена державою. Природно повстає питанне: що ж се за інституція і якій метї вона служить?

Селянський земельний Банк був заснований, як відомо, р. 1882, і почав свою дїяльність р. 1883. Бажанне закласти його висловлене було р. 1881 Державною Радою, яка констатувала „виразно майже всюди розповсюджений занепад селянської господарки, який повстав наслїдком недостатности їх земельних наділів". Позаяк „змінити се становище власними силами селяне не можуть з огляду на відсутність грошових засобів для поширення землевладїння шляхом придбання землї закупном, то Державна Рада визнала найбільш відповідним для сього урядженне доступного селянам кредиту для купівлї земель".

Така була офіцїяльна фразеольоґія, що поясняла заложенне Селянського Банку турботами бюрократії про земельне забезпеченне селян. Справжнї причини заснования Банку і справжнї мотиви сих бюрократичних „турбот" полягали з одного боку в тім, що революційні народники 70-х років провадили енерґічну аґітацію поміж селянами і ся аґітація місцями знаходила для себе сприяючий ґрунт, бо економічний стан села погіршував ся що-року. Уряд і бажав збити сю аґітацію, виявивши своє „піклуванне" селянами. З другого боку кріза в сїльськім господарстві Імперії під впливом конкуренції дешевого американського хлїба, що витїснив російський хлїб з европейських ринків, набрала хронїчного та дуже глибокого характеру.

Цїни на землю падали, що було невигідно головне для дворянства, тодї як селянам се паданне цїни було навіть вигідне, бо полегшувало можливість поширення землеволодїння шляхом купівлї дворянських земель. В сю саму хвилю й засновано було Селянський (р. 1882) та Дворянський (р. 1885) земельні Банки. Як побачимо нижче, скомбінована дїяльність сих двох Банків довела до того, що несприяючі наслїдки

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

аґрарної крізи для дворян ослабли і паданнє цін на землю не тільки припинилось, але навіть почав ся поворотний рух їх—у бік піднесення. Отже селянству не вдало ся використати момент знижки цін на землю для поширення площі свого землевладіння і навіть навпаки можливість дешевого придбання землі була дуже утруднена для селян.

Щоб не бути бездовідним, я наведу цифри та факти, що ілюструють вищенаведену думку. Факти сі й цифри взято мною з недавно виданої аґрономічним відділом Київської ґубернської земської Управи праці Л. Скорнякова —„Діяльність Селянського земельного Банку на Київщині за 28 літ (1883—1910 р.)". Праця п. Скорнякова дає чимало цікавого матеріялу для характеристики операцій Селянського Банку в звязку з загальним розвитком аґрарної політики уряду. Матеріял сей тому особливо цікавий, що Київщина була одною з тих 9-ти ґуберній Імперії, в яких Селянський Банк розпочав свою діяльність зараз же по своїм заснованню. Таким чином на підставі досліду п. Скорнякова ми можемо простежати історію банкової політики з самого її початку і до останніх років. Опріч того, господарський побут селянства на Київщині, наслідком малоземелля з одного боку та розвитку подворного землевладіння—з другого, визначаєть ся такими рисами, на тлі яких дуже виділяють ся де-які особливости діяльности Селянського Банку. На жаль, книга п. Скорнякова дає неповну картину праці Банку на Київщині. Багато боків сеї праці лишили ся по за полем зору дослідника, що пояснюєть ся, може, офіціяльним характером розвідки, яка видана,—сього не треба забувати,—під фірмою напів-бюрократичного земства.

Одначе, з сим застереженнєм, книга п. Скорнякова,—повторюю,—дає цікавий матеріял, що характеризує працю Банку майже за три десятки років і вирисовує перед нами де-які дуже значні риси розвитку аґрарної політики імперського уряду за сей період.

II.

Потреба в заснованню Селянського Банку мотивувалась, як ми вже знаємо, тим, що селянам потрібний „приступний" кредит для поширення площі їх „недостатніх" наділів. Щоб бути приступним для селянства, а надто найбільш малоземельним верствам його, кредит повинен бути дешевим. Але саме сеї першої й основної умовини приступности кредиту,—його дешевости—не вдовольняє позичкова діяльність Селянського Банку з самого її початку. Справді, як що взяти той відсоток, який брав Селянський Банк від виданої позички, плюс виплату на амортізації, плюс відсоток на покритє „видатків на Управу" Банку, плюс відлічуваннє в основний капітал Банку, то покажеть ся, що по статуту 1883 р. селяне-довжники платили банкови по $7^1/_2$—$8^1/_2\%$ на рік, не рахуючи штрафів за просрочку виплат і недобір. Що такий

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

кредит зовсім недешевий, се видно з того, що, наприклад, Дворянський Банк, заснований 1885 р., давав своїм клієнтам-дворянам легкі умовини: він брав з них усього $4^3/_4\%$ на рік, с. є. на 3—4% меньше, ніж доводило ся платити довжникам Селянському Банкови.

Одначе змушені потребою в кредиті, селяне все таки не могли не звертати ся до послуг Селянського Банку, операції якого в перші роки його істнования хутко розвивались, як в иньших частинах Імперії так з осібна на Київщині:

Року 1883 Київскою філією Банку видано було позичок на 6300 р.; р. 1884—на 215.818 р.; р. 1885—на 440 529 р.; р. 1886—на 843.890 р. і р. 1887—на 636.879 р.

Як бачуть читачі, вже р. 1887 спостерегаємо значне зниженне оборотів Банку. В пізнійших роках се зниженне все росте:

Р. 1888	позичок	було	видано	на	381.261 р.
„ 1889	„	„	„	„	333.114 „
„ 1890	„	„	„	„	203.377 „
„ 1891	„	„	„	„	212.210 „
„ 1892	„	„	„	„	265.760 „
„ 1893	„	„	„	„	244.895 „
„ 1894	„	„	„	„	272.206 „
„ 1895	„	„	„	„	84.293 „

Анальоґічно розвивалась дїяльність Банку і в иньших частинах Імперії, де теж після швидкого поширення операцій Банку в перші роки почав ся такий самий швидкий упадок його дїяльности. Пояснюєть ся се тим, що банковський кредит показав ся задорогим для незаможнього селянства. „Як засновувано Селянський Банк селяне охоче звертали ся до його помочи для купівлї землї, не відчуваючи спочатку неприємних наслїдків дорогого кредиту, але потім довжники Банку все частїйше почали залягати в виплатах і навіть не вважаючи на зроблені доплати почали відмовляти ся від купленої землї“ [1]).

Можна обстоювати, що банківський кредит на Київщині був особливо дорогий, в кожнім разї дорожший, аніж в багатьох иньших місцевостях Імперії. Річ у тім, що більша чи меньша дорожнеча банківського посередництва визначуєть ся не тільки високим відсотком, який платить ся від позички. Позаяк Банк видавав позички для закупна землї селянами не в повнім розмірі вартости землї, яку купували, то селянам доводило ся робити більші чи меньші доплати, що при обмеженості селянського бюджету викликало велике напруженне виплатних сил довжників Банку. І ось, показуєть ся, що розміри доплати на Київщинї були більші,

[1]) Л. Скорняковъ „Дѣятельность Крестьянскаго Поземельнаго Банка въ Кіевской губ. за 28 лѣтъ (1883—1910 гг.)“—Кіевъ 1912, ст. 21.

Generated on 2015-08-07 21:22 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ніж в иньших місцевостях Імперії. Напр. рр. 1883—1889 на цілій Европейській Росії припадало пересічно на 1 десятину купленої землі, 36,7 руб. банкової позички і 7,8 руб. доплати з засобів селянства. А на Київщині за сей самий час розмір позички складав 68,3 руб. на 1 десятину, а доплати—20,4 руб. Иньшими словами в той час як по цілій Росії доплата з засобів селян, клієнтів Банку, складала лише 17,5% покупної ціни землі, на Київщині доплата складала 23% її.

А підчас згаданого періоду (1883—1884 рр.) розміри доплати були все таки ще не такі великі, як в слідуючий період істнования статуту 1882 року. На початку 90-х років Селянський Банк всюди зменьшує розміри позичок і збільшує розміри селянських доплат. Київська філія Банку за сей період знов не лишала ся позаду иньших філій, як се можна бачити з отсих цифр:

В роках 1890—1895 по цілій Европейській Росії доводило ся пересічно на кожну десятину землі, яку купували за допомогою Банку 30,6 р. позички і 14,6 р. доплати; доплата складала 32,3% покупної ціни. А на Київщині позичка складала 61,1 руб., а доплата 36,9 руб.; доплата рівнялась 37,6% покупної вартости землі.

Відповідно до сього і упад діяльности Банку визначив ся на Київщині далеко гострійше ніж в иньших місцевостях. В цілій Европ. Росії за допомогою Банку було селянами куплено в 1883—1889 рр. 1.407.263 дес. землі, що складає пересічно 201.038 дес. на рік, а р. 1890—1895—1.004.501 дес., себ то по 167.417 дес. на рік. А на Київщині загальна кількість землі, купленої в рр. 1883—1889 складала 42.024 дес., себ то 6003 дес. на рік, а р. 1890—1895 рр. загальна кількість купленої землі виносила 20.993 дес., себ то 3.499 дес. на рік. З порівнання цифр щорічної купівлі можна бачити, що в той час як по цілій Европ. Росії пересічна цифра купленої землі зменьшилась на протязі другого з вищеназваних періодів тільки на $^1/_5$ в порівнанню з першим періодом, на Київщині вона зменьшилась мало не вдвічи.

Що серед самих селян дуже швидко зявило ся розчарованнє з банковського кредиту, се видно з того, що з кінця 80-их років число випадків звертання селян до Банку хутко зменьшуеть ся: р. 1886 в Київську філію Селянського Банку надійшло від селян 78 заяв про позички, при чім загальна сума позичок, про які просило ся, досягала солідної цифри 1.298.980 руб.; р. 1890 число заяв було 52, а сума позичок—368.787; р. 1894 заяв було усього 39 на суму 155.568 р. Правда, треба зауважити, що Банк дуже суворо, надзвичайно навіть суворо, ставив ся до прохань про позички і вдовольняв лише $^2/_3$ їх. За 28 літ праці Київської філії Банка в нього надійшло від селян 13.688 прохань про позички, з яких було вдовольнено Банком лише 9.010 прохань. За сей самий пе-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ріод селяне х о т і л и купити за посередництвом Київської філії Банку 392.278 дес. землї й прохали видати їм позичок на суму 51.700.712 руб.; а Банк видав їм лише $^3/_5$ суми, яку просили, а саме 30.624.863 руб., за які й купили 245.828 дес., а себ то на $146^1/_2$ тисяч десятин меньше тої кількости землї, яку хотїли купити.

Погіршенне умов кредиту і стану селян-клієнтів Банку, що виявило ся в відноснім зменьшенню позичок і збільшенню розміру доплат в кінцї 80-их і на початку 90-х років, було наслїдком безпосереднього впливу висшої адмінїстрації, яка офіціяльно й відкрито пропонувала всїм місцевим філіям Банку вимогати від селян як найбільше доплати. Ся полїтика, як твердить п. Скорняков „не тільки виявилась сильнїйше на Київщинї, але й була тут залишена Банком далеко пізнїйше“. Справді, в той час як вже в рр. 1896—1898 по цїлій Европ. Росії пересїчна цифра доплати на 1 десятину зменьшилась до 19,7% покупної цїни землї [1]), на Київщинї розмір доплати все ріс і склав за се трьохлїтє 39,9% покупної вартости землї.

В слїдуючий період умови банківського кредиту на Київщинї були знов важчі, анїж в иньших місцевостях: в 1899—1904 рр. відсоткове відношенне доплати до вартости землї по цїлій Европ. Росії було рівне 23,8%, а на Київщинї—30,2%, рр. 1905—1907 се відношенне по цїлій Европ. Росії складало вже тільки 15,6%, себто зменьшилось на цїлу третину, а в Київщинї воно навпаки збільшилось до 34,2%. І тільки за останнї роки, дякуючи особливому напрямку землеустроїтельної полїтики уряду (докладнїйше про сю полїтику скажемо нижче) умови банковського кредиту для київських селян зрівнялись з пересїчною загально-російскою нормою.

III.

Занепад дїяльности Селянського Банку і упередженне селян проти нього, яке все наростало і виявилось на початку 90-их років, а також страшне голодованне 1891—92 рр. змусили правительство перевести реформу Банку, що й було доконано р. 1895. Рїжниця між статутами 1895 р. і 1882 р. полягає в поширенню кола операцій Банку і в зменьшенню відсотка від позичок. По статуту 1882 року Банк відограваь виключно посередницьку ролю, даючи селянам позички під землю, яку ті купували за добровільною згодою з власниками. Статут 1895 р. з одного боку дозволив банкови видавати позички на сплаченне довгів власникам і приватним гіпотечним інституціям, як що позички сї були звязані з набутєм селянином землї, хоч би саме набутє відбуло ся без запомоги і посередництва Банку. З другого боку Банкови дано було

[1]) В 1890—1895 р. вона рівнялась, як знаємо 32,3%.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

(зпочатку тільки до 1 сїчня 1911 року, а потім до 1 сїчня 1916 року), право купувати землї за свій кошт для перепродажи сих земель селянам.

Що до здешевлення кредиту, то воно стало ся в зниженню виплат від позичок до 5,25% для довготермінових позичок, затягнених на термін $55^1/_2$ р. Для позичок на меньші терміни виплати визначено в більшім вимірі: 5,75%—для позичок на 41 р., 6,75—для позичок на 28 р.; 8,75—для позичок на 18 р. і 10,75%—для позичок на 13 р. Дозволено давати сї позички виміром не вище 90% вартости землї, на основі спеціяльної оцїнки самого Банку.

Та се здешевленнє довготермінового кредиту і поліпшенне умов його мало тільки формальне значіннє. Фактично ж становище довжників Банка по реформі 1895 р. не полегшало о скільки будь значно: те що селяне зискували на зниженню виплати від позичок (довготермінових), тратили на піднесенню вартости землї. Тут ми підходимо до головного і ґрунтовного елємету помилки Селянського Банку. Як я вже згадував, час заснованнн Селянського Банку припав на період аґрарної крізи і спадання цїн земель приватних власників. Дїяльність Селянського Банку яко посередника в набутю сих обезцїнених земель селянами збільшила попит сих земель і вже через те одне причинила ся до подорожчання їх. Се констатували всї дослїдники. „Банк причинив ся до великого піднесення цїн землї, особливо за перші роки по заснованню його,—говорить про се російський економіст А. Финн-Енотаєвський;—цїни на землю, що стояли на кінцї 70 рр. пересїчно $26^1/_2$ руб. десятина в першій половинї 80 рр. підбивають ся до 52[1]). Сї пересїчні цифри стосують ся до всеї Европейської Росії. В Київщинї з самого початку цїни земель стояли значно вище: в 1883—89 пересїчна цїна 1 десят. землї, набутої селянами за помічю Банка, виносила 89 руб,, а в 1890—95 рр.—98 рублїв. Треба зазначити тут, що в однім повітї на Київщинї—Радомиськім, цїни земель (задля гіршої якости їх) весь час стояли нижчі як по других повітах. Коли обчислити пересїчну цїну 1 десятини на Київщинї без Радомиського повіту, то ся пересїчна буде значно вища від тих цифр, що я їх навів вище.

Наданнє в 1895 р. Банкови права самому купувати землї на себе збільшило попит землї, а зниженнє сплат позичок збільшило кількість селянської клїентури Банка, а те і друге разом знов піднесло цїни земель приватних власникив. Через се на реформі 1895 р., яку перевели фор-

[1]) А. Финнъ Енотаевскій „Современное Хозяйство Россіи". Петербургъ 1911, ст. 171. При нагодї зазначаю, що сю велику працю, яка належить доброму знавцеви економічного і фінансового стану Росії не можна не поручити кожному хто цїкавить ся сею справою.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

мально в інтересах селян, фактично насамперед і найбільше зискали тіж самі дідичі, які змогли спродати Банкови, його клієнтам, за дорогу ціну свої маєтки. Що більш ширшали операції Селянського Банку, то більш підносили ся ціни землі. Опріч того діяльність Селянського Банку, що давав дідичам дешевший і пільговий кредит, ще більше давала їм змоги бути панами ситуації і наказувати ціни. Пересічна вартість 1 купленої десятини (в Европ. Росії) виносила по даних Финн-Енотаєвського:

В 1896 . . . . . 49 р.
„ 1899 . . . . . 78 „
„ 1901 . . . . . 96 „
„ 1903 . . . . . 110 „
„ 1904 . . . . . 114 „

Що торкаєть ся Київщини, то тут піднесенне цін на землю, яку набували за допомогою Банку, відбувало ся не меньше швидко. Пересічна ціна десятини на Київщині була:

В 1896—1898 . . . . . 117 руб.
„ 1899—1901 . . . . . 134 „
„ 1902—1904 . . . . . 179 „

Коли пригадаємо, що в 1883—89 рр. ціна десятини була 89 руб., то вийде, що за якихось півтора десятка років ціни на землю, куплену за допомогою Селянського Банку на Київщині, зросли вдвічи.

Пан Скорняков признає, що до сього піднесення цін дуже значно причинила ся діяльність Банку.

„Не можна не угледіти,—каже він,—залежности поміж степенем піднесення покупних цін і зміцненнєм або ослабленнєм діяльности Банку... В роках найусильнійшої діяльности Банку постерігаєть ся найбільше піднесенне ціни землі, а в роках ослаблення, навпаки—слабий зріст її".

„На зріст покупних цін, без сумніву, впливали усильні куплі землі за допомогою Селянського Банку,—говорить Скорняков в другім місці своєї роботи, аналізуючи дані подорожчання землі по окремих повітах Київщини.

„Посередництво Банка само уже викликало піднесенне цін землі" — такий загальний висновок київського досліду [1]).

Того не досить, діяльність Банка вела до піднесення цін не тілько тих земель, які купують селяне за безпосередньою допомогою Банку, але й тих, які вони набувають минаючи Банк. „Ціни землі, яку купують минаючи Банк, стають уже вищими, відколи Банк виступив як безпосереднїй скупник земель дідичів і як посередник продажи. Допомагаючи купівлї землі, збільшуючи таким робом попит її, Банк нату-

[1]) Л. Скорняковъ: Дѣятельность К. П. Б. въ Кіев. губ. ст. 55 і 97.

Generated on 2015-08-07 20:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

рально мусїв впливати на піднесеннє цїн і тих земель, що трапляли на ринок минаючи Банк [1]).

Та особливо швидко підносились цїни землї тодї, як сам Банк виступав як безпосереднїй скупник землї, набуваючи її собі, щоб згодом відпродати селянам. Такі набуття Київська філїя Селянського Банку почала з 1897 р. і до 1910 р. встигла набути в ґубернії 104.795 десят. землї. Пересїчна покупна цїна 1 дес. землї набутої самим Банком була в 1897—1910 р.р.—172 руб., в той час як навіть пересїчна цїна десятини землї, набутої селянами за посередництвом Банка, була 164 руб.— себ-то дїяльність Банка, яко безпосереднього покупця ще більше піднесла цїни. Як високо піднеслись вони наслїдком дїяльности Банка видко з того, що в 1897—98 рр. Київська філїя Банка купувала землю приватних власників по 161—177 р. десятина, а в 1908—1910 рр. вона платила вже 233—250 руб. десятина. Відпродуючи ж землю селянам вона, як нижче побачимо, брала з них дорожче як платила сама, а наслїдком було божевільне подорожчанне землї та погіршенне становища клїєнтів Банка.

IV.

Я вже не раз вказував, що коли на дїяльности селянського Банку тратила селянська маса, то навпаки на нїй зискувало дворянство. Наведу кілька цифр, щоб не бути голословним.

Протягом 28 років, дослїджених п. Скорняковим (1883—1910 рр.), селянський банк набув в Київщинї всього майже 246 тисяч десятин землї. З них 156 $^1/_2$ тисяч дес. куплено в „дворян і чиновників“; тут треба памятати, що в ґрупі „чиновників“, розумієть ся, токож переважав дворянський елємент; опріч того 55 тисяч десятин купили селяне в самого Банка, але сї 55 тисяч дес. наполовину набув Банк (для відпродажи) в дворян. Таким робом можна прийняти, що з 246 тисяч десятин, набутих селянами Київщини за 28 років, коло 180 тис. дес., себто майже $^3/_4$ всеї кількости, набуто від дворян. Не тяжко уявити, яку користь мали і які зиски одержали дворяне, продавши 180 тис. дес. селянам за допомогою Банка.

Та найяскравїйше турботи селянського Банка виявились за останнї роки, починаючи з 1905 р.

Селянський рух 1905 і 1906 рр., що прибрав величезних і доси ще памятних всїм розмірів, причинив ся до масового змагання дїдичів лїквідувати своє землеволодїннє. Цїни землї швидко впали, дворянські маєтки, де по виразу одного лїберального дїдича, „ранїйше можна було мешкати як на дачі, а тепер довелось як в кріпости“, обезцїнились

[1]) Ibidem ст. 56.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

і не знаходили собі покупців. Дворяне, поспішаючи ліквідувати свої „родові гнізда", звернулись до Селянського Банку. Який великий був переляк земельних властителів, що його викликали аґрарні заворушення 1905—1906 рр., видко з таких цифр. В 1906 році Селянському Банкови пропоновано для куплі в 52 губерніях Европ. Росії 6.878 маєтків площі в 7½ мілїонів десят., тоді як до 1906 року пересічно на рік пропоновано 3.62 маєтки, площі в 609 тис. десят. В 1907 р. пропоновано Банкови ще 3.260 маєтків з 3 мілїонами десятин і в 1908 р.—1.231 маєтків з 1½ міл. десятин. Таким чином за сї роки (1906—1.908) перелякані аґрарним заворушеннєм дїдичі пропонували Банкову 12 мілїонів десятин! За прикладом дїдичів пішло Удельне Ведомство, яке по силї указа 12 серпня 1906 р. теж квапило ся продати свої земельні ґрунти Селянському Банкови.

Розуміють ся, Селянський Банк зараз же озвав ся на поклик дворян до нього і взяв ся до скуплї земель дїдичів та удельних у великих розмірах. Так напр. на Київщинї, де 1903 р. Банк купив у приватних землевластителів 1.694 дес. землї, а в 1904 і 1905 рр. нїчого не куповав, в 1906 році куплено було Банком 5.354 дес., в 1907 р. — 72.778 дес. (між ними 53 дес. удельних) і в 1908 році — 6.075 десятин і всього за 3 роки 84 тисячі десятин, за які було заплачено більше як 13½ мілїонів рублів. Коли взяти дані про всю кількість землї, купленої Київською філією Банка за 1907—1910 рр. і порівняти до тої кількости, яку вона купила за 1906—1908 рр., то виходить, що площа землї купленої Банком за сї три роки (1906—1908) виносить 80 проц. площі, купленої Банком на Київщинї за всї 14 років (1897—1910).

Чим керував ся Селянський Банк виступаючи сими роками скупником дворянських маєтків? Дуже живописну і досить отверту відповідь на се дає справозданнє Селянського Банка за 1907 рік. Тут сказано:

„Тяжка і нещаслива японська війна... розхитала народнї гаразди, зневірила до кермуючих кляс і направила пригноблений настрій людности в бік незадоволення з власного становища і бажання самій знайти вихід з сього становища. Стали ся аґрарні заворушення з погромом маєтків, отвертим опором властям і захопленнєм земель... Під впливом аґрарних розрухів, загального збурення умислів та зменшення маєткової і особистої безпечности дуже багато приватних властителїв покинули свої маєтки і змагались до негайної продажи їх. При тимчасовій відсутности попиту землї *се загрожувало різким падїннєм цїн і величезним переходом землї забезцїн до рук скупників та спекулянтів* (курсив наш). Правительство постановило не допускати ані зруйнования сословія землевласників, що віддавна було за підпору сельско-господарського промислу, ані використовування народнього лихолїття для спекулятивних

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

цілей. В інтересах державности воно повинно було виступити само як скупник продаваних земель".

В офіціяльнім „Огляді діяльности Селянського Банку за 1906—1910 роки" є анальоґічна заява, в ще яскравійшім вислові: „Потайні підмовники пхали народ на шлях наступних насильних вчинків, що мали привести до відсадження землевласницької кляси та потомного поділу земель на підставі рівнання... Непевність будучого змусила багатьох властителїв спішитись з ліквідацією своїх маєтків. До продажи стали йти земельні маєтки у величезній кількости, Та твердих покупців не було: приватні особи боялись вкладати свої капітали в (земельну) нерухомість, селяне ж, чекаючи додаточного наділення стримували ся купувати землю".

Не бажаючи „допустити згубного для інтересів народньої господарки виціпення земельної власности",—правительство і постановило скуповувати дворянські землї (розуміеть ся, по добрій цїні) через так званий „Селянський Банк".

В цитованих мною офіціяльних заявах особливо типове се помішанне дворянських інтересів з інтересами „державности". Дворянський характер російської державности виявив ся в сих заявах як найяскравійше.

Та ще яскравійше і ще отвертійше схарактеризував ролю і заслуги Селянського Банку за революції сам п. Коковцев. На засіданню одної комісії Державної Ради на початку 1911 р. йому довело ся чути від „правих" членів сеї дивної інституції докори по адресї Селянського Банку, який, на несправедливу думку сих ненажерливих панів, наче б то дуже мало турбуеть ся про дїдичів, а надто про селян. Збиваючи сї докори, п. Коковцев сказав:

„Величезну послугу зробив Банк за часів аґрарних розрухів. За тих днїв дїдичі з переляку кидали свої маєтки і тїкали до міст. Селянський Банк став їм в помочи в сю тяжку хвилину і скуповував покинуті землї. Сим шляхом була усунута небезпека безплатного перехода земель приватних власників в другі руки. Банк зробив велику державну справу!"

Скуповуючи землї, кинуті дворянами за революційних років, Селянський Банк платив дворянам піднесені цїни і тодї як купуючи землї у селян Київська філія Банку платила їм пересічно 155 руб. за десятину, то купуючи землї у дворян, вона платила їм 188 руб. за десятину. Та найголовнїйше те, що Селянський Банк, виступивши за революції як скупник земель дїдичів, перешкодив селянами скористувати ся з тимчасового здешевшення землї на ринку і збільшити свою власність. Инакше кажучи, Селянський Банк обороняв дворянський стан від натиску селянських мас, обороняв їх від селянських жадань—обороняв комерцій-

Generated on 2015-08-07 21:22 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ним орудуванням, де чільне місце займало навмисне підбите ціп земель дідичів.

V.

Скуповуючи дорогою ціною землю в дідичів, Селянський Банк відпродував її селянам по ще дорозшій ціні. Коли поставимо поруч покупні і продажні ціни землі, набутої в 1897—1910 рр. Київською філією банка і відпроданої нею селянам, то виходить, що пересічна вартість одної десятини землі, к у п л е н о ї Київською філією виносила за сей час 172 рублі, а вартість одної десятини землі, в і д п р о д а н о ї київською філією селянам виносила 229 рублів. Виходить, Київська філія брала з селян на 57 руб. або на 33,1% більше від того, що платила вона сама купуючи землю. Київський дослід налічував тільки три випадки куплі-продажи землі Банком, коли він не підвишував продажної ціни понад покупну. В решті випадків „всі маєтки набуті Банком, одні сповна, другі по части ліквідовано по всіх повітах у вищій ціні як куплено".

Иноді се підбите продажної ціни мало вповні неймовірний—майже лихварський характер. В 1907 році в Каневськім повіті Банк купував землю по 168 рублів десятина, а продавав 261 рубль десятина. Того ж року в Уманськім повіті Банк купував по 232 руб., а продавав по 311 рублів десятина. В 1910 році в Бердичевськім повіті Банк купував по 268 р, а продавав по 328 р. десятину. Дуже характерно, що навіть відпродуючи удельні землі Банк значно підвишував ціну їм, хоч сам купував їх трохи дешевше як землі дідичів і хоч в указі 12 серпня 1906 року (про продаж селянам удельних земель) сказано, що удельні землі повинно продавати ся селянам „на підставах, відповідних їх виплатним засобам" (пункт IV-й указа 12 серп. 1906 р.). Банк так мало рахував ся з „виплатними засобами" селян, що пересічна ціна землі, відпроданої ним селянам, була навіть вище пересічної ціни землі, проданої селянам приватними властителями: за період 1899—1910 р. пересічна продажна ціна десятини землі, проданої самим Банком, була (на Київщині) 222 р. тоді як відповідна ціна землі, проданої приватними особами, була 177 рублів.

Значне піднесеннє продажної ціни землі, відпроданої селянам Банком за останні роки, поясняєть ся між иншим тим, що не маючи вільних грошевих засобів, Банк, купуючи землю в дідичів, платив їм пятипроцентними (безіменними)—шести-процентними (іменними) облігаціями. До сих 5 і 6 процентів треба додати видатки на заряджуваннє маєтками, якими володів Банк до відпродажи їх селянам, та другі „господарські" і „адмінїстраційні" видатки. Все те Банк і змагав ся стягнути при відпродажи землі з покупщиків-селян. На жаль, про сей бік справи в київськім дослідї нема нічого.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Не торкнув ся київський дослїд і загальних наслїдків дїяльности Банка, що до впливу їх на задовженість селян. П. Скорняков не наводить нїяких даних про те, яка велика залеглість та „несправність“ селян, клієнтів київської філії банка, скілько землї забрав Банк від селян за залеглости, скілько штрафів стягнено за залягання з виплатами, то-що. А проте всї сї питання мають величезне значіннє при виясненню підсумків банківських операцій [1]).

Оцінюючи становище селян-клієнтів Банка, треба мати на оцї, що останнїми роками Селянський Банк почав вживати дуже суворих засобів для несправних довжників. Можна сказати, що пропорціонально збільшенню ґречности Селянського Банка до пп. дїдичів збільшуєть ся суворість його до селян. Яскравим прикладом може бути т. з. „Дурасівська історія“: Селянський Банк продав селянам-переселенцям з Київщини маєток якогось полковника Дурасова на Кавказї, а потім через несправність виплат зруйнував їх і викинув геть. Зміст сеї історії оповіджено в запитанню в Дер. Думі, зробленім с.-д. фракцією на прикінцї 1909 року.

„Чи відомо предсїдателеви ради мінїстрів та мінїстрови скарбу,— говорило ся в сім запитанню,—що Селянський Банк в 1903 році переселив з Київської ґубернії на Кавказ спілку з 7 тисяч селян на землї полковника Дурасова, при сім, всупереч арт. 55-му свого статута, ствердив умову спілки з п. Дурасовим, укладену, з боку останнього, видимо недобросовісно, та допустив покупну цїну на 35% вище тої, яку за три роки до того сам Банк давав властителеви маєтку, і тим поставив селян в тяжке економічне становище, а в 1909 році Селянський Банк позбавив сотки родин з сеї спілки всього врожаю, вживаючи всїх засобів до того, що сї позбавлені врожая селяне не знайшли в околицї будь-якого зарібку,—і на сам кінець зносить їхнї будови та викидає майже під голе небо?“

При „приємнім“ поставленню Селянського Банка до дїдичів і суворім до селян нема нїчого дивного, що хоч селянський Банк і заснував ся—на словах—з метою допомоги „поширенню площі селянського землевласництва“, та се завданнє він не міг виконати в якій будь значній мірі. Куплена київськими селянами за допомогою місцевої філії Селянського Банка виносила за 28 років (1883—1910 рр.) всього тільки 245,828 дес., що дає тільки 12% площі надїльної землї, якої на Київщинї 2.041,757 дес.—245тисяч десятин на півмілїона селянських дворів; такі числові наслїдки роботи Банка протягом 27 років.

[1]) Які неймовірно тяжкі для селян умови банковського кредита та в яку неволю попадають клієнти Селянського Банка про се читачі можуть узнати з дуже цікавої брошюри п. Кореневського „Крестьянскій Генрихъ Блокъ“, яка вийшовши, наробила чимало переполоху серед банковських бюрократів.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Треба зазначити тут, що навіть і з сих малих овочів діяльности банка могли скористувати нестілько малоземельні та незасібні шари людности на селі, як навпаки її багаті, заможні елементи.

„За посередництвом банка .... купували землю здебільшого заможні селяне, а не селянська голота... Банк допомагав діференціяції селянства, вилученню сільської буржуазії",—говорить в уже цитованій роботі А. Финн-Енотаєвський.

„Викинута на ринок земля забирає ся в левиній частині іменно найзаможнійшими елементами села... З участю і допомогою Селянського Банка йде не роспорошенне поміж селянами викинутої на ринок землї, а її концентрація, зібранне в найсильнійших економічно руках. Значить, йде не боротьба з справжнім безземелем та малоземелем, як хочуть представити дїячі Банку, а свого рода боротьба... проти безземельних, проти малоземельних". Така думка другого дослїдника дїяльности Селянського Банка, п. Дроздова [1]).

Дані київського дослїду вповні потверджують сю думку, хоч автор дослїду п. Скорняков і не здолав як слїд заналїзувати сї дані і зробити з них відповідні висновки. З наведених від п. Скорнякова цифр видно, напр. що на Київщині формально поміж покупцями землї з маєтків Банка за три роки 1908—1910 рр., переважали „безземельні" та „малоземельні" селяне. Та коли роздивити ся як слїд в сих цифрах, то стане безперечним, що фактично з послуг Банка як що і скористали селяне, то саме заможнійші. І справдї поміж покупцями до куплї було 1.445 селян „безземельних", 3.344 селян, що мали меньш 1½ дес. на двір; 1.071 селян з 1½—3 дес. на двір; 1.077 селян з 3—6 дес. на двір; 295 селян з 6—9 дес. на двір; 13 селян з 15—25 дес. на двір, 7 селян з власництвом понад 25 дес. на двір. По куплї: „безземельних" стало 6; селян з землевластництвом до 1½ дес.—399 с,; з 1½-3 дес.—700: з 3—6 дес.—2.250 с.; з 6—9 дес,—3.307 с.; з 9—15—1.206 сел.; з 15—25—1.206 сел.; з 25—00—348 сел. і понад 25 дес. на двір —42 сел. З сих цифр видно, що заможнійші ґрупи зросли по куплї банківської землї відносно більше як менш заможні. Так, напр., ґрупа селян з землевласництвом від 15 до 25 дес. на двір зросла майже в дзайцять сїм разів, тодї як ґрупа селян з землевласництвом в 3—6 дес. зросла тілько вдвічи. Та найбільш характерним є посуваннє у вищі ґрупи „безземельних" і як признає п. Скорняков, дуже багато з сих „безземельних" опинилось не серед найближчих до них формально ґруп малоземельних", а навпаки серед ґруп забезпечених більше землею. Звідси ясно, що поміж так званими „безземельними" клїєнтами Банка є багато та-

[1]) І. Дроздовъ „Ростъ крестьянской буржуазіи" (статьи въ „Кіевской Мысли", 1911 г., №№ 3, 9 и 17).

Generated on 2015-08-07 20:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ких, що можуть витримати куплю значних шматків землї—себ-то се не безземельні пролєтарі, а „безземельні“ сїльські буржуї, що торгують або що збирають собі капітали на куплю землї.

Допомога Банка утворенню селянської буржуазії тепер поставлена йому метою офіціяльно правительством, що мріє лїквідувати небезпеку аґрарного заворушення та творити собі підпору на селї з „міцних“ одновласних господарів—хуторян-відрубників [1]). За 1908—1910 рр Київська філія Банка продала з власних маєтків банка 14,686 дес. землї, поділеної на 2,402 „хутори“ та 21903 дес. землї, поділеної на 3.571 „відруб“ (нагадаю читачеви, що „відрубом“ зве ся участок землї в однім шматку, се є не „черезполосний“, а „хутором“ зве ся таке „відрубне“ власництво, де селїтба власника перенесена на самий сей шмат землї, тодї як „відрубники“ не переносять садиб на відруби, а мешкають по селах). Крім того, за допомогою банка за сї три роки (1908—1910 рр.) були куплені селянами з земель приватних властителїв 3.255 дес. землї в видї 579 „хуторів“ і 18,393 дес. землї в видї 6.243 „відрубів“.

Сеї спішної роботи по заведенню відрубів і особливо хуторів підняли ся під безпосереднїм натиском центральних орґанів правительства. В виданій місцевою філїєю банка для кермування „тимчасовій інструкції“ сказано, що на думку правительства, „найдосконалїйшим типом земельного ладу (селян) є хутір“. Отже через се місцеві філії банка і повинні приготувати як найбільше „хуторів“. Селянам, що хотїли „виселити ся на хутори“ дають ся ріжні пільги, дає ся поміч по упорядкуванню господарства, то-що. Через те Київській філії банка і пощастило за три роки витворити—аж 3 тисячі „хуторів“. Та коли женуть ся за кількістю, то вже доводить ся не турбуватись за якість. Пересічний розмір хуторського участка на банківській або купленій за допомогою банка землї рівний 6,9—7 дес. Між тим для того, щоб київський селянин міг раціонально господарювати на „одновласнім“ участку, йому треба мати геть більший участок. А „хутори“ в 6—7 дес., як показав гіркий досвід, не виживають [2]). І можна наперед ствердити, що дїяльність банка що до утворення „хуторів“ скінчить ся сумно для тих селян, що ловлять ся на хуторську принаду, та що по ряді років безхосенних зусиль в тяжкій боротьбі за „самостійне“ господарство новоспечені хуторяне зруйнують ся і позбавлять ся своїх уча-

[1]) Докладнїйну характеристику нової „землеустроїтельної“ полїтики уряда на Вкраїнї читачі знайдуть в моїх статях („ Хутори та одруби на Вкраїнї“) в журналї „Дзвін“ за сей рік.

[2]) Див. про се книгу п. Ярошевича—„Очеркъ хуторского хозяйства Кіевской губерніи“. Кіевъ, 1911 г.

Generated on 2015-08-07 21:22 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

стків. Та що те обходить Селянський Банк? Він квапить ся „розселити селян по хуторах, щоб вони не жили компактною масою на селї, були віддалені один від одного і не могли вчиняти нїяких „колєктивних“ акцій. Сього вимагають інтереси дворянства і реакції, і Селянський Банк, що являєть ся, як отверто висловив ся ґраф Вітте, „не кредитовою установою, а департаментом“, стає слухняним знарядєм правительственної полїтики. Його завданнє—подїлати на селян так, як се потрібно дворянській державі. І він щире виконує се завданнє.

М. ЄВШАН.

З чужих лїтератур.

А. Шніцлер і його драма: „Professor Bernhardi“.

З сучасних австрійсько-нїмецьких письменників Шніцлєр одинокий здобув собі широку популярність, можна навіть сказати: европейську. Він здобув собі її так само, без форси, як віденська оперетка, яка в останнї роки переходить з тріумфом всї европейські сцени. Творчість Шніцлєра, навіяна тим спеціяльним віденським кольоритом, вводить нас в нову, свіжу атмосферу. Не перестаючи бути серіозною по змісту, з відтїнком мелянхолїйної задуми, вона має свій ґраціозний, легкий тон, в якому чуєть ся всю радість житя та красу. Тут увільнюємо ся від змори, від всього, що важким каменем налягає на душу, якась елястичність чуєть ся у всьому, що пише Шніцлєр. Елястичність зовсїм не нїмецька, скорше французька. Всякі психольоґічні конфлїкти він розплутує легко, стиль його пливе рівно, бадьоро, пориває читача. Його слова, речення, образи, події та розмови—як замічає оден критик, дістають ся нам не дорогою букв, але звуком шляхотного в своїй силї та почуваннях стриманого голосу. Се солодкий, мягкий і нїжний голос, як голос вигранної скрипки. Він чуєть ся скрізь поміж стрічками, він неначе розлитий в творах Шніцлєра, його чуєть ся вухом. І хто має вухо—на того індівідуальність творча Шніцлєра мусить робити вражіннє. Воно не подавляюче,—то правда. Шніцлєр не має тої фасцинуючої сили, яку має наприклад Ібзен. Але Ібзен любить бути страшним, він гіпнотизує читача своїми безжалїсними очима, він бере його неначе за обшивку і примушує слухати і йти з ним, брати участь в страшній операції, яка відбирає потому сон. У Шніцлєра те все виходить легко. Він не заслонює очей перед сумною правдою житя, знає всї його траґедії, всї карикатурні форми, але він усміхаєть ся на кінець тою чарующою усмішкою, в якій містить ся радість житя—тому загальне вражіннє тої творчости—се вражін-

Generated on 2015-08-07 20:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

не чарівної музики, якої слухаєш з ясними, веселими очима, хоч душа б у л а стрівожена не одним акордом. Може тут і секрет поводження Шніцлєра.

Авторови минуло пятьдесять лїт — за ним досить далека дорога і плоди його літературної дїяльности багаті. Його доробок: цілий ряд одноактових драм, комедій, новель, проби повісти. Такими річами як „Anatol", „Liebelei", „Leutnant Gustl" він здобув собі загальну славу, вони виходять що-раз новими виданнями і перекладають ся; його драми мають великий успіх; вони легкі, сценічні.

Але есть оден пункт в творчости Шніцлєра, де він до певної міри тратить рівновагу, виходить з себе і з сильним темпераментом ударяє кулаком в стіл. Те болюче його місце—антисемітизм, такий сильний та заїлий власне на тому ґрунтї, з якого вийшов сам автор,—на віденськім. Сам з походження Жид він тим більше відчуває нагінку протижидівську, в якій не устають верховодячі віденські круги, немилосердно демаскує ту засимільовану психіку, яка боячись попасти в підозріннє фільосемітизму всїми силами затушовує в собі всї признаки раси і тим гарячійшу приймає участь в „Fudenhetze". Ота нота дуже сильно звучала в романї Шніцлєра з 1908 року—„D e r W e g i n s F r e i e" і там він дав волю свойому огірченню й темпераментови. Але там все таки антисемітизм трактований тільки епізодично. Фіґура старого, зломаного жида-депутата до парляменту, якому товариші переривали промову криком: halt's Maul, du Jude!—стоїть в віддалї, в тїни. В найновійшій своїй драмі Шніцлер повертає до тої теми, але вже в детайлях, присвячуючи їй повну увагу. Се драма „P r o f e s s o r B e r n h a r d i" [1]), на стільки різка по змісту, що віденська полїція уважала за відповідне заборонити її виставляти на сценї в минулому зимовому сезонї.

Хочу звернути на той твір пильнїйшу увагу. Не так ради трактованої нею теми антисемітизму—що в данім випадку для нас річ менше важна—як ради деяких, знаменито-схоплених типів і тих, не менше типічних обставин, в яких відбуваєть ся акція. Поставмо тільки в ремарках тої комедії, що акція відбуваєть ся, скажім у Львові, посеред лютої боротьби партій за впливи, даймо особам українські імена, поставмо в завязок її наприклад факт ображення верховодячої партії яким окремим, визначним чоловіком,—а будемо мати комедію з нашого житя, історія навіть в подробицях вийде та сама. Тому присвячую близшу увагу тій комедії Шніцлєра.

---

[1]) Arthur Schnitzler: Professor Bernhardi Komödie in 5 Akten. Berlin 1913. S. Fischer.

Generated on 2015-08-07 20:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Герой твору — як вказує сам заголовок — професор Бернарді, директор клїнїки „Elisabethinum“. Той інститут — се праця і твір його цїлого житя. Його заходами він зорґанїзований, він поставив його на ноги і здобув йому не лише право істнования але й добру опінїю. Його фінансове положенне залежне від кураторії, але нарештї правительство звертає пильнїйшу увагу і готово наділити його субвенцією. І все добре, поки добре. Але трапив ся випадок, який не тільки розбиває мрії професора Бернарді але ставить його навіть в стан оскарження і заводить до тюрми. В „Elisabethinum“ лежить безнадїйно хора женщина, якої днї почислені. Вона мусить умерти — так порішили всї лїкарі-професори. Знає се й сестра, яка обслугувала хору і через те вважає за відповідне покликати сповідника, який би дав хорій останню розраду в Христї. Хора впрочім не особливо набожна, піп їй навіть і в думку не приходить, — вона в такім станї, в якому не раз бувають люди перед смертю, не сподїючись нїчого, — бадьора, весела, завтра думає покидати клїнїку. Бернарді знає, що *се* її останнє утїха і старає ся не розбивати тої ілюзії здоровля. І коли приходить піп — він сильно затрівожений і вважає за свій обовязок лїкаря не пустити його до хорої, аби не допустити зараз до катастрофи. Наступає зіткненне двох людей, з яких кождий чує свій обовязок. Оден говорить про смерть в грісї, другий хоче дати хорій спокійну смерть. І не пускає таки сповідника до хорої, заступає йому дорогу. Сестра повідомила тимчасом хору про прихід попа, хора приходить до свідомости свого положення. „Чи я дійсно мушу вмирати?“ — питає. Затрівожена і перестрашена вмирає в ту хвилю, коли тамті два, душпастир і лїкар ведуть завзяту боротьбу. Звістка про смерть кінчить їх розмову — піп пішов. Загальне заклопотанне, неприємна ситуація. Щось стало ся.

І тут починаєть ся „драма“.

Починаєть ся з того, що княгиня Птіксенштайн складає свій протекторат над балем, що має відбути ся в користь клїнїки. Вона не подає нїяких причин, але всї знають чому; вона не хоче бути протекторкою там, де Жиди ображують христіянські почування. Справа, очевидно, починає бути голосною, зараз на другий день, поки не стала цїлою, скандальною „аферою“. Товариші Бернарді-ого ждуть демісії цїлої кураторії Elisabethinum. Се те саме, що руїна цїлого інституту і Бернарді навіть вірити не хоче з початку в можливість чогось подібного. Атмосфера починає бути напружена. Демісія кураторії дїйсно висить в воздусї, приходить звістка, що христіянсько-суспільні посли готовлять інтерпеляцію в парляментї. Бернарді бачить сам, що се не шутка. Але він стоїть поки-що твердо на ногах, не хоче йти на нїякі уступки, хоч приятель радить йому дати на письмі певного рода освідченне, яке оп-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:22 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

равдало би його поведенне. Він не підозріває навіть, до чого може дійти злоба людей.

Того самого дня має відбути ся засїданне професорської колеґії інститута, в справі обсадження нової катедри дерматольоґії. І тут вітер починає віяти в очи професорови Бернарді. З двох кандидатів есть оден христіянський суспільник, на жаль, мало підходящий, бо досить тупий і неособливий талант. Другий Жид, який дав себе пізнати кількома визначними працями. В самій колеґії професорів, які мають рішати про кандидата, голоси, напевно, будуть поділені на рівно. Бернарді як директор має рішати. Як він рішить?—Партія професорів, що вороже відносять ся і до Бернарді і до Жидів висилає професора Ебенвальда на переговори. Ебенвальд дає нагоду Бернанді-ому оминути в час неприємних наслїдків афери з попом. Нехай він тільки голосує за Гельом — христіянським суспільником. Він найкрасше тим виявить свою толерантність і невинність, коли своїм голосом провалить кандидатуру Жида. Бернарді не хоче входити в такі маніпуляції, Ебенвальд виходить з вїчим. Шанси професора поправляють ся неначе, коли приходить до нього сам мінїстер просвіти Флїнт, його бувший товариш, який йому подає руку до згоди і обіцює в парляментї постояти за нього, хоч-би сам мав за се потерпіти. Але на другий день все стає инакше.

Засїданне професорської колеґії Elisabethinum в третім актї — се кульмінаційний пункт драми. Дрібна справа, яка при иньших обставинах, т. є. коли б Бернарді не був Жидом і поміж професорами клїнїки не мав таких типів як Ебенвальд та Філїц — проминула би безслїдно, та дрібна справа росте як лявіна і паде на голову того, хто мав необережність потрутити камінчик. Наведу де-що з того засїдання в перекладї, аби показати, як розвиваєть ся невинна афера в траґедію житя чоловіка. Отже учасники вже всї посходили ся, ждуть на директора і обговорюють справи, які мають прийти на засїданнє. Всї—під враженнєм факту, що кураторія демісіонувала, що в парляментї лагодить ся інтерпеляція, яка ще того самого дня буде внесена. Професори поділені різко на дві партії, в їх розмові чуєть ся подражненнє. Незадовго перед тим, як має прийти Бернарді, оден з професорів приносить вечірнє виданнє ґазети, де поданий текст інтерпеляції в парляментї. Входить нарештї Бернарді.

Бернарді. Мої панове, я позволив собі скликати вас на надзвичайне засїданнє, я мушу перепросити вас, що се стало ся в таку пізну пору, і можу висказати тим-більше вдоволенне, що панове явили ся в повнім комплетї.

Адлєр. Лєвенштайна немає.

Бернарді. Певно прийде. Я бачу в тім повний доказ великого,

Generated on 2015-08-07 20:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

сказав-бим, патріотичного інтересу, з яким ви відносите ся до нашого інституту, доказ вашої колеґіяльної єдности, яка все таки істнує, помимо принагідних діфференцій в подробицях, яких остаточно неможна оминути в ніякій більшій орґанізації, тим більше, коли та орґанізація складаєть ся з визначніших осіб. (*Неспокій*). Але, що ми у всіх засадничих справах одної думки, се показало ся не раз і треба сподівати ся, що і в будучности виявить ся, на радість всім нашим правдивим прихильникам, а на злість нашим ворогам! Ми власне маємо й таких. Мої панове, сподіваю ся, що не заслугую на закид, що надуживаю вашої терпеливости. Бо ви преціньвсі знаєте, чому я позволив собі вас скликати Все таки уважаю за свій обовязок відчитати лист, який доставлено менї сьогоднї рано рекомендовано за зворотним рецепісом.

Філїц. Слухайте!

Бернарді (*читає*). „Високоповажаний...“ і т. д., і т. д. „Маю честь повідомити вас, що члени кураторії...“ і т. д., і т. д... „порішили одноголосно уступити зі своїх почесних місць. Подаючи вам, високоповажаний пане директор, до відома ту постанову, звертаю ся до вас з просьбою, повідомити про се поважаних членів дирекції та учительського збору, прошу приняти ..“ і т. д., і т. д. „гофрат Вінклер, секретар.“

Ебенвальд (*схиляєть ся над листом*).

Бернарді. (*Лист обходить присутних, Бернарді усміхаєть ся*). Мої панове, ви, певно, переконаєте ся, що я не затаїв анї одної букви того цїкавого письма. Кураторія демісіонувала, отже порядок дневний нашого сьогоднїшнього засїдання звучить: становище дирекції і plenum супроти того факту. Пан професор Ебенвальд бажає говорити.

Ебенвальд. Я ставлю запитанне до пана директора, чи йому відома причина, яка приневолила кураторію до демісії, запитанне тим більше оправдане, що кураторія сама в своїм письмі так ґрунтовно про се мовчить.

Пфлюґфельдер (*з відразою*). Ег!

Бернарді. Я міг би на се відповісти запитаннем, чи та причина єсть незнана пану професорови Ебенвальдови або кому иншому з панів. Але, що ми всї і по за сею салею маємо де-що до дїла—

Ципріян. Дуже справедливо!

Бернарді. А засїданне неповинно даром протягати ся, то я відповім коротко на запити пана віце-директора професора Ебенвальда: так, причина менї відома. Причиною — той сам випадок, якого опис ви тільки що читали, з меншим або більшим інтересом, в вечірнїх часописях, в формі так званої інтерпеляції.

Шрайман. Інтерпеляція сюди не належить.

Бернарді. Дуже справедливо. На мою думку вона не належить навіть до парляменту.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Пфлюґфельдер. Дуже добре.

Бернарді. Бо та інтерпеляція перекручує фактичний стан подїї, мої панове, якої свідки є також тут присутні, а за яку я поношу повну відвічальність,—перекручує для цілей певної партії—

Філїц. Якої партії?

Пфлюґфельдер. Антисемітсько-клєрикальної партії.

Філїц. Дурниця!

Бернарді. Певної партії, про якої характер нїхто тут не має сумнїву, з якими-би ми ріжнородними почуваннями й не відносили ся до неї—

Пфлюґфельдер. Дуже добре!

Бернарді. Впрочім я тут не на те, аби оправдувати ся, перед ким-би то не було,—я стою перед вами як директор тої інституції, аби вас поспитати, як ми маємо віднести ся до того факту демісіонування кураторії. Пан професор Ципріян має слово.

Ципріян (*починаючи одноманїтним голосом*). Перед кількома роками, — я був тоді в подорожи по Голяндії, — я стояв в ґалерії образів. (*Неспокій*) Що таке, мої панове?

Шрайман. Супроти пізної години я просив-би дуже пана професора Ципріяна не розказувати сьогодні нїяких анекдотів, але можливо скоро перейти до самої річи.

Ципріян. Се не була-би нїяка анекдота, — се в найглибшому змислї була-б... Але, як хочете, мої панове. Отже, кураторія демісіонувала. Причину, а радше викрут знаємо всї. Бо ми знаємо, що Бернарді дїлав виключно як виконавець свого лїкарського обовязку, заступивши сповідникови вхід до комнати хорої.

Філїц. Ого!

Ебенвальд. Ви ж преціпь того нїколи не робили.

Шрайман. І у пана директора Бернарді стало ся се, оскільки знаємо, перший раз.

Філїц. Зовсїм слушно.

Ципріян. Коли ми сього нїколи не робили, мої панове, то просто причина тому така, що ситуація, в якій знайшов ся недавно пан професор Бернарді, дуже рідко може трапити ся. Нїхто не думає перечити, що багато віруючих душ, які стояли перед смертю,—що навіть невіруючі, в словах потїхи добрих пастирів знаходили спокій і силу, і у всїх випадках, де умираючий або його рідні жадають священника, нїколи лїкар не зборонював йому вступу. Але поява священника при ліжку хорого проти волї умираючого або проти оправданого сумнїву того, хто в останню годину відповідає за нього, мусуть ся назвати що найменше невмістною помилкою церковної — опіки, проти котрої станути в де-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

яких випадках не тільки дозволено, але може бути навіть обовязком. І супроти такого випадку, мої панове, ми стоїмо. Тому повторюю в повнім пересвідченню: ми всї зробили би так само як Бернарді,—навіть ви, професор Ебенвальд,—навіть ви, професор Філїц.

Філїц. Нї!

Ципріян. Або лїпше сказавши: ми повинні би так зробити, слухаючи свого природного почування. Тільки дальший згляд на евентуальні можливі наслїдки приневолив-би нас дозволити вступ священникови. Помилка Бернарді, коли її можна так назвати, полягає отже в тому що він не зважив на наслїдки, що пішов за своїм лїкарсько-людським почуваннем, яке ми всї як лїкарі і люди мусимо похвалити; супроти того есть тільки одна одинока відповідь, яку можна протиставити листови кураторії, а іменно: висловити однодушно повне довірє нашому директорови, панови професорови Бернарді.

Пфлюґфельдер. Браво!

Бернарді. Пан віце-директор Ебенвальд має слово.

Ебенвальд. Мої панове, не обманюймо себе, уступленне кураторії в теперішніх обставинах се найгірше, що могло спіткати наш інститут. Я не бою ся назвати його катастрофою. Так, мої панове, катастрофою! Чи кураторія була управнена уступити в етичному змислї,— про се я хотів-би поговорити. Ми тут не зібрали ся, аби обговорювати релїґійні питання, як се професор Ципріян уважав за відповідне,—аби розводити критику цїлої кураторії: князя Констянтина, чи його Еміненції, епископа, чи директора банку Вайта і т. д., ми просто стоїмо перед фактом, що опікуни нашого інституту, яким ми матеріяльно і морально стільки завдячуємо, і від яких дальшої матеріяльної та моральної помочи ми залежні (*заміти*) — так, мої панове, залежні — що ті опікуни відвернули ся від нас; і стоїмо перед дальшим неоспоримим фактом, що одиноку відвічальність за те нещастє поносить наш поважаний директор, пан професор Бернарді.

Бернарді. Я поношу її.

Ебенвальд. І я думаю, було-би не лише найбільшою невдячністю супроти кураторії, але навіть негідністю супроти нашого інституту заявити свою солїдарність з поступком пана директора в хвилї, коли він, очевидно, без злого наміру, але в найбільшій мірі нерозважно довів Elisabethinum до краю пропасти. (*Неспокій*). Я повторюю, до краю пропасти. Тому я, в супротивности до пана професора Ципріяна, я нелише противлю ся запропонованій ним заяві довіря для пана професора Бернарді, але навіть ставлю внесенне, висловити наш жаль за-для відомої події і підкреслити, що ми осуджуємо як найострійше поступок пана директора супроти всечеснїйшого отця сповідника. (*Він підносить*

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

голос супроти заворушення). Я ставлю дальше внесенне, щоби ту резолюцію в відповідній формі подати до відома кураторії і просити її на підставі того, щоби взяла назад свою демісію. (*Великий неспокій*).

Бернарді. Мої панове! (*Неспокій. Він починає наново*). Мої панове. Аби усунути всяке непорозуміннє я хочу відразу зазначити, що заяви недовіря тим менше мене обходять, чим лекше їх можна було предвидіти, що я одначе також в тім приємнім положенню, що можу зрезіґнувати з офіціяльних заяв довіря. Все таки, аби вас не допустити до кроку, якого відтак могли-би жалувати, я хотів-би вам зрадити новину, що ми в найблизшім часі не будемо мабуть потребувати кураторії. Вже на найблизший час маємо забезпечену державну субвенцію в досить значній висоті, і, що має далекосягле значіннє, удержавленнє нашого інституту вже взято в найпильнїйшу розвагу з міродайних факторів, як менї тільки що вчора згадав Його Ексцелленція міністр просвіти.

Ебенвальд. Балеві розмови.

Ципріян (*встав*). Я мушу завважити, що Його Ексцелленція перед кількома днями і менї...

Філїц. Але ж те все сюди не належить!

Шрайман. Музика будучности!

Ебенвальд. Субвенція тепер після тої історії!

Філїц. Після тої інтерпеляції! (*Великий неспокій*).

Бернарді (*сильно*). Ви забуваєте, мої панове, що та інтерпеляція буде мати відповідь. А як випаде та відповідь, не можна мати нїякого сумнїву, викличе бодай підозріннє у міністра просвіти, який мусить бути поінформований про події, які попередили інтерпеляцію.

Філїц. Сподїюсь, поінформований не односторонно.

Шрайман. Інтерпеляція не належить до дебати.

Філїц. Вповнї слушно. Маємо внесенне.

Шрайман. Давати під голосованнє!

Ципріян (*до Бернарді, тихо*). Так, піддай наперед під голосованнє.

Бернарді. Мої панове! Маємо два внесення. Одно професора Ебенвальда, яке...

(*Входить Левенштайн*).

Левенштайн. Мої панове, я приходжу з парляменту. (*Рух*). На інтерпеляцію була відповідь.

Ебенвальд. Пане директор, я прошу зарядити голосованнє.

Ципріян. Ми-ж преціньзрекли ся парляментарної забавки, мої панове! Ми-ж всї преціньхочемо знати.

Шрайман (*який завважив збентеженість Левенштайна*). Думаю

Generated on 2015-08-07 20:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

що виявляю бажанне всіх присутних, звертаючись з просьбою до пана директора, аби перервав на кілька мінут офіціяльне засіданне, аби пан коллєґа Левенштайн міг нам близше розказати про відповідь на інтерпеляцію.

Бернарді. Чи всї панове згоджують ся? Отже я переривaю засіданне на якийсь час. (*З гумором*). Левенштайн, ти маєш слово.

Левенштайн. Проти тебе є — проти тебе буде заряджене слїдство за обиду релїґії. (*Відповідний рух*).

Пфлюґфельдер. Се-ж неможливе!

Ципріян. Левенштайн!

Шрайман. Ог!

Адлєр. Обида релїґії?

Ципріян. Розкажи-ж нам!

Ебенвальд. Може пан колєґа Левенштайн буде такий чемний і поінформує нас дещо докладнїйше.

Бернарді (*стоїть непорушно*).

Левенштайн. Що тут багато інформувати! Буде заряджено слїдство! Сором! Ви сього досягнули.

Філїц. Без нїяких інвектив, любий Левенштайн!

Ципріян. Говори ж нарештї!

Левенштайн. Що ж панів може ще далї інтересувати? Докладнїйше будете преціньчитати завтра в ранїшнїх ґазетах. Вся суть промови—се її кінець, а кінець знаєте. Що Його Ексцеленція з початку видимо йшов куди инде, се ж менше важно.

Шрайман. Укоханий колєґо, Левенштайн, попробуйте. Ви можливо в звязку—

Левенштайн. Отже, запевняю вас, мої панове, з початку абсолютно мусїло ся мати вражінне, що панове інтерпелянти фатально провалять ся. Мінїстер говорив про великі заслуги нашого директора і виразно підчеркував, що про який небудь намір з його боку абсолютно не може бути бесїди, що професор Бернарді стоїть зовсїм далеко від всякої полїтичної акції, що немає нїякої причини обсаджувати публичні місця инакше, як після гідности і заслуг. І при тій нагоді були вже оклики: „Так, коли б дїйсно так було“ і „Жидівський унїверситет“ і в тім родї. Тут якось мінїстр зійшов від своєї теми, став, здаєть ся, злий і неспокійний. Відтак він якось перейшов до потреби релїґійного виховання, до сполуки христіянського світогляду з поступом науки, і скінчив раптом—я переконаний, несподївано для самого себе—як я вже сказав, заявою, що він ввійде в порозумінне з своїм паном колєґою мінїстром справедливости, може той буде уважати за вказану річ заряджити доходженне проти професора Бернарді за провину образи релїґії

Generated on 2015-08-07 21:22 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

аби в той спосіб—так меньше більше говорив він—дати вповні беззаміт-не, всї партії палати і населенне в однаковій мірі вдоволяюче виясненне поставленої інтерпелянтами справи.

Ебенвальд. Я думаю, засіданне можна знов отворити.

Бернарді (*рішучо*). Думаю, що говорю по думцї всїх присутнїх, висловлюючи нашу подяку панови докторови Лєвенштайнови за його ласкаву інформацію, прошу панів успокоїти ся, я отвираю знов перер-ване на короткий час засіданнє. Мої панове, як слушно перед тим ви завважили, інтерпеляція не належить до дебати, відповідь на неї тим більше; і маємо два внесення.

Ебенвальд. Я беру своє внесенне назад. (*Рух*). А властиво я кладу инше внесенне, вказане в інтересї нашого інституту супроти стану річей після відповіди міністра.

Ципріян. Відповідь міністра сюда не належить.

Пфлюґфельдер. Нас нїчого не обходить та відповідь.

Ебенвальд. Отже, я вношу: суспендованнє нашого поважаного пана директора з управи Elisabethinum аж до закінчення розпочатого супроти нього карно-судового слїдства. (*Великий неспокій*).

Пфлюґфельдер. Сором вам, Ебенвальд!

Ципріян. Ви ж незнаєте ще навіть, чи слїдство буде роспо-чате.

Лєвенштайн: Нечуване!

Ебенвальд (*кричить*). Зважте ж, що ми знаходимо ся в небе-зпецї осміяти себе перед цїлим світом,—коли ми тут будемо далї ра-дити і постановляти—супроти можливости, що всї наші постанови висша інстанція при найблизшій нагодї скасує.

Ципріян. Вибачте, Ебенвальд, се ж нїсенїтниця.

Адлєр. Хто ж має право анулювати наші постанови?

Лєвенштайн. Професор Бернарді є і останеть ся директором Elisabethinum. Нїхто не може його скинути.

Філїц. Для мене він сьогодні перестав ним бути.

Ципріян (*до Бернарді*). Давай під голосованнє моє внесенне. (*Рух*).

Бернарді. Відповідно до порядку я .. (*Неспокій*)

Адлєр (*дуже схвильований*). Мої панове, дозвольте менї сказати кілька слів. Коли б пропоноване паном міністром віроісповідань і про-світи слїдство мало привести до розправи, то між иншим не можна буде зрезиґнувати з моїх зізнань, бо я був при тім випадку. І не лише я, але всї тут присутні знають, що обговорюваний випадок панове інтер-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:23 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

пелянти представили в спосіб не зовсім згідний з правдою. Але власне тому, що я з глибини душі переконаний про невинність професора Бернарді, а навіть можу її засвідчити—

Бернарді. Дякую.

Адлєр.—тому власне я витаю се—і ми всї без ріжниці партій мусимо се повитати, що та справа буде вияснена публично через правильне слїдство ...Коли отже я згоджую ся на внесенне пана віце-директора Ебенвальда, на суспендованне пана директора—(*рух*).

Філїц. Браво!

Адлєр.—то прошу всїх вас, а передовсїм пана директора, бачити в тім доказ моєї пошани для нього і переконанне, що пан професор Бернарді з заряджeного проти нього слїдства вийде чистий.

Ципріян. Але ж, доктор Адлєр, тим ви преціньвиявляєте оправданне, що таке слїдство взагалї розпічнеть ся.

Філїц. Хто ж на се не згодить ся?

Лєвенштайн. На таку денунціяцію—

Філїц. Те все вже покажеть ся.

Пфлюґфельдер. Лизуньство міністра! Він повзає на череві перед клєрикалами.

Лєвенштайн. Се вже не перший раз!

Ципріян (*до Бернарді*). Давай під голосованне моє внесенне!

Бернарді. Мої панове! (*Неспокій*).

Шрайман. Чи се взагалї засїданне! Се ж чиста каварня без білярду!

Філїц. Внесенне професора Ебенвальда дальше йдуче, над тим наперед мусить бути голосованне.

Бернарді. ...я мушу признати свою вину, що не пішов на торги, і, як директор інститута не зробив все можливе, аби перешкодити інтерпеляцію, яка має на цїли понизити наш інститут в опінії всїх фарисеїв та дурнїв. І, аби самому витягнути відповідні консеквенції, я складаю отсим управу інститута! (*Великий неспокій*).

Ципріян. Що тобі прийшло до голови?!

Лєвенштайн. Ти сього не можеш зробити!

Пфлюґфельдер. Мусить бути голосованне.

Бернарді. До чого? За суспендованнєм є: професор Ебенвальд, професор Філїц, доценти Шрайман і Адлєр—

Лєвенштайн: Се ж всього чотири.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Лєвенштайн. Голосувати!

Бернарді. Ні, я не допущу до голосування, я не піддаюся нїякому осудови.

Філїц. Тим більше, коли він вже виданий.

Шрайман. Чи зложив пан професор Бернарді свою директуру, чи нї?

Бернарді. Так.

Шрайман. Отже відповідно до постанов статута пан професор Ебенвальд, як віце-директор має обняти управу інституту а передовсїм провід сього засїдання.

Лєвенштайн. Се нечуване!

Філїц. Се само собою зрозуміле!

Ципріян. Бернарді, Бернарді!

Ебенвальд. Тому, що наш професор Бернарді на наш жаль уступив з місця директора я, відповідно до § 7 нашого статута обіймаю управу Elisabethinum, а також отсього засїдання. Я прошу вас, панове, о таке саме довірє, яким ви надїляли уступившого директора так щедро, сподїюся показати себе його гідним і удїляю голосу панови професорови Філїцови.

Лєвенштайн. Се інфамія.

Пфлюґфельдер. Ви не директором, пане професор Ебенвальд, ще нї. (*Неспокій*).

Філїц. На черзї питаннє, хто обійме управу над віддїлом пана професора Бернарді.

Ципріян. Що вам приходить до голови?

Бернарді. Мої панове, се правда, я вже не директор, але я член його так само, як всї ви, і управитель віддїлу.

Адлєр. Се само собою розумієть ся.

Ципріян. Про се не може буте нїякої дїскусії.

Шрайман. Прийде безперечно до непорозумінь, коли суспендований директор інститута—

Лєвенштайн. Він не суспендований.

Ципріян. Він сам зложив управу інститута!

Філїц. Не зовсїм добровільно.

Пфлюґфельдер. Він кинув вам її.

Ебенвальд. Спокій, спокій, мої панове!

Бернарді (*який зовсїм вийшов тепер з рівноваги*). Нїхто очевидно не має права мене звільняти з управи моїм віддїлом, але я беру відпустку аж до полагодження моєї справи.

Ципріян. Що ти робиш?

Generated on 2015-08-07 20:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Бернарді.—беру відпустку—

Ебенвальд. Удїлено.

Бернарді. Дякую. На час своєї неприсутности, я поручаю провізоричне веденнє мого відділу моїм дотеперішнїм ассистентам, докторам Пфлюґфельдерови і Шрайманови.

Ебенвальд. Проти того немаю нїчого замітити.

Бернарді. А тепер мої панове, я розпочинаю свій урльоп і маю честь кланяти ся панам.

Лєвенштайн. Я рівнож.

Ципріян (*бере свій капелюх*).

Бернарді. Се було б власне добре для тих панів. Прошу вас, останьте!

Пфлюґфельдер. А передовсїм оставай ся ти!

Бернарді. Тут?

Адлєр (*до Бернарді*). Пане професор, я був би нещасливий, коли б ви моє поступованнє зле зрозуміли. Залежить менї на тім, аби вам в сю хвилю, перед всїма присутними висказати мою особливу пошану.

Бернарді. Я дуже дякую. Хто не зі мною, той проти мене. Моє поважанне, панове! (*Відходить*).—

За професором Бернарді виходять і його прихильники. Ебанвальд лишаєть ся сам, з своїми заушниками—тепер вони пани, інституцію мають в своїх руках, то нїчого, що тепер нема комплєту, який управнений радити і ухвалювати. Головне те—що вони панами. Їм же ж волос з голови не впаде, вони мають за плечима сильну партію, якої не мав Бернарді.

Читачу з галицької України—ти уважно читав про те засїданнє? Не дуже? Правда—ти знаєш, такі засїдання для тебе се не новина. Правда—тобі не треба говорити, якими дорогами ходить підла душа, звироднїла на партійній службі, ти знаєш всю казуїстику людської злоби, як вона виявляєть ся в боротьбі з невигідними людьми. На поклик верховодів „партії народнього добра“ йде армія песиголовців, уїдливих гієн, які запродали свою душу і своє громадське сумлїннє за нужденні огризки з стола пяного пана,—обступить великана, засипле його затроєними словами злоби, ненависти та люти, що він не дає паршивіти їх душам, болотом і слиною сплямлять твір цїлого його житя і скажуть: ти ворог народа, ти шукаєш наживи, ти руйнуєш нам наші національні святощі!. Ти знаєш те все, читачу, ти нераз бував участником зборів на галицькій Україні,—але тому даю тобі до прочитання уривок драми Шніцлєра.

Generated on 2015-08-07 21:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

А дальша доля професора Бернарді?

Приходить до судової розправи. Його засуджують на два місяці тюрми—засуджують помимо прихильних для нього зізнань головного свідка—самого сповідника і прихильних зізнань других свідків, на підставі того, що сказала істерична сестра Людмила, яка кликала попа. Новий директор міг тріумфувати,—католицькі круги дістали повну сатисфакцію. Бернарді не хоче правувати ся далі, не згоджуєть ся на жалобу неважности, від овацій вільнодумних кругів, що зібрали ся перед судовим будинком, тікає задним виходом, виганяє з нічим репортера вільнодумної ґазети з своєї хати, кривить ся від всяких телєґрам та заяв солїдарности, які називають його „відважним борцем за свободу", і—на другий день йде відсиджувати кару.

А потому стало ся так, як звичайно буває, коли в кімсь пробудить ся сумлїннє. Сестра Людмила признаєть ся при сповіди, що зложила в судї фальшиві і неправдиві зізнання. Сповідник домагаєть ся, аби сейчас направила свій тяжкий гріх і вона сама подає в суд скаргу на себе. Тепер наступає констернація серед кругів, які всякими способами старали ся зломити професора Бернарді. Прийде ревізія процесу, Бернарді буде регабілїтований, Ебенвальди запоруть носом в землю, ґазети будуть мати матеріял. Але Бернарді тікає від того всього заздалєгідь, що йому з того, коли сестру Людмилу замкнуть в тюрму? Хто йому поверне два місяці, пересиджені в тюрмі? Вся образа на людей перейшла в його душі, він не має до них нїякого жалю анї злоби. Як правдивий учений—він з гори дивить ся на всю ту аферу і оцїнює її з фільософічним спокоєм. Той проблєм перестав для нього бути справою австрійської полїтики чи полїтики взагалї,—для нього се проблєм етики, а в результатї навіть проблєм свобідної волї. Її так мало в людей—про се переконала його найкраще його власна афера.

Жалую дуже, що не можу дати більше уривків і сцен тої драми в перекладї, хоч би розмову професора Бернарді з священником, зараз по судовій розправі, коли священник приходить перепрошати,—або пишної сцени в бюрі мінїстра просвіти Флїнта, куда приходить Бернарді по відсидженню кари—яке там багатство обсервації Шніцлера, скільки там здемасковано типів, характерів і—житя. Взагалї цїлий твір—се захоплююча аж до напруження всїх нервів лєктура. Віденська поліція, видно, вміла оцїнити сю річ, прочувала в р а ж і н н є сеї драми на сценї, коли її заборонила виставляти. Бо певно: полїція на те й є, аби схороняла публику від занадто сильних „зворушень". На що люди мають хвилювати ся драмою, на що роздувати партійні пристрасти, на що допускати до демаскованння клєрикальної мафії і взагалї до ворушення того цїлого

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

болота, в якому загрузло парляментарне і суспільно-політичне житє нашої Австрії?

Але я все таки думаю про наше „рідне“ болото. Не можна про нього не думати і відчувати його всїма нервами, коли перечитуєш драму Шніцлєра. Може тому лише вона так сильно дїлає? Але нехай дїлає! Коби вона найшла собі в нас найбільше читачів, коби вона збудила в них обридженнє до тих доріг, якими пішло суспільне і громадське житє галицької України і грозить варварським заливом і потоптаннєм краплї вищих культурних ідеалів!!..

От чому я звернув увагу на драму Шніцлера.

ХР. АЛЧЕВСЬКА.

* * *

Присмерком тихим спокійно і ясно
Місяць у небі над степом пливе,
Тихо за обрієм сонечко гасне,
Серце замовкло, не бєть ся, не зве...

Хмаркою білою мрія лїтає,
Що з нею станеть ся, хто його зна.
В серцї — чи вечір, чи тихо світає,
Осїнь прийшла, чи надходить зіма.

Generated on 2015-08-07 20:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ҐРАЦІЯ ДЕЛЄДДА.

Лихим шляхом.

(Д а л ї).

Далї гостям почало обридати віршуванне і вони почали вставати та виходити на подвірє. За столом лишили ся самі тілько віршивники, двоє старих селян, хлопець, Пєтро та один молодий парубок, землевласник.

Сї двоє останнїх розмовляли між собою, не звертаючи уваги на віршовників.

— Еге,—казав Пєтро—у мене є трохи грошенят і я на їх думаю накупити волів, а потім перепродати. Та ще у мене є спільник, один багатенький парубок. Може у тебе знайдеть ся пара волів на продаж?

Землевласник не дивував ся, що колишнїй наймит має „трохи грошенят". У Пєтро не було семї, котрим треба було давати гроші, а його тїтку, незважаючи на її убоге житє, всї вважали грошовитою.

— У мене кілька пар волів на продаж, а також є і телички—відказав землевласник.

— Побачимо!—сказав Пєтро замислений — може в апрілї ми ще не матимем усїх потрібних грошей, але все одно можна умовитись. Де твоя череда?

— У Серрі. Як звуть твого спільника?

— Джіованї Антіно. Спритний парубок.

— Та знаю його! Але ж він тепер у тюрмі.

— Та так, нї защо! Побив полїцая—відказав Пєтро—на сих днях його випустять.

— Так, виходить, що твоя тїтка відкопала скарб — скрикнув землевласник.—Ти розбагатїєш, Пєтро... Я тобі бажаю від щирого серця, щоб тобі пощастило.

— Дякую! Але мушу сказати, що нїхто не знаходив скарбу. Я вже пятнайцять років наймитую, то й назбірав дещо.

Він казав неправду і сам не знав навіщо. Потім раптом підвів ся і засміяв ся; йому здало ся, нїби стало й справдї весело.

— Ходїм і ми до инших—пропонував Пєтро.

Він подивив ся на подвірє і побачив, що там танцюють сардський танок. На сходах сидїла гарна дівчина в сардському убранню і грала на гармонії.

Коли Пєтро з молодим парубком вийшли на подвірє, дівчина підняла личко, котрим була прихилила ся до гармонії, і крикнула:

— А хто тепер буде грати? Я теж хочу потанцювати!

Generated on 2015-08-07 20:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Грай, Паско, потім потанцюєш—стали прохати її; але вона встала, положила гармонію на сходи і вхопивши за руку молодого землевласника, потягла його в коло і почала танцювати.

Тоді Сабіна звела свої сумні очи і глянула на Петро.

— Колись ти вмів грати – сказала вона.—Заграй Петро!

Здавало ся, що вона прохає зробити щось дуже сумне. Він нічого не відказав

— Заграй, Петро! Чи в тебе болить живіт, що ти такий сердитий?— крикнув молодий „чужинець", вже пяний.

— Я не вмію грати,—відказав Петро, роздратований.

— Ну, так к чорту гармонію. Будемо співати—сказав вже літній танцюриста з рожевим гарним обличчєм та довгою чорною бородою.

— Принаймні хоч потанцюй—тихо сказала Сабіна, беручи Петро за руку.

Він пішов за нею в коло, але його рука, холодна та непорушна, здавала ся Сабині рукою мертвяка.

Три парубки, ставши серед двору, почали співати сардську пісню до танців. Голос тенора був надзвичайно чистий, але такий разом чудний, мов він летів із далеку, з якогось доісторичного лісу, де прокинув ся фавн і завів пісню. Навкруг їх узявшись за руки звиваючись, кружляли танцюристи. Иноді котрий небудь з парубків дико вигукував.

Сонце все нижче спускало ся над воротьми і тінь захоплювала все більше подвірє. Гості споважніли та стали замислюватись: кожний згадував свої власні справи і всім здавалось, ніби вони приходять до себе після дурману пишного весілля. Поволі танці, співи та музика затихли. Чимало запрошених розійшло ся по домах. Франческо потяг Марію у закуток, посадив її і взяв за руку. Танок витверезив Франческа і він знову став такий як завсіди привітний та закоханий.

Люде вештались по подвірю. Підлітки-дівчата та хлопці розважали ся в подруг та приятелів: сім раз завязували кінці хусток, потім стискували один одному руки кажучи новим приятелям та подругам: „ви" і називаючи їх кумами. З будинку чув ся брязкіт шклянок та веселі хрипкі голоси приятелів дядька Николи, але в закутку, де сиділи молоді, було лагідно, майже смутно. Сонце вже запало, тінь захопила все подвірє.

На чистому небі розстилала ся рожева намітка раннього підвечірка. Ні один подих вітра, ні один пташиний голос, ні одна хмариночка не порушила сю лагідну та смутну добу вечірню.

Молоді почули якийсь смуток чи турботу. Марія поблідла і її очи стали ще більшими ніж завсіди.

— Тобі весело?—спитав Франческо, торкаючи пальцем камінці на перстенях Марії.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:35 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Коли менї сьогодні не весело, то коли-ж буде й весело — спитала вона трохи іронїчно.

Франческо обняв її стан і палко заглянув у очи. Яка вона була гарна, така, як тепер, така млява та втомлена! Нї, нїякий король на всьому свїтї не міг бути щасливійший від Франческа!

Він ледве примітно тремтїв, наче дерево від ранїшнього вітерця і дивив ся на уста коханої з такою втїхою, як той, кого палить пекуча снага на холодний струмок, до котрого він припадає.

Але вона дивила ся кудись далеко і її очи свїтили ся якимсь чудним сяйвом, що може було відблиском блискучого неба, може відблиском таємної смутної мрії...

Тимчасом Пєтро вернув ся в покої, де дядько Никола все ще пробував віршувати.

— Инші часи настали—сказав селянин з рожевим обличчєм та чорною бородою—ранїйш бувало співали до півночи, або принаймнї поки молоді йшли спати. Танцювали теж більше. Тепер молодь стала така нїкчемна, що не любить розважати ся. Весїллє наче похорон...

— І я де-що примітив—сказав пастух, той, що розрізував печене порося—ранїйше був звичай цїлувати молоду в щоку, а як хто що дуже вже жартовливий, то цїлував її в уста. Тепер нїчого такого! Наче боять ся! Нїхто не поцїлував Марію.

— Я хочу її поцїлувати —крикнув селянин, ударивши в долонї.

— Правда, що молоду тодї цїлували, коли що їй дарували.

— Я вже дав свій дарунок, але тепер хочу поцїлувати...

— Ну, коли ти її поцїлуєш, то поцїлую і я—сказав молодий землевласник.

— Франческо потрощить тобі ребра.

— Таке! Се ж хіба не давнїй звичай? Коли його мати виходила заміж, її цїлували всї гостї.

— Чи ти менї зробиш те, що я в тебе попрохаю?—звернув ся Пєтро до молодого землевласника.—І менї треба щось подарувати молодій. Хотїв би я подарувати їй десять лїр та у мене зараз є тільки паперові гроші. Такі якось менї не подобаєть ся дарувати, розміняй менї на срібні.

— На жаль у мене немає срібних!

Тодї Пєтро покликав тїтку Луїзу у куточок і спитав, чи не може вона йому розміняти на срібні гроші.

— Хоч і на золоті, синку— відказала вона—на які тільки хочеш.

— Ну, гаразд! Дайте менї один золотий.

Тїтка Луїза розміняла гроші і Пєтро стиснув їх у руцї.

Generated on 2015-08-07 21:23 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Ну, ходім!—сказав він землевластникови.—Бувайте здорові, дядьку Миколо.

— Ти вже йдеш, Петро? Випий вина ще хоч трошки.

— Дайте!

Петро випив шклянку міцного вина, потім пішов за своїм новим приятелем. На подвірю він зупинив ся і засміяв ся. У його якось приємно вернула ся голова і йому здавало ся, що золота монета затиснута в руці, тремтіла наче жива.

— Прощайте, тітко Луїзо,—крикнув він заглядаючи у пекарню.—Прощай, прегарна Сабіно!..

— Прощай!—відказала та і як божевільна кинула ся до порога. Але коли вона вийшла на подвірє, то побачила чудну сцену. Петро і другий парубок підійшли до молодих; Франческо, що був нахилив ся до Марії, підняв голову і усміхнув ся. Молодий землевласник щось сказав, потім нахилив ся і поцїлував молоду у чоло.

Зараз після сього Петро теж нахилив ся до неї і поцїлував, тільки не в чоло, а в щоку, майже в уста. Потім він дав їй золоту монету і стиснув їй руку.

Сабіна здрігнулась, їй здавалось, що от-от вона впаде. Обидва парубки перейшли через двір і вийшли у ворота. Марія показувала Франческо гроші, подаровані Петром. Він усміхав ся і казав жартуючи:

— Отсе вони менї зробили прикрість! Але нехай більше нїхто не осмілюєть ся наслїдувати їх!

— Дурний!—подумала Сабіна, одвертаючись від молодих.—Поцїлунок Петра—поцїлунок Юди! А ти смієш ся!

Петро увесь вечір прогуляв з новим приятелем. Вони пішли в шинок, де гарна Марія Франческа почала пянити їх і вином і своїми сміливими поглядами.

Потім її чоловік підійшов і сїв біля їх.

— От пишне весїлле,—сказав він.—Їй Богу, тут у нас поблизку нїколи не буде вдруге такого багатого весїлля.

— А ми поцїлували молоду, — оповістив приятель Петро. — Проте, правду кажучи, менї з того не було нїякого смаку...

— То вже чоловікови буде з того смак,—відказала шинкарка за плечима шинкаря. Її чорні блискучі неначе маґнїт очі притягали погляд Петра. Він мовчки дивив ся на неї.

У перше він тепер примітив, що ся жінка нагадувала Марію. Тільки її голос був хрипкий і неприємний.

В той час, коли землевласник та шинкар судили Франческо і глу-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

зували з його завсіди афектовної мови, Пєтро підійшов до шинкарки, щоб заплатити за вино.

— Що ти робиш?—крикнув приятель.

— Та годі там! Чи ти можеш менї розміняти пять лїр, Маріє Франческо?

Вона відчинила столик і сказала на догад:

— Сієї ночі мій чоловік іде до Длїєни і я положила всї дрібні грошї йому у гаман.

Пєтро нахилив ся до столу і коли вона підняла голову, підморгнув їй. Вона, лїчучи грошї, в ознаку згоди хитнула головою.

До пізнього вечора Пєтро з приятелем блукав по всїх шинках. Потім Пєтро зустрів инших своїх знайомих і всї разом пішли співати під двері тих хат, де були гарні дівчата, у котрих ті були закохані. Ніч була лагідна та тепла. Пяний Пєтро думав про молодих і щоб приглушити думки, співав та час від часу вигукував так, як вигукують нуорські селяне в ознаку радощів. Але те вигукуваннє тепер здавалось журливим.

Він прогуляв всю ніч.

Марія Франческо довго ждала його і коли він прийшов до неї, то став стогнати та жалїтись наче хорий.

XVI.

Минуло два місяцї.

В господї Ноїна стало знову тихо та спокійно як було і ранїйше. Грошей стало прибувати в троє більше. Тїтка Луїза зробила ся ще огряднїйшою та гордовитїйшою. Марія теж поправила ся і здавала ся щасливою. Вона тепер вже не ходила невбутою і не робила чорної роботи: вона стала наче справжня панї. Тепер у Ноїна держали працьовиту і проворну наймичку, а коли роботи було занадто багато, кликали жінок на поміч. У Марії в комодї була схована скринька повна банкових білєтів і кошичок повний монет. Всї найповажнїйші жінки в Нуоро заздрісно дивили ся на неї, коли вона, роскішно убрана, йшла до обідні. Словом, всї її мрії справдили ся.

Франческо, де далї все ще більше закоханий, вволював кожне її бажаннє, навіть обридав їй своїм догоджуваннєм.

В чудові весняні днї вони сїдали на білого коня, того самого, що колись їх привіз з гори в Нуоро, і їхали обдивлятись виноградники, оливкові гаї та кошари Франческа.

На хуторі, де були кошари, вони порішили перебути увесь май, як то часто роблять нуорські пастухи, коли оженять ся. Властиво Франческо не був пастух. Він був землевласник і мав чималу ренту. Але

Generated on 2015-08-07 20:35 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

позаяк пасовиська та скоту було у його найбільш від усього, то він пробував багато часу біля кошар з своїми пастухами, з собаками та своїми великими, гладкими коровами, котрі його пізнавали і дуже любили. Він теж їх любив, часто гладив, називав поетичними ймennями і пильнував, щоб їм було добре.

Сї корови цілий рік пасли ся на волї на його просторих пасовиськах, пили воду з потоків, спочивали в холодку тисячлїтнїх дубів, а у вечері йшли в загони, обгороджені високими парканами. Для зими у їх не було нїяких повіток. В ті днї, коли йшов снїг, пастухи годували коров дубовим листом.

Коли Франческо пропонував Марії поїхати на пасовиська, Марія по дитячому заплескала в долонї. Їй було-б дуже приємно перебути який час на хуторі, тим паче, що їй почало обридати ледаче житє багатої жінки.

— Я занадто щаслива, менї мов аж страшно, — думала вона, вишиваючи комір Франческо.—У мене все є, чого тільки душа бажає. Мій батько тепер зовсїм видужав, моя мати теж здорова; живуть вони у згодї і обоє люблять Франческо мов рідного сина. Все у нас йде добре. Урожай буде добрий, є у нас і гроші і повні комори, нема у нас нїяких сварок, нї ворожнечі.. Всї нас люблять.. Навіть той більше не показував ся. Він мене вже забув і більше про мене не думає. Слава Богу!

Вона вишивала сидючи в холодку біля воріт, тїтка Луїза та наймичка порали ся в пекарнї, Франческо був на полї, дядько Никола в шинку.

Двір Наїна, такий спокійний та захищенний, мов маленька фортеця, царював над убогою околицею, де на узеньких уличках росла висока та соковита трава, де подвірє захопили буряни та простенькі дикі квіточки, що надавали їм якусь сумну і невибагливу поезію.

— Одного тільки менї бракує—думала молода жінка підіймаючи голову, щоб втягти голку,—але те ще буде! Тепер ще рано: тільки ж два місяцї.. ще буде, буде!

І її обхоплювала радість при думцї, шо у неї колись буде дитина.

— Бо без дїтей, мати Божа, навіщо й гроші, навіщо й достатки, навіть саме житє?

Виходило таким чином, що вона не мала всього, що душа бажала. Нї скринька та кошлек з грошима, нї пишні убрання, нї наймити, нї заздрощі, нї жіноцтво її кола не могли цілком наповнити її життя.

А коханнє чоловіка!

— Ти мене кохаєш, Маріє? — питав він милуючи її—чи й ти така щаслива як я?

— Щаслива!—відказувала вона.

Generated on 2015-08-07 20:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Ти ніколи нікого не кохала?

— Ніколи!—відказувала вона і її очі темніли.

Здаєть ся, статуя стала б зворушеною, коли б її хто так милував, як Франческо милував Марію. Але він її кохав і вона йому подобалась як раз такою соромливою та невинною.

Одного майового ранку молоді сіли на коня і поїхали до хутора.

Се був той самий шлях і та сама місцевість, де кільки місяців вони проходили, прямуючи на Гоначе.

Тепер вся природа осяяна сонцем, цвила та зеленїла долина, що лїтом бувала спалена сонцем, а зимою вкрита болотом, тепер поростала густою та високою травою переплетеною з усякими рослинами і квітками, що блищали від роси. Пахощі від квіток наповняли тепле та чисте повітрє.

Далекі гори, ще блакітнїйші від неба, стояли вкруг на обрію, обхоплюючи краєвид сафіровою діядемою.

Кінь помаленьку біг по узеньких стежках поміж густою травою. Хоч йому мухи не обридали, він все таки бив себе хвостом то по одному боці, то по другому і, коли Франческо одпускав поводи, нахиляв ся та нюхав траву.

Здавало ся і він одчував радість прекрасної днини і втїшав ся свіжим повітрем. Коли вони переїздили який небудь струмочок, по берегах котрого росли нарцизи та мята, він розширював нїздра і увесь здрігував ся. Коли на загорожі часом показувала ся біла, або гарна морда корови, що привітно озивала ся до їздців, кінь починав ржати їй на відповідь.

Марія, прихилившись до плечей Франческо, заколихувала ся від спокійної рівної ходи коня. На душі молодої жінки було лагідно, майже смутно. Тепле сонячне промінне, пахощі рослин і те синє небо та гори і та самота, наганяли на неї якийсь чудний настрій, мов би все се було сон, мрія.

Поміж кущами диких троянд щебетали пташки, десь озивали ся корови, спянїлі від сонця та меду бренїли мухи.

Скрізь миготїли маленькі прозорі метелики, зелені, червоні, чорні, та синясті, що, здавало ся, родили ся від квіток, щоб звивати ся та лїтати в повітрю.

Коханнє та несвідома жадібна пристрасть знесилювали Марію. Проте стискуваннє горячої руки Франческо не роспалювало в її серцю нїякого палкого почуття до його. Коли б він повернув ся і поцїлував її, вона б заплакала з журби.

Generated on 2015-08-07 20:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Нарештї вони приїхали. Марія здрігнулась, зручно скочила з коня, подивилась чи кінський піт не вимазав її одежі.

— Менї здаеть ся, ніби я спала—сказала вона.

Франческо надів через плече рушницю, котра, як їхав, лежала перед ним на сїдлї, і свиснув, щоб дати знати пастухови, що вони приїхали.

Незабаром гавкаючи та стрибаючи поприбігали всї кошарні та загонові собаки. Тиша раптом зворушила ся від ріжних голосів. Зачувши голоси Франческових собак, инші, з сусїднїх кошар і собі зчинили галас. Ревли корови, озивали ся, поспішаючись до хазяїна, пастухи.

Марія пішла до куріня.

Просторе пасовисько було обгорожене камяним низеньким муром; на північ від його стояли великі скелї, за якими починала ся стежка з похиленними над нею дубами та иншим густим і високим деревом.

Курінь та кошари були складені з каміння та покриті сухим гіллем. Вони майже посеред пасовиська притулені до скелї.

Марія нахилилась, щоб увійти в курінь. Вона вже колись бачила, який він в серединї. Там долї стояв замість печі камінь, кілька аби яких ослонів, зроблених пастухами, доповняли обстанову сього примітивного помешкання.

На полиці, що була під покрівлею, пастухи ховали свої харчі, на гільках висїли глеки з гнутими деревяними ушками та инші причандали потрібні на те, щоб робити сир. Кілька пилок на дрова, овечі ніжки замість ложок та гостроверхі полиці, щоб пекти печеню, формували усе хазяйство того помешкання, з якого молоді хотїли дивити ся, як заходить їх медовий місяць.

Марія все скрізь обдивила ся, причепурила, потім сїла на ослонї і чекала поки прийде наймит пастух, котрого сама не знаючи за що, вона не любила.

То був здоровий неповоротний парубок, котрого звали негармонїйним йменнем Зїцу Крока. У його були великі, налиті кровю очі, темне обличче висмажене сонцем. Він був одягнений у шкурянний кафтан, що ще більше надавало йому вигляд дикої людини.

Не зважаючи на той вигляд Крока був дуже ввічливий, а його голос походив на жіночий.

— Дайте я се зроблю—сказав він, бачучи, що Марія та Франческо збірають ся робити собі ліжко—я вам зроблю ще краще від того, що у вас дома. Я буду спати на дворі, під муром, або зроблю собі другий курінь. Отут у кутку ми положимо купу папоротників, а зверху вже постелимо постїль, яку привезуть з Нуоро.

Він пішов до потоку, біля якого росло багато папоротників і нако-

Generated on 2015-08-07 20:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

сив їх цілу купу. Потім він розіслав їх на сонці, щоб вони висохли від роси і тоді однїс у курінь.

Опівднї приїхав наймит і привіз постїль та харчі. Марія все поскладала куди треба, а тоді разом з Франческо пішла подивитись на корови та обійти все пасовисько. Сонце, тепер вже роспалене, горіло над ними.

Високі дуби блищали, площинки, покриті жовтими квіточками здавали ся золотими. Все блищало і сяяло сього мовчазного ясного дня. Метелики одного кольору з квітками і комашня сама зелена як трава надавали житя мовчазній самотї гаю. У глибинї, на обрію, за високими скелями та над зеленими від моху муравами, небо здавалось далеким морем... морем мрій.

Франческо інстинктовно розумів і любив красу природи. Обнявши молоду жінку та закохано дивлючись їй в очі, він, як звичайно, трохи афектовно, казав:

— Я раз бачив біблїю з кольоровими малюнками. Там був намальований земний рай з деревом у цвіту. Зовсїм як тут... Адам та Ева йшли по траві.. От менї здаєть ся, що ми тепер опинились у земному раю... Скільки я, бувало, думав про тебе отут, як ще був парубком... Ох, менї тепер здаєть ся, що се все сон...

Він пригорнув її до себе, наче бояв ся, що от-от вона десь зникне. Вона дозволяла йому пригортати себе, така спокійна і безтурботна, мов богиня, та йшла далї топчучи квітки та комашки і зриваючи дикі троянди, що торкали ся до її рук.

Білі з чорними плямами корови, темні з великими вогкими, мов сонливими, очима, телята з рожевими мордами та молодими ріжками поволї повертали голови і махали хвостами, наче справдї вітали молодих хазяїнів.

Марії дуже до вподоби було се лагідне житє і вона була б дуже рада, коли б май був без краю довгий.

Вона вставала на світанню, коли верхівя дубів тремтїли від раннього вітерця, і разом з Франческо доглядала, як доять коров та як роблять сир. Вона сама теж помагала приготовляти посуд та наливати молоко. Корови одна за другою виходили з загонів і коли Франческо називав їх по йменню, вони зупиняли ся біля одного з пастухів. Той починав доїти і тепле молоко, паруючи, збігало струмками в дійницю.

Крізь загорожу великими пильними очима цїкаво дивились телята. Високі стебла овса та жовті квіточки свиріпи, умиті росою, ледви примітно здрігували ся.

Потім Марія ставила сир до огню і коли він прикисав, збивала

Generated on 2015-08-07 21:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

його у грудки, схожі на груші. Вона здавалась дуже ґраційною, коли робила сю роботу, з закоченими до ліктя рукавами, з хусткою, кінцями завязаною на маківці, з під котрої виднїли ся її коральові сергі, вона нахилялась до огню і зручно розмішувала сир у мідній мисці. Коли він ставав схожим на жовтувате тїсто, вона складала його у миску і вирівнюючи мокрими руками надавала йому форму великої груші, а потім кидала його у холодну воду, далї брала ся робити другий.

Франческо та пастухи також виробляли з сиру маленьких творинок, корів, свиней, оленїв, а також невеличкі людські постати, що здавались поганськими божками, й коників з сїдлом, уздечкою та їздцем.

Сї забавки, котрі можна було також зїсти, тїтка Луїза потім дарувала дїтям родичів та приятелїв. Франческо подобалось вилїплювати їх.

Скінчивши, Марія лагодила обід. Пастуха теж садовили до хазяйського столу. Здебільшого обідали під дубом, а після обіду молоде подружє йшло гуляти. Вони також одвідували сусїдські загони, а іноді доходили аж до каплички св. Духа, що самотна та почорнїла стояла наче скеля посеред зелених мовчазних пасовиськ.

Коли Франческо з жінкою не одходили далеко на чуже, вони полуднували в гаю, і часто там засипляли під дубом на сїнї, відкіль видно було блакітну ясну далину, що нагадувала далеке без краю море.

Коли вони прокидали ся, Марія варила каву, потім сїдала перед курінем, в холодку під скелею і вишивала сорочку, а Франческо читав часопись, досить вже давню, або поезії сардських поетів.

Самота була така лагідна і глибока. Собаки дрімали; в отдалї бігали на випередки телята, відкільсь чулось чиєсь свистїнне, час від часу хтось гукав.. Тїнь від дубів все довшала на траві, і сонце заходило надзвичайно гарно та лагідно.

Коли починало сутиніти, Марія варила вечерю. Після неї, коли було тепло, вони знову йшли гуляти. На траві непорушно блищали світлячки, наче якісь таємні нічні квітки, і здавалось одсвічували зеленастий блиск перших тремтючих зірок з синястого неба. Все було непорушне та запашне. Верховітте дубів злегенька тремтїло. Пастух ставав навколюшки біля загону і починав молитись. Потім всї лягали спати. Тиха ніч розстилала свої прозорі крила над дрімучою природою.

Так минали усї днї.

Один з пастухів, мовчазний, малоздоровний хлопець що вечора віз у Нуоро молоко та сир, що збирали за день, а ранком вертав ся з харчами, що тїтка Луїза посилала своїм. Що дня дядько Никола переказував, що думає одвідати їх, але нїколи не показував ся.

Generated on 2015-08-07 20:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Ніщо не турбовало весняну ідилію молодого подружжя. Іноді тільки до їх заходив який небудь пастух, з сусідньої кошари, або хто з нуорців, ідучи поуз, на хвилинку зупиняв ся побалакати. Тільки Крока, найстарший пастух частенько сперечав ся з Франческо за ріжні дрібнички. З Марією він був дуже ввічливий, годив їй і часто жалів ся, розмовляючи з нею, що Франческо вимагає від його занадто багато. У ночі він лягав недалечко від куріня під наметом з гілля і стеріг хазяїнів наче вірна собака.

Одного вечора, Франческо заганяючи коров, побачив що однієї бракує. Як звичайно між ним та Кроко почала ся суперечка, а потім вони обоє пішли шукати корову. Марія у перше за увесь час зостала ся сама, Франческо обіцяв їй, що не забарить ся. Чекаючи його Марія пішла до скелі. Місяць вже освітлював пасовиська, а на заході небо ще було огнево-червоне.

Прихилившись до скелі, Марія бачила в низу стежку обсаджену кущами, а далі їй було видно трошки і тієї, котра протягала через сусідські пасовиська.

Раптом вона почула, що хтось іде. Думаючи, що то Франческо, вона нахилилась вперед, але нікого не побачила. Хода затихла.

— Франческо!—гукнула вона.

Ніхто не відповів. Тоді вона знову глянула на сусідське пасовисько і побачила високого та ставного чоловіка, що швидко йшов стежкою, частину якої їй було видно. Їй здавалось, що вона його пізнала. І коли б перед нею зявилась примара, вона не злякалась би більше, як тепер.

Інстинктовно вона сховала ся за скелю і кільки хвилин стояла непорушно, вся холодна та тремтюча. Безліч сплутаних страшних думок проходило в її розумі.

Чого треба було тут Петро? Їй здавало ся, що вона його добре пізнала. Так! То був він, високий та ставний в своїй шкуряній жовтоватій куртці. Ніхто з нуорських селян не мав такої гордої постаті, як у Петро, і вона добре могла його розглянути при місяці.

Через хвилину вона здрігнулась, ще подивилась і прислухала ся. Нічого і нікого. Безкрайний спокій місячної ночі простягав ся над мовчазними пасовиськами. Вті ні гаїв блищали світлячки. У траві цвірінькали коники.

— Ні, менї так здало ся,—подумала Марія і пішла до куріня.

Якась невиразна турбота обхопила її. Вона засвітила світло, налагодила все для вечері. Але найменший шум примушував її здрігуватись.

Франческо незабаром вернув ся.

— Корови ніде нема,—сказав він роздратований.—Побачимо, що і не вернеть ся Побачиш, що нам буде сварка з сим Крока.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:23 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— А що він тут винен?

— Що винен? А то я вже йому роскажу. Тут поблизу вештають ся якісь непевні люде...

Марія незважилась йому сказати, що їй здало ся ніби вона бачила Пєтро.

Франческо знову почав:

— Отсими останніми днями у сусідніх пастухів покрадено кілька волів та коров. Тут мусить бути справжня спілка... Певне злодії та бандити порозуміли ся з кимсь з наймитів, звичайно із тим.

— Ти що думаєш робити?

— Нехай от минуть сі днї. Коли вернемось до дому, тоді побачиш. Але пізної ночі наймит вернув ся з коровою, яка шкандибала на одну ногу, і сказав що він знайшов її в проваллю.

Минуло кілька днів. Вже три тижні Марія та Франческо втішали ся своїм щастем та спокоєм в тихому закутку. Дядько Никола раз таки одвідав їх. Приходили також і родичі Франческо.

Погода завсіди була соняшна. Небо зовсіди було безхмарне та чисте і як се часто буває в Сардинії, занадто вже довго безхмарне та чисте: трава почала жовкнути, води в потоках все меншало та меншало.

Одного дня до їх приїхала також і Сабіна, сидючи на коні за спиною наймита хлопця.

— Мушу тобі сказати, що мене сватають—сказала вона Марії, але примітивши, що по очах тієї немов пройшла тїнь, поспішила ся додати:— ти його знаєш. Се один селянин... Джюзепе Пера. Він не гарний, але такий добрий парубок... У його є трохи землї. Брат його має кошару тут поблизу.

— Нехай тобі Бог помагає!

— Та се ще не так швидко. Я його не кохаю..—вимовила Сабіна і пішла в гай шукати квіток, з котрих вона висмоктувала мед.

Після обіда вона лягла відпочити і в тиші пахущого гаю чула як Марія та Франческо сміяли ся і цілували ся.

Вона згадала як цілували ся Марія та Пєтро там, в тиші стиглих нив і здрігнулась.

Потім, перекусуючи одного за другим дебелі стеблини овса, вона стала думати про Пєтро. Вона й тепер його кохала, навіть ще дужче, ніж колись. Чому він не хоче вернутись до неї тепер, коли Марія цїлувала иншого?

XVII.

Другого дня десь поділи ся дві корови.

Generated on 2015-08-07 20:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Франческо не розгнівав ся, а тільки поблїд і поглянув на наймита лютими очима.

— Ну,—сказав він йому—мабуть і сього разу корови знову попадали в провалле.—Ти йди їх шукати у лїворуч, а я піду у праворуч. Маріє—звернув ся він до жінки—я піду до кошари Пера та спитаю там, чи не бачив хто наших коров.

Хазяїн і наймит пішли геть. Марія налагодила вечерю, вийшла з куріня і стала чекати. Вона трохи турбовалась, але сподївала ся, що і сього разу все скінчить ся, як і того, і що Франческо не покине її самої більше як на пів години.

Сидючи біля входу, вона дивила ся перед собою на гай, відкіль мав вернути ся Франческо.

Вона роздумувала:

— Через два три днї вернем ся у Нуоро: вже пора. Тепер вже починають ся душні днї, незабаром вже й жнива. Пора братись до роботи так як годить ся добрій хазяйцї. Мати мабуть втомила ся вже... бідненька... час таки вернути ся.

Невиразні спогади, мов тїни, проходили в її думках. Вже рік минув після торішніх жнив... Скільки стало ся за сей рік! Як швидко старієш ся! Минулого року вона була вередлива та безтурботна мов пятнадцятилїточка; а тепер аж соромно згадати. Але зрештою хто молодим не робив дурниць? Хто не намагав ся розгорнути таємної книги мрій? Вона в тому і не каяла ся...

— Хто без гріха, той нехай першим кине камінь—думала вона—зрештою я тепер буду вірною жінкою, буду розсудливою, мов стара. Чого ще більше треба.

Роздумуючи так вона дивила ся перед собою і забувала і коров і підозріння Франческо і те, що вже минуло більш пів години, як він пішов.

Надходив тихий, лїтнїй вечір. Небо вже не було таке ясне як на весні. Глибоке, з сивим відтїнком, воно схиляло ся над непорушними дубами і здавало ся оксамитом, то там, то тут вишитим першими золотими зірками.

Се сумне мовчанне і те блїде сяйво, що освітлювало темні зубцї скель, почали наганяти на Марію турботу. Долина вже стала темною, гай все більше чорнїв, небо сивіло. А Франческо все ще не вертав ся. Поволї зникли невиразні і лагідні гадки, і Марію обхопили майже дитячий сум та жах.

— Чому і досї не вернувсь Франческо? Він же обіцяв! Хто його міг затримати?

— Я тут сама, він се знає. Коли не вертаєть ся—се значить, щось йому не дає вернути ся...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Вона встала, пройшла вперед і почала вдивлятись. Нїде нїкого. Великий собака загавкав в кошарі і його голос ще молодий, схожий на людський, на хвилину зворушив мовчанне душного вечора. Марії стало ще сумнїйше.

— Франческо! Франческо!

Її голос здавав ся таким кволим, й загубив ся в сумній тиші. Вона пройшла далї, знову зупинившись, оглянулась. Нїколи вона не відчувала так, як сього вечора таємницю нічної сутїні, що наближала ся до землї. Що стало ся там, за тими чорними гаями? Що бачило камінне, котре якась таємна сила положила на скелї? Чого трава та квітки здрігувались, як вона йшла поуз?

— Мати Божа, мати Божа! Що стало ся?

Вона пішла ще далї через пасовисько, і увійшла в гай. Там під дубами було майже зовсїм чорно. Марії здавалось нїби перед нею була якась чорна завіса, котра розривала ся, щоб дати їй пройти .. Коники одразу замовкли, десь здалеку чув ся голос якоїсь нічної птахи, схожий на людський стогін... І здавало ся, що то стогнуть старі дуби...

Марія дійшла до кінця свого пасовиська, переліэла через камяний мур і пішла по чужому. У неї шалено било ся серце і турбота все більшала та більшала.

— Франческо! Франческо!

Нїчого не чуть. В оддалї замаячіла червона цятка. Марія попрямувала до неї. Що хвилини вона зупиняла ся, бо їй здавалось нїби вона чує людські голоси та ходу. Десь загавкала собака, друга здалека відповіла їй.

— Мабуть Франческо вже вернув ся. Се ми з ним розминули ся. Не треба було менї одходити від куріня.

Але позаяк вона одійшла від його далеко, то рішила іти до кошари Антонїо Пера.

— Антонїо! Антонїо!—почала гукати вона.

— Червона цятка на мить зникла. Темна постать бігом наближалась до Марії.

— Хто там такий?

— Се я, Антонїо Пера,—крикнула вона, задихаючись.

— Марія! Що стало ся?

— Ох, Антонїо, як я налякалась! Франческо не заходив до тебе? Куди він пішов? Я так бою ся...

— Він був тут, з пів години тому назад і зараз пішов кажучи, що ще обійде пасовисько і тодї вернеть ся до тебе. Певне він вже дома. Ходім, я тебе проведу.

Вони пішли назад, але незважаючи на слова пастуха, Марія все тремтїла.

Generated on 2015-08-07 20:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Не бій ся! Може вони побачили слїд злодіїв тай запізнили ся:

— Що вони могли побачити у такій темряві?—сказала Марія.

В курінї нїкого не було. Собака люто гавкав і вив; Марії здало ся, що в його голосї було щось зловістне.

— Що робити? Що робити? Ходїм шукати!—скрикнула вона в одчаю —мабуть стало ся якесь нещастє!

— Та нї, Маріє! Що тобі вигадує ться! Може Франческо вже був вернув ся, а тепер пішов тебе шукати.

Марія вийшла з куріня і почала гукати:

— Франческо! Франческо!

Але тільки собаки одзивали ся на її голос.

Пастух роспалив огонь в курінї, потім сказав:

— Коли ти не боїш ся зостатись сама, то я піду подивлюсь, чи не знайду його.

— Іди, іди, Бога ради іди!

Пастух пішов. Марія сїла на ослонї перед курінем і стала чекати.

XVIII.

Минув який час, поки вернув ся Антонїо. Марія прислухала ся до найменшого шуму. І де далї її турбота все більшала та більшала.

Перед курінем на траву лягало світляне півколо від огню, що горів у серединї. Над чорними верхівями гаю тремтїли блискучі зірки.

Собаки замовкли, тільки один гавкав десь в оддалї.

Нарештї пастух вернув ся.

— Мусить бути так, як я казав: вони напали на слїд і пішли доганяти,—сказав він, але його голос був непевний.

— Нї, нї, я знаю, що стало ся якесь нещастє!.—застогнала Марія схопивши ся і ламаючи з одчаєм руки.

Пастух намагав ся її заспокоїти, але вона і не чула, що він казав. Вона чула щось чудне: здавало ся нїби вона осліпла, або що нїч нїколи не скінчить ся. У кого прохати помочі? Камінне, зїлє, дерево не зрушить ся з місця, люде нїчого не могли зробити проти того, що стало ся з Франческо.

— Франческо! Франческо!

Він не одповідав; нїхто не відповідав.

— Хоч би він не обіцяв менї, що швидко вернеть ся! Але ж він обіцяв. Та хіба для його корова більше значить, нїж я? Він же знає, що я тут сама... а нїч.

Пастух чув, що вона має рацію, але все таки заспокоював її.

— Та ще ж і не пізно. Подивись на зорі! Мабуть тепер девять годин і половина. Чого ти вже так журиш ся? Ти ж таки не маленька!

— Ходїм ще шукати. І я піду.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Вони вернули ся до кошари Антонїо, Марія ледви могла йти, Антонїо мусїв підтримувати її. Біля кошари вони знайшли старого пастуха, котрий умовив Марію сїсти та відпочити.

— Ось побачиш, що Франческо незабаром вернеть ся,—казав він.— Чого ти боїш ся? Запевне він не добре зробив, що покинув тебе саму, але може йому так схотїло ся піймати злодіїв на гарячому вчинку, що він все забув. Щоб покарати його за се, посидь трошки тут. Він вернеть ся до дому і коли не знайде тебе, то трошки потурбуєть ся. Ляж отут, на мішку. Антонїо піде шукати, а я буду тут. Не бій ся. Хто може заподіяти що лихе твому Франческо?

Марія сїла на мішок. Її обличчє було мов з воску.

Хто може заподіяти що лихе Франческо? Вона одна се знала...

— Сьогодні,—сказав старий пастух, коли Антонїо пішов—я чув, що Франческо сварив ся на наймита. Що воно у вас буває?

— Нїчо, але сього наймита я бою ся. Франческо казав, що сей розбишака має поганих приятелїв і що він мабуть у спілцї зі злодіями. Се я вам так сказала, але ви, глядїть, не росказуйте нїкому.

— Не бій ся, нїкому не росказуватиму. Але й инші пастухи чули, як Франческо лаяв того наймита.

Марія замовкла і заплющила очі.

Пастух думав, що вона заснула і вийшов. Але вона не спала. Одчай все більшав і обхоплював її, затоплював її мов вода, що без шуму підіймаєть ся все вище та вище.

— Франческо нема на світї... його вбито .. Петро його вбив... А я мушу мовчати...

Ся думка вже не покидала її... Проте вона все таки сподївала ся... і ждала, ждала... іноді їй здавалось мов би вона чуе легку ходу Франческа. Вона росплющила очі, але при жовтавому огнї бачила лиш чорний обрис постатї пастуха, що непорушно сидїв біля входу.

— Дядьку Андрео, нїкого не видно?

— Ще нїкого. Спи, не турбуй ся. Незабаром прийдуть.

Вона заплющила очі, а пекучі сльози збігали по її обличю, зрошуючи тремтючі уста. Спи, не турбуй ся! Яка насмішка!

Напевне Франческа вбито... А може його тільки поранено, може треба було його швидче рятувати. А вона непорушно лежить стиснувши зуби та нігтями впиваючись собі в долонї! Ох, їй здавалось, що од сієї думки вона камяніла.

— Франческа нема на світї і в сьому винна я—думала вона.

І вона знову росплющувала заплакані очі.

— Дядьку Андрео, нїкого не видно? Ходїм! Я вмру, коли не піду... Я хочу йти у Нуоро та сказати татови..

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:22 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Чи ти не збожеволїла? Куди ти хочеш іти? Незабаром вернуть ся, ось побачиш! Не жури ся, прийдуть!

— Ох, коли б прийшли! Як би се все оказало ся страшним сном!

Тепер скрізь було тихо. Схід починав білїти, гай злегенька здрігував ся, дожидаючи місяця, зорі стали мов більші та бликучійші і вічі пливла під ними, байдужа до горя тих істот, що заблудили ся на мовчазній землї.

Марія, плачучи, думала:

— Що то буде, коли Франческо вбитий? Я мусїтиму мовчати, щоб не зневажити його памяти та необезславити себе. Я мусїтиму мовчати і се менї буде найтяжчою карою за мій гріх. Ой, що буде, Боже мій, що буде?! Не дарма я бояла ся, що я така щаслива...

Їй тепер пригадували ся все: її коханнє, всї поцїлунки Петро і його обіцянка: „Я тобі не зроблю нїчого лихого".

— Менї не зробить, а Франческо... Ох проклятий той день, коли ми взяли Петра у нашу хату! А може се все менї тільки здаєть ся? Може дядько Андрей має рацію: може нїякого нещастя не стало ся. Ранком Франческо вернеть ся. Що то він скаже, коли не застане мене?

Утома перемагала її. Сон оксамітним покривалом покривав її.

— Треба йти—думала вона, але немогла ворохнутись.

Тай куди було йти! Місяць ще не зійшов. Антонїо ще не вернув ся, старий пастух ходив сюди та туди від куріня до загорожі.

— Дядьку Андрео, дядьку Андрео, нїкого не видно? Яка страшна нїч!—бурмотїла Марія, коли постать пастуха зявлялась біля входу.— Я хочу йти шукати, хочу в Нуоро...

— Спи, дочко! Нїкого не видно. Се добре. Значить, всї пішли ловити злодїїв...

— Вернемо ся до нашого куріня,—промовила вона.

— Підожди, принаймнї, поки зійде місяць.

Вона положила голову і заснула.

Їй здавало ся, що вона спала не більше хвилини, але коли прокинулась, місяць стояв вже високо. Затрусившись вона схопилась на ноги.

— Дядьку Андрео! Дядьку Андрео!

Нїхто не відповів. Значить, вони покинули її саму! Їй хотїлось кричати мов мала дитина, що заблудила ся в ночі, але вона перемогла ся, вийшла з куріня і подивилась навкруги.

Місяць освітлював пасовиська жовтоватим, якимсь зловістним промінням.

— Коли і дядько Андрео пішов, значить стало ся нещастє—подумала Марія.

Generated on 2015-08-07 20:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Вона раптом почула таку сміливість, котра одразу надала їй сили. Перескочивши через загорожу, вона швидко пішла узенькою стежечкою через гай, на яку місяць, просвічуючи крізь дубове гілле, кидав жовтаві візерунки.

Горе та сміливість одчаю вели Марію тим чорним гаєм наче трагічну постать страшної леґенди. Все тут було: і сяйво місяця і таємний гай, і жах, і передчуттє, і докори совісти, і нещастє, і злочинство. Але вона йшла з тою силою несвідомої волі, котра формувала її вдачу і котра вела її через житє, як тепер через сей чорний гай.

Вона більш не плакала: вона хотїла знати, хотїла переконати ся. Тепер найгіршою мукою була для неї непевність.

Вона дійшла до свого куріня, зупинилась і прислухалась. Скрізь було тихо. Тихе було сіро-зеленасте від місячного світла пасовисько, мовчазний був чорний гай та вся околиця.

Місяць йшов вище та вище, схід робив ся ясний, мов скляний.

Марія прямувала на другий кінець свого пасовиська, туди де була фіртка. Їй здавало ся, що їй іноді вчуваєть ся якийсь далекий голос. Вона перейшла потік, який тепер був струмком жовтої води, і знову зупинила ся, вдивляючись на схід, наче благаючи світла.

Біластий відтїнок обрію робив ся яснїйший. Рання зірка тремтїла, мов срібна сльозина, над далекими горами. Нарештї повіяв вітрець і зворушив тишу природи. Прокидали ся зілля та листє, десь далеко засївав жайворонок, і його щебетанє, здавалось, зєднало ся з тремтїннем зірки.

Марія все йшла. Вона чула, що вже вся мокра від роси, вся холодна від утоми та страждання, але сила волї підтримувала її і вела вперед.

Їй знову вчув ся далекий голос. Собаки почали гавкати. Пасовиська прокидали ся.

Коли Марія дійшла до фіртки, голос став виразнїйшим, але все ще далеким. Їй здавало ся, що він чуєть ся від стежки, що пролягала поміж кущами.

Тодї вона кинулась бігти. По стежцї вона бігла до поворотки під скелї, біля яких недавно вона загледїла постать Пєтра.

Там між каміннєм та зїллєм стояло три чоловіки. Зачувши ходу Марії, вони повернули ся і скрикнувши заступили їй дорогу. Але вона вже бачила...

Не скрикнула, нї слова не сказала. Вона вирвалась з рук, що намагали ся затримати її, і впала на вколїшки.

Франческо лежав на потолоченій траві, його лице було майже зовсїм закрите зїллєм. Видно було тільки його потилицю із скудовченим

Generated on 2015-08-07 20:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

волоссєм та частину білої як віск щоки. Великі криваві плями чорніли на його одежі, на камінню, на траві. Його рука, що лежала долонею в гору, те ж була вся скрівавлена.

Бачучи, що він вже не живий, пастухи не займали його, сподіваючись, що зараз прийде поліція, за котрою побіг один з їх.

Сріблясте сяйво світання проходило крізь дуби, що тремтіли від подиху ранішнього повітря. На кущах та на павутинню блищали краплі роси. Місяць стояв над скелею і здавався свічкою над труною убитого.

XIX.

Другого дня о десятій годині сидючи колом у пекарні Наїна жінки плакали та проказували молитви дожидаючи, щоб прийшли священники та провели труну Франческо. Нещастє, наче грім, упало на господу щасливих людей і все в ній, здавало ся, приголомшене та завмерле. Скрізь було безладдє та мішанина.

В покою молодого подружжя навкруг чорної оксамітової з золотим плетивом труни горіло вісім високих свічок. В сусідній хаті, де колись відбував ся весільний бенкет, дядько Никола з чорним як земля обличєм та запалими очима приймав знайомих та родичів.

Віконниці були причинені і се надавало смаглюватим обличчям ще більше суму та ще більшої трагічної задуми.

Всі любили Франческа. Його смерть всім здавалась смутним сном. Дехто тихо плакав, намагаючись не показувати сього, бо не гаразд сльозам зрошувати очі чоловіків. Ніхто не зважував ся говорити голосно, а ридання та голоси жінок, що сидїли в пекарні, ледви доходили туди. А з окола сяяло майове сонце обхоплюючи радісним промінням будинок, де було стільки горя та муки.

В пекарні відповідно стародавньому звичаю огонь в печі погашено, вікна позачинювано. Тільки від дверей входила смуга світла та крізь щілину віконниці добивав ся соняшний промінь простягаючи в повітрю ясну смужку і лягаючи на напротилежній стїні золотою цяткою.

В найтемнїйшому кутку сидїла молода вдова вся в чорному убранню. Вона була блїда і здавала ся старійшою років на двадцять. Тільки Луїза та найближчі родички сидїли біля неї. Инші жінки сидїли долї, обгорнені своєю важкою одежою, закриваючи обличчя чорно-жовтими покривалами жалоби.

Час від часу одчиняли ся двері. Тодї веселе промінне ранку наповняло пекарню, осяювало заплаканних жінок, котрі чудними очима дивились на подвірє, наче здивовані, що небо ще може синїти, а сонце сяяти. Ті, що входили, швидче зачиняли двері і в пекарні знову ставало темно та сумно.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Кожна жінка увійшовши і зачинивши двері, потихенько підходила до вдови, нахиляла ся до неї і казала майже суворо:

— Нема що робити! Таке буває на сім світї! Ми у владї Господнїй! Покори ся, Маріе! Бог милостивий!

— Але не люде! Вони його менї вбили!—відказувала Марія і плачучи, починала росказувати про своє нещасте.

Тепер вже всї знали, як то стало ся. Вдова всїм оповідала однаковими словами, наче якусь вивчену страшну історію. Коли вона говорила, навкруги чуло ся сумне шипотїннє і плач. В кутку, біля дверей дві жінки тихими голосами коментували оповіданнє молодої вдови.

— Ох, яка ж вона була смілива! Я сто разів вмерла б, коли б менї довело ся такого зазнати.

— Еге, але подивись на неї. Здаєть ся, що їй вже сто років. Вона, наче той дуб у бурю, встояла, але тепер бач...

— І як ті пастухи могли покинути її саму в курінї Антонїо.

— Але ж вони думали, що вона заснула. Дядько Андрео, бачучи що нїхто не йде, пішов теж шукати. Йому, казав він, здало ся нїби хтось крикнув... А коли вернув ся до куріня, то Марії там вже не було.

— Я знаю, я знаю,—казала друга.—Але він повинен був не кидати її саму анї на хвилину. Тодї б вона не бачила убитого.

— Все одно вона його побачила-б. Хіба її можна одурити?

— І де у неї взяла ся сила дожити поки прийде полїція. Вона їй все чисто росказала, що знала...

— Я чула, що Крока вже арештовано. Він тїкав до лїсів Оргозоло. Хотїв зєднати ся з иншими розбійниками.

— Нї, не правда. Його ще не знайшли...

— От проклятий душогуб!

— А се певне, що він убив?—спитала ся друга, коли Марія росказувала, що Франческо мав підозріння проти наймита.

— А то ж як, сестро? Пастухи ж чули, як вони сварили ся.

Наймит побачивши, що Франческо догадуєть ся, взяв тай убив його. Його ніж знайшли на стежцї...

— Боже! Боже!—зітхнула жінка і втерла сльози рукавом.

В сю мить заспівали священники, що прийшли проводити труну, в отдалї поволї зловістно задзвонив дзвін.

Жінки почали ще дужче плакати: починала одна віршами, потім всї жінки їй відповідали хором ридання, стогону та крику.

Марія аж посинїла. Її очі заплющились, уста стиснули ся. І коли священники зупинили ся перед двором і труну вже винесли з дому, вона похилилась і як нежива впала на колїна тїтки Луїзи.

Жінки заридали ще дужче. Потім одні підійшли до зомлїлої вдови,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

другі вийшли на подвірє. Тільки сама тїтка Луїза не втратила свого поважного вигляду. Вона стала дмухати в обличє Марії і росплела її корсетик.

Марія зараз же прийшла до себе і встала, але побачивши, що Франческо навіки покинув свою господу, почала голосно ридати.

На подвірю Сабіна біла в чорній хустці роздавала свічки тим, що мали йти за труною. Кілька жінок помагали їй. Незабаром священники в гарних облаченнях, на котрих при сонці блищали золоті окраси, з співом пішли з двору. Труна зникла за повороткою. Ворота зачинили ся.

Над будинком, з якого чулись крик та ридання, над сходами повитими рослинами в цвіту, над подвірєм, все гарячійше палало житерадістне сонце, а ластівки з веселим щебетаннєм лїтали навколо та сїдали на мури спочивати. Сабіна увійшла в пекарню і сїла за дверима. Вона не плакала і нї на кого не дивилась: невідступна страшна думка робила похмурими її очі, такі ранїйше привітні.

Незважаючи на лїкарів, на свідків, на полїцейські досліди вона серцем чула правду сієї сумної події.

Марія знов зомлїла. Її однесли в її хату на гору і положили на ліжку. В пекарні жінки почали ще дужче тужити, цїлком віддаючись смутному настрою.

Тужили власне дві: мамка та тїтка покійного. Перша була маленька бабуся в чорній одежі, у неї були великі блакітні очі та біле пухке обличчє. Друга була одягнена дуже пишно і срібний пояс, стягаючи її зелений оксамітовий корсетик, врізував ся в її огрядний стан. Поки Марія була в пекарні, жінки тільки згадували про недавнїй шлюб покійного, про його дитячі лїта та про його лагідну вдачу і добре серце. Тепер вони описували страшну його смерть, одчай удови, проклинали душогуба, вимагали помсти.

— О, мати Божа!—тужила мамка, котра здавалась дуже зажуреною і що хвилини втирала сльози рукавом—ти милостива до добрих і немилосердна до лихих. Покарай і в сьому і в тому житю того, що убив найлагіднїйшу людину на землї; мого годованця, мою квіточку!

— Франческо,—тужила тїтка—про тебе мріяли найкращі нуорські дівчата, ти був найзначнїщим над усїм парубоцтвом. Коли ти був смілливий та гордий, їхав своїм білим конем по просторих пасовиськах, та роздумував що маєш робити, чи думав ти тоді, яка страшна смерть дожидає тебе? Але хто вбиває, той буде убитий! Будь проклят той що убив тебе, будь проклят!

— Проклят! Щоб скільки, скільки краплин молока я дала Франческо, щоб стільки ран проняло серце душогуба! Ой, синку мій, синку

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:39 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ти більше не побачиш своєї дружини, ти не кохатимеш собі дітей, як я тебе, хоч ти менї й не рідний, кохала!..

— Ох, доле лихая! Унуки наші ще згадуватимуть страшну смерть Франческо Розана і проклинатимуть душогуба!

— Учора й сонце було блїде, учора й гори вкрили ся туманом, бо і небо оплакувало Франческо!

— Ти був щирий та вірний, тобою пишав ся увесь твій рід, ти сяяв ясною зіркою твоїм рідним. Тепер твоя дружина надїла чорне убранне і ридає невтїшно, тепер твої родичі ходитимуть з похиленою головою все своє житє!

— Чого ти пішов із молодою дружиною жити на тих пасовиськах, відкіль вона вернула ся сама в спустїлу господу?!

— Даремне тепер тебе дожидатимуть і твоя земля, і твоя череда і твої пасовиська. Вистигнуть і пожовкнуть ниви, а не прийде хазяїн благословити урожаю!

— Ти був чесний та справедливий наче дитятко! За те тебе й вбили і твоєю кровію зросили траву твого пасовиська!

— Навіть розбійники схиляли ся перед тобою. Тебе всї поважали, тебе всї любили, місяцю ясний, наш рожевий цвіте, тиж нас покинув, тиж нам розкраяв серденька!

— Будемо рвати волоссє, будем кричати вимагаючи помсти від неба. Нехай будуть прокляті груди, що вигодували душогуба! Хай тернами поростуть його шляхи! Хай його засудить суд праведний!

— Сїм раз вдарено тебе у серце ножем! Сїмдесять сїм років нехай мучить ся той, що зрадливо вбив тебе!

— Господь зглянув ся і покликав до себе твого батька і твою матїр раніще від сього страшного дня. Але хто утїшить твою дружину, о небоже мій, о цвіте мій! Я ж тебе нїколи вже не побачу!

Тільки о півднї люде почали росходити ся. Сабіна теж мусїла піти, бо її хазяйка одпустила лиш на пів днини.

З вдовою лишило ся кілька родичів покійного.

Сього дня в господї Ноїна не роспалювали печі і нїхто не подумав про те, що треба варити обід. Але о півднї три молодицї принесли великі ковші, в котрих приятелї та родичі Ноїна прислали обід. Тїтка Луїза така урочиста та виличня у свому горю, подякувала.

Всї сїли до столу і нїби тільки ледви ледви торкали ся до страви. Проте коші спорожнили ся.

У Марії була гарячка. Вся та сила, що підтримувала доси, зникла і вона ледви розуміла дїсність. Їй все здавало ся, що вона і досї на пасовиську, що сидить у курінї Антоніо Перо і чекає Франческо. Але разом вже розуміла, що він нїколи не вернеть ся.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:39 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Її мучили страшні сни: вона бачила як розбійник вбиває Франческо, він встромляє ніж у тїло і кров бризкає з рани... Лєть ся.

Таємна чорна намітка обгортала постать душогуба. Хто він був? Наймит, чи Пєтро? Се було для Марії найгіршою мукою.

Вона схоплювалась, і дивилась навколо намагаючись зрозуміти дїйсність. Тепер їй здавалось, що вона щиро кохала Франческо. Їй пригадувались його очі, його поцїлунки та пригортання. А який він був добрий!

Хто його вбив? Хто? Таємна постать злочинця блукала в темряві. Проте хвилинами спогади Марії робили ся виразнїйшими і вона тодї бачила постать Пєтро, що того раннього майського вечора показала ся їй на стежцї... Їй здавало ся, що тодї він мав ніж у руцї і йшов помаленьку як злочинець.

В страшних снах Марії ввижало ся, нїби Пєтро убив наймита, а потім, узявши його ніж, помстив ся на Франческови.. Він мав і товаришів... Може то були бандити, які часто одвідували околицю... Може навіть то були пастухи, які вдавали з себе приятелїв...

Підозріння, сумнїви, страшні думки, жах та докори совісти катували її. Але її уста мовчали. Вона нїкого не обвинувачувала і не проклинала наймита, котрий невідомо де дїв ся. І слова про її сміливість, про її добре серце та про її горе надало їй перед людьми поезії та принади.

Три днї йшли до неї знайомі та незнайомі і всї їй казали:

— Скори ся, нема що робити!

Скінчило ся тим, що вона переконала ся, нїби їй треба тільки скорити ся тай годї.

Далї навкруг неї усе заспокоїло ся, все пішло як і раніще. Дядько Никола, сумний та поважний, наче старий знужений фавн, знову пустив ся по шинках, тягнучи за собою скалїчену ногу та нюхаючи табаку з рогової табакерки.

Жінки взяли ся до роботи: купили чорні хустки усїм убогим родичкам, що хотїли носити жалобу за Франческо, і роздавали багату милостиню за спасеннє його душі. Тимчасом дожидали молодика, щоб вифарбовати Маріїну одежу у чорне. Коли нема місяця, фарби не беруть ся як слїд.

Вікна та ворота ще довго стояли зачиненими.

XX.

Одного вечора, днїв через вісїм після похорону, в той час, коли Марія та тїтка Луїза сидючи в пекарнї, дожидали ся поки вернеть ся дядько Никола, хтось постукав у ворота.

Generated on 2015-08-07 21:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Позаяк наймичка, що ходила спати до дому, вже пішла, тітка Луїза сама пішла одчинити.

Через кілька хвилин вона вернула ся з Петро.

— Здорова була!— привітав ся він наближаючи ся до Марії. Його голос був спокійний і певний.

Бліде обличе Марії мов заняло ся. Петро взяв ослін, сів і пильно подивив ся на неї.

— Вибачайте менї,—почав він тихим, але спокійним голосом,—що я досї не зайшов до вас. Але я був далеко. Аж два тижнї їздив по світах. Тільки сьогоднї, вернувшись, почув, що стало ся. Мене мов приголомшило... І як се могло стати ся?!

Марія підвела очі і пильно пильно подивила ся на Петро. Навіть стріла не могла б так проняти, як проймав її погляд. Але парубок не стурбував ся.

Вони сидїли як раз на тому місцї, де колись так палко цїлували ся, між тими мурами котрі бачили їхнє коханнє. Полумє в печі, що тріщав наче обзивав ся, всї речі навколо, вірні свідки минулого нагадували колишнїм закоханим те, що було між ними.

— Не вже можливо, щоб він так спокійно говорив неправду—питала сама себе Марія.—Він ось як раз тут присягав ся, що нїчого лихого не зробить менї...

— Так! Його вбито! — вимовила вона і почала оповідати, як завсїди однаковими словами: у вечері двадцять другого маю він пішов до сусїдських кошар..

Оповідаючи, вона не відводила очей від Петро. Він також дивив ся на неї і його погляд був холодний та спокійний. Марія чула на серцї велике полегшеннє.

Вона думала.

— Він мене більше не кохає. Він мене вже давно забув. Моє сумлїннє було хоробливе...

Петро тепер став зовсїм іншим. Він здававсь вищим та старійшим. Його смаглюватe обличе було якесь холодне та суворе і мало ще якийсь вираз, котрого Марія не розуміла.

Але коли вона помалу тихим, трохи охриплим від довгого плачу голосом оповідала про подробицї страшних сцен, обличе Петро стало приймати инший вираз. Його уста складали ся якось по дитячи жалїсливо і сльози затуманювали його очі.

Марія дивилась на його і все більше переконувалась, що він невинний.

Він і тепер, як колись, здававсь тільки по вигляду гордовитим, а справдї був жалїсливим добрим хлопцем.

Вираз його обличя, чи то жалїсливий, чи то байдужий не міг бути виразом обличя злочинця. То їй все верзло ся!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Після сього вечора Петро частенько одвідував колишніх хазяїнів.

Одного дня він купив у Марії кілька волів, що дістали ся їй від Франческо. Щоб улаштувати сю справу, він прийшов з якимсь молодим „чужинцем", котрого звали Антіне і сказав Наїна, що се його спільник.

Говорячи про коров, Антіне згадав про Крока. В той час всі були певні, що він, разом з иншими бандитами, ховав ся у корсиканських горах.

— Одного разу я купив у його корову. Він менї її продав так дешево, що я подумав, чи не крадена вона. Але він менї показав на двох свідків—сказав Антіне.

— Хто ж такі вони були?—спитала Марія.

Він назвав їй двох нуорських парубків. І справді те, що він росказав, пізнійше оказало ся правдивим. І всі пастухи, в котрих було покрадено скот, обвинувачували наймита Франческо та його приятелів, котрі те ж десь позникали.

Марія тепер була певна, що Франческа убив Крока. Але хвилинами на неї знову находили чудні підозріння. Як було їх збутись? Петро часто одвідував їхню господу і намагав ся бути користним дядькови Николї та Марії. З тіткою Луїзою він теж був у згоді.

Одного разу вона його спитала:

— Ну, як твої справи? Кажуть, що ти багатієш.

— Що ж ви хочете?—відказав він, призирливо знизуючи плечима— кажуть біда примушує і старого бігати. А тим паче молодого! Менї пощастило спіткати людину, котра схотіла мене мати не за наймита, а за товариша та спільника. От я і рушив у дорогу, що власною силою, що за чужою помічю. Та так блукаю собі по світах та заробляю...

— А як живуть твої тітки?

— Та все їм гіршає. Дуже вже вони старі. Тітка Таня, наче свічка догорає—відказав він вдаючи з себе дуже засмученого.—Але... ми всї для того й приходим в житє, щоб умерти.

— Правда, правда!—згодилась тітка Луїза.

Потім знову почала говорити про справи:

— Слухай Петро. Ти тепер повертаєш ся між людьми, то певне можеш порадити, кому можна позичити якусь там тисячу лір, але з доброю ґарентією і на великі відсотки.

— Скажу мойому спільнику. Може ваші гроші візьмемо й ми—сказав Петро майже милостиво. Ґарантії? Які хочете. Тепер ми маємо кредіт.

— А коли ти думаєш женити ся?

— Ще маю час! Коли буду багатий—відказав жартуючи парубок і глянув на Марію.

Вона сидїла мовчки сховавши обличє в долонї. Кожне слово Петро вражало її.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— А хто знає?—думала—він може розбагатїти. Хіба не розбагатїв мій батько? З ким він одружить ся? Хто його знає! Ох, може було б краще, щоб я була згодилась чекати. Франческо був би живий, а я не мучилась би так.. Тепер вже всьому край.

В сю хвилину з подвіря почув ся свіжий, наче дитячий голосок Сабіни:

— Чи ви, тїтко Луїзо, дома?

— Дома. Йди сюди!

Побачивши Петро дівчина трохи стурбувала ся, але її голосок зазвенїв ще голоснїйше та примушено веселїйше.

— Ти тут, Петро? Як тобі ведеть ся? Тїтко Луїзо, дайте менї літр олії. Та швидче, бо хазяйка мене чекає. А потім менї треба поспішати ся до дому, бо там мене чекає мій молодий.

— Ти жартуєш?—спитала тїтка Луїза, важко підводючись.

— Єй Богу, не жартую. От через кілька днїв побачите, чи я кажу правду, чи нї. Ну, ходїм!—казала Сабіна злегенька стукаючи пляшкою по дверях.

Тїтка Луїза пішла і Петро та Марія зостали ся у двох. Несвідомо для себе, вони зглянули ся. Але Марія зараз одвела очі.

— Петро!—почала вона тремтючим голосом,—я хочу у тебе щось спитати. Я давно хочу поговорити з тобою на самотї. Слухай! Я певна, що Франческа убив наймит... Але, бач, я ночами не можу спати, бо менї снять ся страшні сни... Одна думка менї не дає спокою... Слухай Петро, заприсягнись менї на сьому святому хрестї, що ти нїкому не радив убити Франческа, що ти не хотїв сього, що ти не зробив сього.

Вона простягла руку держучи на долонї чорні чітки з хрестиком, незважуючись глянути на Петро.

Позаяк він мовчав, вона через мить глянула на його і, побачивши, що він блїдий як смерть, інстінктовно спустила руку.

Але Петро вхопив її і стиснув, майже із злобою. Марія почула, що чітки вдавили ся в її руку.

— Маріє!—сказав Петро крізь стиснуті зуби.—Я нїколи не думав, що ти така недобра... Нїколи... Нї!...

— Через те, що я була колись з тобою така недобра, я тепер бою ся...

Він подивив ся блискучим поглядом в її очі.

— Заприсягаю ся... Заприсягаю ся, що я нїчого не знаю. Скажи, що менї доймаєш віри. Скажи!

— Я тобі вірю,—відказала вона переконана.

Вона зітхнула, наче визволила ся від страшних примар.

Петро випустив її руку і почав:

— Як ти могла так думати? Коли б я хотїв убити його, я се зробив би ранійше. Тай щоб менї було з сього? Все одно ти нїколи не будеш моєю... Я для тебе завсїди буду наймитом...

— Мовчи, мовчи! Не будемо про се говорити?—благаючи скрикнула вона.

Generated on 2015-08-07 21:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Він підвів ся і подивив ся на неї так палко, що вона знову мусїла одвести очі.

— Менї треба йти, бо твоя мати може примітити, що зо мною щось стало ся... Я увесь трушу ся... Ти менї завдала отсе тепер такої муки, якої ще не завдавала... Я нїколи не думав... Я приходив тільки глянути на тебе... Бо се єдина втїха, що зостала ся менї на світї...

— Мовчи! Мовчи... Не муч мене! Я тобі сказала, що вірю... Тепер я спокійна... Йди відсїль!

— Я піду... І коли така твоя воля, я нїколи сюди не приходитиму.. Скажи менї!

Вона нїчого не сказала. Тїтка Луїза вернула ся як раз саме тодї, коли Петро виходив. Він догнав Сабіну, що йшла уличкою, але не обізвав ся до неї, а мовчки проминув.

Дївчина глянула йому у слїд і похитала головою.

—

Другого дня Сабіна пішла туди, куди по умові повинна була вийти на розмову з Джюзепе Перо.

Вона сама собі казала:

— Ще я мак час подумати. Джюзепе славний парубок і кожна дївчина, з таких як я, була б щаслива, коли б він її посватав. Хіба я можу сподївати ся чого кращого?

Вона ще чула як холодно відповів Петро там у Наїна на її привітанне. Сумлїнне, що він замішаний у душогубстві, ще мучило її. У всякім разї Петро вже більше не думав про неї. Треба його забувати! Але яка не була вона лагідна та розсудлива, таємна жадоба помсти бентежила її. Антонїо Перо, брат Джюзепе, мав комору недалеко від куріня Розана. Деякі слова, що зненацька вирвались з уст Джюзепе збудили підозріння проти Петро.

— Марія та Петро нїколи не поберуть ся. Нїколи!—думала вона з сумною втїхою.

Ледви почало світати. То було ясне та холодне зімове світанне. Сабіна, з амфорою на голові, попрямувала до колодязя, але порівнявшись з каплицею, зупинила ся. Тут було умовлено зустріти ся. Джюзепе ще не було і вона, засоромлена, подумала:

— Що то він скаже? Що я дуже поспішала ся? Ну, нехай думає, що хоче, коли буде менї чоловіком. Та ось і він!

Джюзепе їхав своїм рудим коником. Ледво він побачив Сабіну, зараз зіскочив з сїдла, привязав коня і усміхаючись, кинув ся до дївчини.

— Він не дуже то й молодий... але здаєть ся дуже добрим парубком... у його очі гарні і зуби гарні,—подумала Сабіна і собі усміхнула ся.

— От я і прийшла!—вимовила вона дуже привітно, але не дуже то нїжно.—Чого тобі треба від мене?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Чого? Ти знаєш, що я мушу їхати. Я вже обсіяв ся і тепер мушу йти на роботу в ліси. Там я пробуду аж два місяці. Сабіно, ти менї нічого не скажеш?

Він дивив ся на неї щирими, повними любови, очима.

Вона спустила вії. Вона була дійсно гарнесенька з своїм почервонілим від холоду личком та ґраціозною постаттю.

— Що ж ти хочеш, щоб я тобі сказала? Хіба я тобі не обіцяла... любити тебе. .

— Сього менї мало, Сабіно. Треба, щоб ти пообіцяла, що вийдеш за мене.

— Ну, я тобі обіцяю...

— Слухай, Сабіно! І сього менї мало. Треба, щоб ти менї заприсягла ся перед вівтарем. Того я і попрохав тебе вийти сюди. Я взяв ключі від каплиці. Ось вони...

Сабіна трохи поблїдла і сотнї думок за одну мить промайнули в її резумі. Присяга, яку пропонував Джюзепе, у Нуоро мала однакову вартість, як вінчанне.

Страшні нещастя бувають тому, хто її зламає.

— Дай менї трохи подумати,—сказала Сабіна, узявшись за чоло.— Іди поки що одімкни каплицю.

— Ти згоджуєш ся?

— Іди, я тобі сказала!

Він пішов до каплиці. Сабіна поставила амфору до долу і глянула, чи нїкого не видно на шляху. Нїкого. Там стояв тільки непорушний терпеливий рудий коник і чекав свого хазяїна. Над каплицею небо стало рожеве: сонце віщувало про свій поворот.

Дівчина пішла за своїм зарученим і разом з ним увійшла в убогу сїреньку каплицю. Джюзепе скинув шапку і перехрестив ся.

— Джюзепе! - сказала Сабіна, зупиняючись посеред церкви,—почекай... Я тобі щось хочу сказати... Я заприсягну ся... але ти повинен менї сказати одно...

— Що?

— Ти повинен менї сказати, хто вбив Франческа Розана. Ти не знаєш?..

— Я?!—скрикнув він, перелякано одсохнувшись назад.—Тобі щось верзеть ся!

— Нї, нїчого не верзеть ся! Як би ти нїчого не знав, ти зараз обвинуватив би Крока.

— Се ж він і вбив...

— Нї, не він.—відказала Сабіна, хитнувши головою.—Ти і твій брат, а може ще хто, знаєте правду. І я також знаю...

— Мовчи, не говори такого!

— Я се кажу тільки тобі одному. Звичайно і я, як ти, як твій брат, як инші, не хочу робити собі ворогів та втручуватись у се дїло. Нехай

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

то вже поліція та суддї самі дошукують ся. Коли вони не знайшли душогубів, тим краще для їх, для душогубів. На світї всїм знайдеть ся місце... Одначе...

— Що?

— Одначе... скажи таки менї... Але коли ми вже повінчаємось і я спитаю про злочинця, ти скажеш менї, хто він такий?

— Скажу...—обіцяв він.

— І навіть ранійше, коли буде треба. Правда? Наприклад, коли б Марія Наїна та Петро Бену хотїли побрати ся...

Парубок широко росплющив очі і міцно стиснув уста, наче б боючись, щоб вони не випустили якого слова.

Але Сабінї більш нїчого не було треба.

— Тепер хоч нїчого і не кажи. Ходїм!

Вони підійшли до закуреного убогого вівтаря. Джюзепе засвітив дві свічки і, ставши навколюшки, взяв руку Сабіни.

— Заприсягаю ся, що візьму тебе!

— Заприсягаю ся, що піду за тебе!

І більше нїчого. Але, коли Сабіна взяла свою руку з гарячої руки парубка, їй стало одразу так сумно, що вона трохи не заплакала. Вона не каяла ся, що заприсягла ся. Але чорна намітка покрила її душу, що досї була така ясна, така щира.

XXI.

Минуло цять років.

В початку 1902 року умерли одна за другою старі тїтки Петро Бену. Колишнїй наймит дїставши спадщину, перебудував їхні хати, побільшив їх та причепурив.

— Як все міняеть ся на сьому світї—казали заздрісні сусїдки—забуваеть ся те, що було колись.

Тепер справдї Петро був вже не наймитом, а перекупцем, що починав багатїти та багатїти. Всї його поважали, не тільки за гроші, але й за те, що він був парубок поважний, нї перед ким не пишав ся, нї з ким не зачіпав ся... Тепер йому було тридцять три роки. В повній силї своєї стиглої молодости, дужий, зручний, не такий сухий та засмаглений, як колись, він був тепер прегарний. І коли неділею одягнений у нову одежу, з годинником на грудях та білою хусточкою в кешенї, він йшов до церкви, не одна хазяйська багата дочка дивила ся на його прихильно та цїкаво.

Але він мав едину надію у серцї. Йому здавало ся, що иншої мети нема у його. Для сеї мети він змагав ся з долею, для неї він став таким терплячим, хитрим та дїяльним.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Він ніколи не ходив до шинку, не водив ся з непевними людьми. Даремнісїнько вибігала на поріг шинкарка кожного разу, коли він йшов поруч їх до Ноїна. Він навіть на неї й не дивив ся. Минули колишні часи!

В господі Ноїна його шанували як справжнього приятеля. Тільки тїтка Луїза, хоч і була привітна, але іноді таки невтерплювала, щоб не нагадати йому його походженнє і колишнє наймитуваннє.

Одного дня, через кілька тижнїв після смерти останньої тїтки, він стояв перед своїм будинком доглядаючи за роботою камінярів, коли до його прийшов Антіне.

Сей маленький жвавий чоловічок був одягнений по панськи.

Голова його посивіла, але виголене обличє мало той молодий, майже дитячий вигляд, що робив його таким симпатичним. Кілька років назад Антіне одружив ся з убогою дївчиною, але гарного роду і оселив ся в Нуоро. Тут він мав багато якихсь справ, а між иншим позичав гроші за страшенні відсотки.

Вже від довшого часу Пєтро та Антіне розєднали свою спілку і кожний провадив своє діло окремо на власні кошти. Але все таки вони бачили ся і ставали один другому в пригоді.

Антіне зупинив ся з Пєтро біля муру, що будували камінярі. Була чудова февральська днина, з утїхою стояло ся на сонці.

— Моя жінка породила дївчинку. І не думав я, що вона менї замість сина подарує дочку!—скрикнув Антіне разом жартовливо і серіозно.

— Хто знає, хто тут винен—відказав Пєтро.

— Чи будеш кумом, як обіцяв?

— А хто кума?

— То вже ти сам собі вибери.

— Та, котру я вибрав би, не схоче!

— А спитай ся. У всякім разї попрохай її ти, Пєтро. Може вона тобі не одмовить... Коли вона схоче, то хреститимемо у вечері. Буде як раз до речі, бо люде вже починають говорити: „Оті он думають побрати ся".

— Менї не подобаєть ся, щоб люде таке говорили. Стільки є заздрісних—тихо відказав Пєтро.—Хочеш вина?

— Давай випємо. Навіщо будуеш отсей мур?

— Хочу зробити повітку.

Вони увійшли в брудну та нечепурну хатину, де Пєтро ледві міг одшукати дві шклянки на пляшку.

— Таке тепер у мене безладдє—сказав він, наливаючи вина.—Наймичка покинула, бо її рідня не схотїла, що б вона була сама зо мною... хоч...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 21:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Не хвали ся! Та ти ж і не чернець! Ну, давай сюди вино, будемо пити!

Подаючи вино, Пєтро трохи розхлюпав до долу.

Антіне скрикнув:

— Нехай все буде добре! Ну, так ти спитаєш Марію Ноїна, чи хоче вона у мене кумувати. Нехай тобі Бог помага!

Пєтро хитнув головою і підняв у гору шклянку з вином.

Його обличє стало сумним.

— Не жартуй, чорте! Ти знаєш, що се менї не до вподоби. А ти менї краще скажи, чи можеш позичити двістї скуді.

— Я хотїв сам у тебе позичити.

— Залишмо жарти! Менї справдї треба грошей. Ти знаєш, що у мене їх дуже мало, і люде думають нїби я багатїю...

— Ти як схочеш, той будеш багатїти. Чому ти не одружиш ся з нею? Я кажу навсправжки, Пєтро.

— Та я узяв би її сто разів!.. Але я бою ся... Я не бою ся, що вона не схоче... вона тепер наче та квіточка, що чекає сонця, аби розцвісти ся... Аби тільки я схотїв! Досить було б тільки глянути на неї... Але я не насмілюсь... Ще рано...

— Гаразд. Дожидай поки квіточка зівяне, поки ви обоє будете старими. Ох, як же ти мене дратуєш!—скрикнув Антіне, стукнувши шклянкою по столї.—Гляди, що й сього разу буде так як і тодї. Ти ж менї казав, який ти був дурний...

— Не нагадуй менї!—відказав Пєтро, кусаючи собі руку,— Цить!

— Ех, Пєтро, ти родив ся на те, щоб бути багатим, а виходить... Ну, годї! Ти завсїди чогось боїш ся! Навіть і тодї бояв ся. Проте все вийшло добре. Славні часи то були! Ти слухав, що я тобі казав, ти мене бадьорив, ти тодї був дужчий від самого мене, ненависть і пристрасть керували тобою. Тепер всьому край. Трусополохство, трусополохство, тай годї! Ти завсїди бояв ся всїх і всього, навіть мене, що я ж тобі мов брат рідний. Я тобі казав не раз: боязкі люде нїколи не мають фортуни.

Пєтро дивив ся у вікно і хитав головою.

— Не мають фортуни!—сказав він сумно.—Хіба менї коли в чім щастило? Був я чесною людиною—став злодїєм. Я жахав ся душогубства і став сам душогубом... Я убив того, хто проти мене не мав нїякої злоби, і вбив убогого, такого як я, наймита...

— Тихше!—сказав Антіне з страшною усмішкою.—Не хвали ся! Наймита убив я, ти ж убив хазяїна... Ти вважаєш себе нещасливим, що вбив свого супротивника? От чорт! А я знаю багато людей, котрі вважали б се щастєм.

Generated on 2015-08-07 20:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Гарне щастє!—відповів Петро—щастє булоб... Ну, та годі! Я не хочу згадувати. І потім, хто знає, чи справдї вже нам нїколи нїчого не буде? Нї одної ночі я не сплю спокійно, Антіне!

— Тим гірше для тебе. А я сплю як слїд.

— Та хіба з того всього я справдї розбагатїв? Тільки кілька тих паршивих тисяч! А якої небезпеки довело ся зазнати, скільки людей пустити без хлїба по свїтї!..

— Чи бач! Тобі не хотїлось красти коров та волів, а мілїони? Мілїони можна красти тільки на Континентї. Ти чув як оповідав Елїяс Портолу про тих двох, що вкрали валїзу повну грошей?

Антіне жартував, але разом з тим був трохи й захоплений. Але Петро тільки хитав головою.

— Зрештою, ми не могли инакше робити—почав Антіне. Але як би ти був мене слухав! Тодї як ти ще мене слухав, то...

— Годї!—вимовив Петро, дивлючись крізь одчинені двері. Він боявся, що хто небудь з каменярів може підійти і що небудь почути.—Не будем більше про се говорити. Тепер маємо хрестити дитину. Як буде вона звати ся?

— Марія. Я хочу, щоб ти пішов до Марії Ноїна.

— У всякім разї не менї, а тобі треба туди піти. Я тобі вже казав, що не хочу брехень. Марії вже хтось послав анонїмного листа, в котрому було написано: „Краще б було, коли б Петро Бену не одвідував твоєї господи". Після сього я став дуже берегти ся. Ходїм. Ти менї покажеш дочку.

Вони вийшли. Дорогою Антіне показав Петро листи одного підприємця, що прохав його набрати робітників рубати лїс в Алжирії, „треба б також і жінок обдирати кору. Могли б приїхати і жінки робітників. Тут знайдеть ся, де їх помістити.

— Можливо,—сказав Петро—що яка небудь з убогих схоче поїхати з чоловіком. Пошукаємо.

Жінка Антіне сказала, що їй теж хотїло ся мати кумою Марію. Тодї Петро, щоб не збудити підозрінь молодої жінки, обіцяв довідати ся, чи та згодить ся.

— А після сього я піду її прохати як годить ся—сказав Антіне.

Потім вони знову разом вийшли і попрямували до Ноїна.

— Іди тепер ти туди—говорив Антіне,—я знаю, що менї ще доведеть ся йти туди для твоїх власних справ. Час тобі вже почати! Знаєш, що позавчова менї сказав шинкар? Що Франческо Меріду одвідує дядька Николу. Чуєш, Петро, пригадай як було першого разу.

— Марія вже багатьом піднесла гарбуза—відказав Петро, що завсїди починав хвилювати ся, як тільки заглежував двір Ноїна.—Так і робитиме далї...

Generated on 2015-08-07 20:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Бережи ся, хлопче. Бережи ся, щоб їй не обридло дожидати. От ми вже й прийшли. Я буду тебе чекати в шинку.

Пєтро увійшов до Ноїна, не звертаючи уваги, що шинкарка вже вискочила на поріг, щоб подивити ся на його.

Марія, звичайно, відказала ся кумувати в Антіне. Хоч вже минуло кілька років, вона ще досї була у жалобі.

З дому вона виходила дуже мало і коли виходила, то йшла найузшими та найсамотнїйшими уличками. Одягала ся тільки у чорне. Навіть дома, з своїми вона була мовчазна і часто сумна: їй здавало ся, нїби вона стала майже черницею, що одійшла від житя. А молодість хвилювала її кров і жадоба щастя не давала спокою її душі.

Кілька разів вона сама себе питала, чи не покохала знову Пєтро. Але якось незважувалась сказати собі по правдї. Та коли він приходив до їх, вона чула журбу і огонь у серцї. Нїхто не вмів так дивити ся на неї, як він. Коли він дивив ся, їй здавалось, що вона от от зомлїє.

Вона, що нїколи нї перед ким не хилювала ся, тепер була готова скорити ся Пєтрови.

В ранцї на хрестини, веселого соняшного дня, коли дзвони радісно дзвонили, колишнїй наймит несподївано увійшов в пекарню Ноїна. Дядько Никола та тїтка Луїза пішли до церкви. Марія варила обід.

Вона була боса і одягнена в простеньку одежу.

— Добри-день, Маріє!—привітав ся Пєтро входючи.

Вона повернула ся трохи стурбована. Він був одягнений дуже пишно, а рука, котрою він взяв ся за шапку, була біла та нїжна наче у пана.

Марія поспішила ся вбути чорні черевички. Потім усміхнулась і сказала:

— Тато пішов до церкви... Ти хотїв з ним побалакати?

— Нї, з тобою.

— Сїдай. А що ви вже охрестили дитину?—вона взяла стулець, змела з його порох, хоч ще зранку порох був скрізь витертий.—Тут сїдай, а то там можеш вимазати одежу.

Вона поставила стулець біля дверей і повернула ся до печі.

Хвилюванне обхопило її і вона не знала, як його сховати.

В чепурній пекарнї було лагідно та тепло. Петрови пригадались ті чудові хвилини, що він зазнавав у сьому околї. Він зібрав усю свою силу і почав.

— Маріє, вгадай, чого я прийшов... Іди сюди ближче, слухай, що я скажу.

Generated on 2015-08-07 20:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Вона підійшла.

— Дай менї руку, Маріє! Нї? Чому ти не дивиш ся на мене? Чому не хочеш дати руки? Не бій ся! Ти знаєш, що я заприсяг ся не робити тобі нїчого лихого. Іди!

Вона похитала головою і, не підводючи очей, вимовила:

— Чого тобі треба від мене?

Тодї Петро обома руками вхопив стулець, наче щоб подолати жадобу стиснути руки Марії. Потім похилив ся і сказав:

— Чого менї треба від тебе? Ти се знаєш. Хочу, що б ти стала моєю. Вже час. Сподїваю ся, що ти не згадуватимеш про моє наймитуванне, як я не згадуватиму твоєї зради. Ми начнемо нове житє. Я тебе кохаю, я тільки для тебе живу, тільки для тебе я став таким, як тепер. Ти мене кохаєш. Ми вже не раз про се розмовляли очима... Ну, скажи що небудь, або хоч глянь!..

Вона глянула. Обоє затремтїли, але Петро переміг ся.

— Бач—вимовив він стискаючи стулець—ти мене кохаєш, твої очі кажуть правду. Чого нам далї мучитись? Я рішив не казати тобі нїчого про коханнє, аж поки не матиму змоги сватати тебе. Маріє, памятаєш, що я тобі обіцяв. Що ж, чи я додержав обіцянки?

— Додержав...—прошепотїла Марія, що не могла одвести погляду від чарівних очей Петро.

— А ти мусиш додержати своєї. Чому ти мовчиш? Чому? Ти боїш ся? Еге, ти боїш ся своєї матері, бо вона не схоче приняти за зятя колишнього наймита. Ти боїш ся людей, боїш ся сама себе. Або я себе оманюю, або очі твої кажуть неправду. Ти більше мене не кохаєш? Ти вже нїчого не памятаєш? Сї мури, се полумє нїчого тобі не нагадують? Пригадай, Маріє, що ти обіцяла тодї ждати хоч і десять років. А тепер же минуло тільки сїм... Так ти мене не хочеш? Тобі не шкода мене? Маріє... Маріє... ти плачеш?

Він наблизив ся до неї і взяв за руки.

— Кажи, чого ти плачеш! Хіба є яка причина?.

Вона хитнула похиленою головою. Петро взяв її за чоло і примусив підняти голову. Вона глянула на його і побачила, що він дуже блїдий і що уста його тремтять від жаху та жадоби.

— Хіба є яка причина? Може яке сумлїннє?

— Нї!—відказала вона, соромливо, наче дївчина, спускаючи вії.—Але я тепер мов нежива; навіщо тобі треба воскрешати мене? Ти молодий... ти можеш...

— Я хочу тільки тебе саму—відказав він, майже з диким поривом і поцїлував її. І в їх поцїлунках була і туга і докори совісти, і пристрасть, і жадоба і завдоволені гордощі.

Generated on 2015-08-07 20:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Після обіду сього ж дня Франческо та Антіне вийшли разом.

— Хочу почати шукати робітників для Алжирії. Сьогодні свято і селяне всі дома—сказав Антіне.

Пєтро провів його. Вони зупинили ся перед каплицею, де багато селян та робітників дивило ся, як становлять щоглу і як змагають ся на неї вилїзти усякі хлопці, а часом, навіть, і поважні чоловіки.

На самому вершечку щогли—височенного тополевого стовбура, вирівняного та витертого милом, хитав ся обруч, на якому висїли червоні та жовті хустки, сир, саква та пара чобіт. Свіженький вітерець розвіював хустки, котрим, здавалось, було приємно опинити ся так високо і принаджувати погляди стількох людей.

Хлопці починали один за другим здирати ся на щоглу, але в певнім місці зпливали вниз і більше вже не змагались у друге.

Люде вигукували та сміялись.

Коли Пєтро та Антіне прийшли туди, якийсь чоловік, вже не молодий, з ногами обмотаними ганчірками, збірав ся лїзти на щоглу.

Хусток на вершечку вже не було, але сир, саква та чоботи, освітлені сонцем, злегенька похитувались дожидаючись руки переможця.

Незважаючи на коханнє та усї ті думки, що проходили у його розумі, Пєтро зацікавив ся сею сценою. Антіне тимчасом, розмовляв зі знайомими селянами.

Між ними був також і Джюзепе, Сабінин чоловік, одягнений у святкову одежу. Його чепурно розчісана борода була вже трохи посивіла. Селяне купились біля його і вмовлячи святкувати свої іменини, або ж повести їх до шинку.

Чоловік з пообмотуваними ногами дер ся на щоглу. Він виліз вже майже до половини. Раптом хтось гукнув в юрбі:

— Він привязав до ніг два уламки з коси! Того то він не опускаєть ся!

Всї почали кричати та сміятись. Дїтвора скупила ся навкруг щогли і намагалась струсити пройдисвіта.

— Спускай ся, чорте! Не можна так робити! Геть!

Але чоловік таки лїз вище. Його постать суха, але неповоротна то скорочувалась, то випростовувалась на щоглї не швидкими, але впевненими рухами. Вгорі навкруг щогли повертавсь обруч, а сонце ще викрешувало іскри на замку сакви.

Серед реготу та галасу Антіне вмовляв ся з селянами, які здебільшого були пяні.

Він підійшов також і до Джюзепе.

— А скажи лиш, чи ти б не поїхав на заробітки у Алжирію?

— А се дуже далеко?

Generated on 2015-08-07 20:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Ні, не дуже. Може б ти і жінку узяв з собою? Там є де жити.

— Моїй жінці нема чого їхати обдирати кору. Проте ще побачимо... Я їй скажу.

— Он вона. Спитай її зараз, бо менї треба знати скільки людей має вирушити відсїль на заробітки.

Сабіна з дитиною на руках дивила ся на щоглу і розмовляла з жінками.

Не звертаючи уваги на протести та галас, чоловік все таки ліз на щоглу. От ще трохи і він на вершечку.

На мить вся юрба затихла. Сонце зайшло. Обруч перестав хитати ся.

— Слава!— крикнув Антіне, махаючи рукою до переможця, що, вхопивши обруч, одірвав від його сакву.

Юрба рапром несподївано заплескала в долонї. Чоловік спустив ся у низ тягнучи за собою також і увесь обруч. Скочивши до долу він, незважаючи на штовхання та крик хлопців, що хотїли подивитись, чи справдї у його озброєні ноги, позривав хустки, сир та чоботи. Потім згорнув все до купи і пішов геть.

Антіне з Джюзепе підійшов до Петро і, усміхаючись, поглянув на його.

— Бачив?— спитав він натякливо.—Ось як треба робити!

Петро знизав плечима. „Так треба робити". Він се знав. Його уста ще палали від поцїлунків Марії, очі блищали від радости.

Він з Антіне та Джюзепе попрямував до Сабіни.

Молода жінка втратила всю свою давню свіжість.

Біляве волосє, як і колись, виривало ся з під хустки, але обличє, котрому воно давало около, тепер було сухе та жовте. Ніс здавав ся якимсь прозорим. Тільки очі, такі самі як були, ясні та блискучі не змінили свого дитячого виразу.

Вона не була нещасливою, але була убогою. Голодування їй, правда, не доводилось зазнавати, але вона мусїла працювати, водити дітей, годувати їх, а жінки, котрим судить ся все се робити, вянуть дуже швидко. Після того, як вона вийшла заміж, відносини з Ноїна майже розірвали ся. У неї не було часу одвідувати багатих родичів, ті забували про неї.

Сабіна забула минуле. Коли у вечері вона, сидючи на порозї, дожидала чоловіка і коли заглежувала його ще здалеку, вона брала рученята дитини і плескаючи ними, примовляла. „Ось і татко! Ось і татко!": І тоді їй здавалось, що вона щаслива наче яка пані.

Проте все таки тепер, побачивши Петра, вона злегенька почерво-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

нїла... Він був такий гарний зі своїми блискучими від щастя очима!. Скільки років, скільки віків минуло після того осіннього дня, коли він' обіцяв їй „щось сказати". Як все міняєть ся! Як то живеть ся на світї!. Инший йде в гору попривязувавши ножі до ніг і досягає свого. Инший намагаєть ся вилїзти з босими ногами і падає до долу...

Ну, годї! Треба сподіватись, що на тім світї буде справедливіще. На сьому тільки сама кривда.

— Ну,— сказав Антіне,—чи поїдеш ти зі своїм чоловіком, чи ні? Ти занадто молода, щоб жити самою без чоловіка аж три місяцї.

— У всякім разї тебе не покликала б розважати мене,—насмішкувато відказала Сабіна. Потім спитала, чи робота в Алжирії скінчить ся до жнив.

— Ти сього року посіяв тільки пшеницї, значить, ми можемо зоставатись там до іюля,—сказала вона Джюзепе.

— Гаразд! До іюля,—згодив ся Антіне. І щось зазначив у своїй записній книжечцї.

Через кілька днїв заробітчане поїхали. Окрім Сабіни, за чоловіками поїхало ще три жінки.

XXII.

До другого шлюбу Марії готували ся потайки від людей. Нїхто нїчого не знав, навіть найближчі родичі, навіть сусїди, що вже звикли бачити, як Петро ходить одвідувати своїх колишніх хазяїнів.

Марія давно одправила наймичку і шинкареви до останнього дня не вдало довідати ся про новину в господї Ноїна.

Можна собі уявити, як всї здивували ся і які почали ся пересуди коли в перших числах маю прочитано публїкацію, прибиту на дверях муніціпального будинку.

— Так от воно через що!—зауважив шинкар, одганяючи мух папірчаним віничком.—Я колись чув, як дядько Никола та тїтка Луїза дуже сварили ся і все згадували Петра Бену. Тїтка Луїза казала: „Звичайно, що він тобі до вподоби. Ворон воронови очей не виклює!" То значить, що вони схожі один на одного. Видно тїтка Луїза не хоче за зятя Петро.

Шинкар вгадував правду. Коли Марія сказала, що рішила вийти за Петра, тїтка Луїза аж почервонїла. Всього кілька разів за все своє житє вона показала так виразно, що дуже розгнївана та засоромлена. Вона посварила ся з дочкою, потім з чоловіком. Дядько Никола трохи що не запишав ся, що Петро вдостоїв посватати Марію!

Тїтка Луїза забула свою звичайну поважність і розплакала ся.

Generated on 2015-08-07 21:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Петро Бену? Мій наймит та візьме мою ж дочку, удову Франческо Розана! Петро Бену, Бог відає якого заводу собака, що блукав по чужих дворах, а тепер знайшов кісточку і думає, ще се вже й багатство! Та чи тебе він причарував, Маріє? Щоб сказав Франческо Розана, коли б устав із труни! Синку мій, цвіте мій, отсе ж я тебе знову оплакую, мов тебе у друге убили!

— А щоб тебе чорт оплакував!—крикнув дядько Никола вдаривши палицею по долівці. Ти же оплакувала його першого разу, то взяла ся й оплакувати тепер.

— Не будемо згадувати покійників—сказала Марія,—нема для чого робити скандали. Я так рішила. Я вже кілька років думаю про се і коли б я не була певна, що роблю як слід, я й слова б не сказала. Нема чого сперечатись; ви знаєте, що як я рішила так і буде. Ми повінчаємо ся зараз. Коли хочете, то ми підем геть: незабаром Петро скінчить будуванне.

— Але люде! Що скажуть люде?—плакала стара.—Перед людьми сором!

— Заспокой ся, заспокой ся, королиха,—насмішкувато зупинив її дядько Никола.—Марія думає вінчати ся не з людьми, а з Петром. Він славний парубок. На, візьми табаки та понюхай. Як чхнеш, так тобі покращає.

Тітка Луїза вхопила табакерку і викинула на двір.

— Мовчіть! Ви обоє не маєте сорому! Побачимо, як се все скінчить ся.

Е. ПАДАЛКА.

Пісні я співаю... Нащо мені знать
Про лихо щоденне? Я хочу співать
І небо і землю у пісню змістить,
І радісні співи по світу розлить!

——

Нащо мені зґраї високих думок,
Коли я літаю на крилах казок?
Учити не хочу... Я хочу співать
І згуки, як перли ясні, розсипать.

——

Розумні і мудрі! Я вас не зову, —
Для пісні єдиної в світі живу, —
Хто мрію кохає, хто любить красу,
Тому легкокрилу я пісню несу.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

М. ПАВЛОВСЬКИЙ.

Всеросійська виставка у Київі.

Київська всеросійська виставка закінчила ся і тепер можна зробити її підрахунки.

Виставка у Київі відбула ся, дякуючи спільним заходам міс цевого великоземельного панства, заводчиків та фабрикантів і грошовій підмозі мінїстерства хлїборобства, торгу й промисловости, земств та визначнїйших громадських інституцій. Значний вплив на орґанїзацію виставки мали місцеві польські маґнати, котрі здавна захопили в свої руки всї багацтва України, немилосердно гнїтили і визискували наш народ, а тепер чванять ся „висшістю“ своєї культури.

Виставочний комітет на чолї з ґрафом Тишкевичем доручив обробити плян всеї виставки польському архітекторови д. Вишинському, котрий зупинив ся на стилеви ампір. Стиль сей не був видержаний вповнї; тільки головнїщі центральні павільони та бокові кольонади мали щось спільне з ампіром. За центральною-ж площею виставочної території кожний експонент робив що хотїв, не рахуючись нї з якими там стилями...

Вже в половинї лїта в місцевій російській пресї знято питанне про те, чи не лїпше було-б прирядити виставку в українському стилю. Але автор сеї пропозиції, художник Г. Лукомський, як виявило ся з його статей в числї 7—8 київського місячника „Искусство“, поняттє український стиль занадто вже звужує, розуміючи під ним тільки українське бароко і цїлком іґноруючи деревляне українське будівництво.

Звичайно, що ми нїчого не мали-б проти збудованнн всеї виставки в українському стилю, але в даному разї, на нашу думку, зверхнїй вигляд повинен би відповідати внутрішньому змістови. Може, дякуючу яким особливо сприятливим обставинам, і справдї пощастило-б надати всїй виставцї з надвірнього боку більш менш яскравий український характер, але загальний тон і настрій виставки дає не зверхнїй її вигляд, а внутрішнїй зміст. А сього власне змісту Українцї й не могли надати всїй виставцї. На се ще в нас не вистарчило-б сили.

На всю виставку ми спромогли ся улаштувати один тільки невеличкий книжний оддїл, що містив ся в куточку капитального будинку, праворуч од входа. Книжний український оддїл упорядженнй був заходами всїх українських книгарень у Київі та Наукового товариства. По всьому було помітно, що куточок сей, прибраний художником д. Судоморою в україн-

Generated on 2015-08-07 20:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ському стилю, привабльовав до себе звичайного оглядача виставки; увагу його притягали до себе не тільки декораційний орнамент деревляного прилавка, розвішані кругом плахти й рушники, а й добре підібрані українські книжки, картки та таблиці. Таблиця київського українського Наукового т-ва про число українських видань в Росії за останні 12 років не мала подібної собі на всю виставку. Не спромогли ся на такий підрахунок ні російські книжні фірми, яких було досить на виставці, ні польські, ні инші національні ґрупи. Таблицю озаглавлено: „Загальне число українських книжок, виданих на Російській Україні за 1900—1912 роки і поділ їх по галузях науки й знаття". Приглядаючись до таблиці, бачимо зразу різкий підйом української книжкової продукції од 1900 до 1904 року, що йде поруч з підйомом громадського житя на Україні. Року 1903 видано було всього на всього 31 книжку, в році 1904 число видань наших зростає до 79. Бурхливі 1905—1906 роки знов понижають українську книжну продукцію, але вже в 1907 році число виданих книжок зростає до 117 і з кожним роком збільшуєть ся, досягає в 1912 році цифри 160. Що до поділу видань по галузям науки й знання, то тут, насамперед, звертала на себе увагу відсутність до 1906 року видань справочного характеру. Тоді над нами всім своїм тягарем непорушно лежав циркуляр 1876 року, що не пропускав нічого, окрім деяких книжечок з красного письменства та чистої науки.

З волею друку характер українських видань стає ріжноманітнійшим, появляєть ся критика, публіцистика (в середньому до 20 видань на рік), зростають музичні видання, появляють ся художні. Поступ українського видавничого руху за сей час буде ще різкіщий, коли ми пригадаємо, що не всі видання українські були в свій час занотовані і деякі з них в сей підрахунок не попали.

На самому розі критої галереї розташував ся віддїл печатної справи, де представлено було роботи учнів київської „школи печатнаго дѣла", якою завідує художник Фотий Красицький. Школа ся не цураєть ся українського елементу, який пробиваєть ся в рисунках учнів в оздобах видань школи, книжок, плакатів і т. д. Попід стінами за шклом виставлено було багато старовинних видань, між ними деякі дуже цінні, київські.

Загальний вигляд сеї великої галереї, що на той рік стане звичайним ринком, і тепер був цілком ярмарковий. Скрізь розташували ся крамарі і торговля всякими дрібними річами йшла так жваво, ніби зимою в контрактовому будинкови.

Великі солідні капітали представлені в окремих роскішно обставлених повільонах по горах і долині виставочної території. Тут можна було бачити останнє слово що до техніки і наглядні покажчики роз-

Generated on 2015-08-07 20:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

виття на Україні промисловости цукроварної, гірничої, заводської, великих сільських господарств, а також всякі машини та приладдя, вигадані спеціяльно для вжитку сих маґнатських хазяйств. Переважали капітали жидівські, польські й почасти чеські. Чимало було й англійських, німецьких та американських фірм.

Українці до сього великого капіталістичного руху не причетні. Вони поки що орґанізують ся коло дрібного капіталу селянського.

Картина економічного житя на Україні та розділення капіталів що до національности безперечно мусить колись змінити ся, але сподівати ся сього в скорому часі поки що нема підстав. Наростає й вбиває ся в палки дрібна сільська буржуазія, що гуртує ся в сільських кооперативах. Там ховають ся живі зерна, з яких може виросте колись міцна рослина української свідомости. З сього погляду варт трохи ширше ознайомити ся з кооперативним одділом виставки.

Поміщеннє для нього одведено дуже невигідне, з лівого боку од входа на виставку, в тісних фойє театру М. К. Садовського. Над улаштованнєм кооперативного одділу працювала кооперативна секція виставки, що складала ся з місцевих кооператорів.

Кооперацію, яка за останній час заняла таке поважне місце в соціяльному житю держави, тут було показано російському громадянству, як для першого разу, досить широко. Весь кооперативний одділ виставки розмістив ся в пяти великих кімнатах; окремі кімнати отведено кожній галузі кооперації: кредітовій, споживчій, сільсько-господарській і виробовій; одну кімнату тим установам, що допомагають розвиткови кооперації (земство то-що).

В самому кутку залі кредітової підсекції розміщено українські експонати з Галичини. Одділ сей представлений був дуже повно і одвідувачі його могли наочно переконати ся в тому стихійному дужому культурному рухови, який захопив уже наших галицьких земляків, і до якого нам ще дуже, дуже далеко.

Центральною орґанізацією галицьких українських кооперативів є „Краєвий Союз ревизійний", під фірмою якого й виставлено галицькі експонати. Се орґанізація, якої дуже бракує російським кооперативам. „Краєвий Союз ревизійний" обєднує пять великих окремих союзів: „Краєвий Союз Кредитовий", „Народню Торговлю„ (Центральне споживче товариство), „Краєвий Союз господарсько-молочарський" (союз маслодійних артілів), „Краєвий Союз для збуду худоби" і Товариство „Сільський Господар".

В „Краєвому ревизійному союзі" в кінці минулого року було 557 товариств, які мали ще 624 відділи. Оборотного капіталу Союз мав 64.254.359 корон. Чистого прибутку—373.767 кор.; з сього на добро-

Generated on 2015-08-07 20:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

дійні цілї видано 58.486 кор. За 8 років свого істнования Союз зробив 1557 ревизій і 73 провірки кас; на видання літератури і статистику потратив 59 656 корон.

В Росії уряд до кооперативного руху ставить ся взагалї з великим підозріннєм. Але, бачучи велике значінне товариств дрібного кредіту для орґанізації дрібної селянської буржуазії, він мусить їм допомагати. Споживча кооперація, біля якої орґанізують ся більш пролетарські елєменти, не може сподївати ся собі ласки в уряду і мусить покладати ся тільки на свої власні сили.

Цїкаво зазначити, що найбільше споживчих кооперативів наплодило ся в українських ґубернїях, а між ними перше місце займає Київщина, де працює 657 споживчих товариств. За Київщиною стоїть Поділлє (644), потім Полтавщина і т. д. Багато споживчих кооперативів мають Польща і Надбалтійщина, хоч там їх все ж таки значно менше, як на Україні. Перевагу України в данному разї можна пояснити більшою здібністю Українців до орґанізації, більшою матеріяльною забезпеченністю українського селянства.

На 1 сїчня 1908 р. всїх споживчих т-ств на Україні (з Кубанщиною) було 2.388. Тепер се число ще значно збільшило ся. Всього в Росії є тепер 8.372 споживчих товариств. Вони нїби великим серпом простягли ся на картї Европейської Росії од Польщі, через Україну, до Уралу. Характеристично, що на Україні товариські споживчі крамницї найбільше поширені на селах, а в Московських ґубернїях — по великих містах та фабриках.

Краще від споживчої стоїть кредітова кооперація, якій допомагають уряд і земство. Всї споживчі т-ва мали на 1 сїчня 1913 року $1^3/_4$ мілїона членів, а кредітові кооперативи мали їх в сей час аж $6^1/_2$ мілїонів. Коли споживчі т-ва краще розвивають ся по великих центрах, містах, то кредітові найбільше працюють по селах. Се залежить, очевидно, насамперед від того, що селянин більш потрібує дешевого кредіту для свого хазяйства, нїж дешевого краму та всяких продуктів, яких він купує значно менше, нїж городянин.

На виставцї представлено було експонати 63 кредітових кооперативів, з яких на Київщину припадає 17, на Таврію 10, далї йдуть Кубань, Харківщина, Поділлє. Найбільше на всю Україну кредітове сїльське товариство (в с. Дзенгелівцї) на 1 сїчня 1913 року мало 6.467 членів, 739.786 карб. балянсу і 408.767 карб. вкладів. Всього в Росії на 1 сїчня 1913 р. було 11.000. кредітових кооперативів з 36,549,000 членів, з яких майже 6.000.000 селяне-хлїбороби. В Росії найкраще розвиваєть ся кредітова кооперація в Надбалтійському краю, далї — в Польщі, потім на Україні, і нарештї в Московщинї. З українських

Generated on 2015-08-07 20:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ґубернїй по величинї балянсу, що припадає на кожного члена, на першому місцї стоїть Таврія (113 карб.), а на другому Київщина, де середнїй балянс (69 карб.) на кожного члена т-ва в десятеро менше, нїж у Налбалтійщинї (697,5 карб.).

Анкета кооперативної секції показує, що значна частина кредітових кооперативів удїляє свою увагу просвітній та добродїйній дїяльности. Так, при 1322 кредітових кооперативах було 7 народнїх домів, 48 шкіл, 108 бібліотек, 113 похоронних кас і т. и.

Кредітові кооперативи починають гуртувати ся в Союзи. Поки що є в Росії 12 союзів, а з них 8 працюють на Українї. На виставцї взяло участь тільки пять союзів. Найкраще розвиває ть ся київський союз, що навколо себе обеднав 102 кредітових т ва, головним чином з Київщини. Балянс його на 1 сїчня 1913 р. був у тисячах 1195,1 карб., а зводний балянс всїх товариств, що входять у київський союз,—10,7 мілїонів карбов.

В справі поліпшення добробуту нашого селянина, кредітові т-ва і союзи грають величезну ролю і в будучинї вплив на економічне селянське житє ще більш зростатиме.

На українські гроші має великий апетит московський Народнїй банк, що в економічній области проводить таку ж централїстичну та експльоататорську систему, як уряд та инші обрусительські інституції у внутрішнїй політицї. З картограм, виставлених Московським Народнїм Банком, видно, що найбільше акцій сього банку розійшло ся по Українї (дві третини), тодї як в центральному районї куплено всього $^1/_{20}$ тих акцій.

Кредітові, споживчиві, сїльсько-господарські т-ва та всякі артїлї являють ся у нас едиными оазами по селах, де можна вести якусь культурну, а разом з тим і національну роботу. В сих т-вах згуртувало ся все, що є на селї розумнїщого, енергїйнїщого, талановитїщого. Тут панує стихійний український елемент. Отже на роботу в кооперативах треба нашим працьовникам звернути пильну увагу і не випускати їх з під свого впливу, котрий тепер почуває ть ся все ж таки не в такому розмірі, як се було-б бажано.

В сїльському господарстві можна зазначити ще одну перемогу місцевого елемєнту. Сього разу сим переможцем вийшла... сїра українська худоба. Треба сказати, що київська виставка скотарства була справдї знаменита, по признанню самих спеціялїстів у сих справах.

Як по масї, так і по особливостях тої скотини, яку тут було показано (на узгірях царського саду) наша виставка побила все, що досї в Росії в сьому родї було коли зроблено і показано. А серед виставлених експонатів найбільше враження зробила порода української скотини,

Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

на яку до сього часу звертали малу увагу. І справді нащадки колишніх чумацьких „полових“ та „мурих“ воликів, викохані стараннєм і любовію дбайливих українських господарів, мали на виставці надзвичайно імпозантний вигляд. Виставлено було силу прекрасної української скотини заводів д.д. Юрицина, Юзовського, Бродського, Деканського, Попова, Остроградського, гр. Толстого, Сухомлинова, Левшиних, кн. Кочубея, Кочина і Шаповаленка.

Знавці кажуть, що місцева порода скотини, при розумному її культивованню, завжди буде мати перевагу перед привозною, хоч і яких знаменитих пород. Що до української скотини то вона не тільки не має собі в світі рівної по здібности до тяжкої роботи, а й дає багато доброго мяса, та густого, жирного молока.

Можна сподівати ся, шо після київської виставки українська худоба, яка досі була зовсім не по заслузї занедбана, більше зацікавить сільських господарів і успішно конкуруватиме з дуже дорогими закордонними породами.

Для піднесення добробуту нашого селянина могло б мати не аби яке значінне поширенне на селі так званого кустарництва, або вироблення річей потрібних для домашнього вжитку.

Кустарництво було представлене на виставці в земському павільонї, де зібрано тільки такі вироби, які мають якесь відношенне до художньої творчости народа. Тут можна було бачити силу всяких робот, переважно жіноцтва, з усяких місцевостей України і Росії. Але про художню творчість в кустарництві українського народу київська виставка не давала ясного поняття.

Як відомо, кожна з українських ґубернїй в кустарництві виявляє свій певний смак. Переглядаючи, напр., вишивки з ріжних міст України, можна лехко помітити, що південна частина Поділля кохаєть ся в чорних тонах, при чім узор вишивок складаєть ся виключно з фіґур ґеометричних, па Волині та сумежних з нею повітах Київщини помітно нахил до червоного. Полтавщина кохаєть ся в ясних тонах, у вишиванню білим по білому. Київщина займає перехідне становище і наближаєть ся то до одної, то до другої з сумежних з нею місцевостей.

На київській виставці такої картини не можна було бачити. Насамперед багато українських земств, які могли й повинні були показати своє кустарництво, од участи у виставці ухилили ся (Полтавське, Катеринославське, Волинське й Херсонське). Коли видїлити експонати подільських селян (з Клембівки) та бесарабських, то решту можна цїлком справедливо вважати за вироби селян по замовленню інтеліґенції.

Річ у тім, що кустарництво тепер серед заможнього панства у великій моді. Майже в кожної пані, що має маєток на Україні, заведе-

Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

но тепер якусь майстерню, вишивальню, ткальню, де виробляють ся всякі речі по замовленню і під смак самих панїй, чи тих особ, яких приставлено доглядати за сими майстернями. Підмоги селянам, заробітку є від сих підприємств сподївати ся нїчого, бо вони збудовані на страшенній експльоатації селянської праці. Господині ж підприємств мають од них не тільки матеріяльний прибуток, а й одержують на виставках медалї та всякі нагороди.

На виставцї можна було бачити роботи багатьох майстерень з Поділля, Київщини, Полтавщини та Чернигівщини. Були там і дуже гарні речі, зроблені в щиро народньому дусї (художня майстерня д-ки Худоминської з Миргорода; жіночі сорочки—д.д-к Семирадської та Прибильської; церковні убори, ріжноманїтне вишиваннє, вирізуваннє, мережки з настиланнєм, роботи стеклярусом—Зозовської кустарної артїлї та инш.). Але поруч з тим вражало нерозумінне сутї українського народнього мистецтва, перекручуваннє і калїченнє основних його прикмет.

Народнє мистецтво народило ся і зростало в орґанїчному звязку з усїм оточеннєм селянина, на дозвіллї, в довгі зимові вечори. Так утворювала ся та гармонїйність, одноцїльність в народнїх художнїх виробах, якими тепер ми любуємо ся; тільки при таких умовах можна було досягти надзвичайно високої техніки, якою визначаєть ся старе українське вишиваннє, гаптованнє, вирізуваннє, затягуваннє, тканнє. Обставини, серед яких плекало ся народнє мистецтво, сприяли виробленню благородного смаку, що умів ориґінально й дотепно розмістити фарби, надати гармонїйности й лагідности всьому узорови—риси, що раз-у-раз знаходимо на старовинних українських килимах, вишиваних підризниках, скатертях, сорочках і т и.

З усїм сим провідники сучасних кустарних підприємств мало рахують ся. Вони підходять до кустаря під впливом загальних течій европейського мистецтва, що за останнї часи відчуло потяг до примітивів—з одного боку, та змагання до стилїзації, модернїзації—з другого. Сї дві течії кладуть свій знак на всї заходи відродителїв українського народнього мистецтва і загрожують йому дуже сумними наслїдками.

Приглядаючись до виставлених річей, можна було переконати ся що одні з сучасних провідників українського кустарництва своїм ідеалом ставлять повне копіованнє старовини. В своїх виробах вони повторяють навіть видимі помилки в рисунках узору стародавньої речі, точно передають полинялі, облїзлі фарби, надають брудний заяложений вигляд килимам та тканинам, не розуміючи, що се підроблюваннє під старовину не має рішучо нїякого значіння і тільки псує річ.

Другі—в погонї за стилїзацією переробляють щиро народнїй узор на свій смак, виправляючи по своїй уподобі рисунок, надаючи йому фарб

Generated on 2015-08-07 20:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

нових, чужих, невластивих народньому мистецтву. Таким чином в першому випадкови утворюють ся речі з рисунком не високої вартости, блїдими, анемічними фарбами (більшість річей київського кустарного товариства) або брудні, нїби заяложені. В другому — рябі, строкаті, що свідчать про повний брак розуміння красок і характеру техніки народніх виробів (килими і подушки школи Семирадської та Прибильської).

Дуже приємним контрастом до бідних узорів київського кустарного т-ва були експонати „Жіночої громади“ в Чернівцях на Буковині (сорочки, комірці, торбинки і т. п.). Оперувати яскравими фарбами дуже трудно, але се не зупиняє буковинських кустарів. Вони залюбки вживають сильних, навіть різких, красок і уміють користувати ся ними в дотепному їх сполученню. Рисунок буковинських виробів ґеометричний, оригінальний, здоровий, щиро народнїй. Буковинська „Жіноча громада“, очевидно, знає ціну своїому кустарництву, розуміє ся на ньому.

Шкода, що не було на виставці звідомлення про орґанізацію і постановку всеї справи в „Громаді“, а повчити ся нашим панам в буковинських Українок, без сумніву, було чому.

„Жіноча громада“ за свої експонати одержала, як нам доводило ся чути, найвищу нагороду.

Українське гончарство представлене було на київській виставці зовсім слабо. Серед річей виставлених Брежом Масюком (с. Дибинці Київщина), Поросним, Різником (з Опошні, Полтавщина), не було нїчого свіжого, самобутнього, що приваблювало б до себе чи рисунком, чи формою, чи окраскою. Гончарі сї, за винятком Масюка, простїсенько копіюють на глині узори з альбомів, вишивок на підрізниках, прикрашують свої вироби (без всякої поливи) розмальованним листем лїлей, лїпними кетяхами якихось овощів, квітками з „волових очей“ і т. и. Техніка виробів теж невисока.

Взагалї треба сказати, що гончарний промисл на Україні переживає тепер занепад. Замість прекрасних давнїх зразків художньої народньої творчости теперішнїй ганчар викидає на ринок нашвидко злїплену якусь ляпанину без всякого смаку; брак техніки до того ж зовсім обезцїнює для практичного вжитку сї невисокої вартости з художнього погляду речі.

Щоб допомогти кустареви українські земства заснували декілька художньо-промислових шкіл, які повинні б були випускати добрих гончарів. З сих шкіл у виставці взяли участь Миргородська художньо промислова школа та Каменецька художня ремісннча шкільна майстерня.

На сї школи витрачаєть ся силу грошей. Але великої користи од них українська людність не має. Заправляють всею наукою в сих школах Нїмцї та зайди з Польщі, з Московщини, що місцевих потреб і

Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

умов життя до промислу зовсім не знають, мови української не розуміють. Серед експонатів, виставлених сими школами, красувало ся багато таких річей, які можна знайти в кращій посудній крамниці: звичайні панські розмальовані тарелї, чайні сервизи, вази — зліплені по старих античних зразках, і т. и. Немало виставлено було безглуздої імітації (глиняні ковші, підроблені під характеристичні московські вироби з дерева, морські раковини з глини і т. д.). На імітацію сю не можна дивити ся тільки, як на технічні вправи, як на показчик технічного знання учнів, такі вправи прищеплюють учням антихудожні поняття і звички.

Правда, як серед експонатів Каменецької школи, так і між річами Миргородської було декілька спроб роботи в народньому стилю. Але каменецькі вироби (глиняні яйця, кухлики, попільнички, вазочки з орнаментом, позиченим з подільських писанок та вишивок) надзвичайно бліді, аляповаті й вульґарні і не видержують нїякого порівнання з щиро народнїми подільськими старими зразками (виставленими в оддїлї подільського земства).

Миргородська школа найбільше грішить тим, що в орнаментації глиняних річей в народньому стилю нехтує старий народнїй український орнамент, і накидає учням орнамент взятий з українських вишиваних рушників, сорочок, а найчастїще підризників.

Нїчого й казати, ще характер орнаменту тїсно звязаний з тим матеріялом, з якого роблять річ. Отже і перенесення вишиваного орнаменту на глину різко міняє характер самого рисунку, який вражає око своєю ненатуральністю.

Техніку в школї учнї здобувають добру, але по виході зі школи не можуть використати свого знання, бо не мають під руками тих удосконалених способів робот, якими користували ся в школї.

Не знаходячи в житю змоги прикласти свої знання до діла, бувші учнї Миргородської школи ідуть в учителї рисования, служать по заводах, а народне гончарство як було безпомічне, так лишаєть ся і на далї. Таким чином головне завданнє сих двох шкіл, помагати кустарям—гончарям—поки що не досягаєть ся.

Одним з „гвоздей“ виставки був оддїл Строганівської художньої промислової школи. На чолї сеї інституції стоїть Українець, д. Глоба, що культивує тут старо-великоруський стиль. Сього павільона і справдї не минув мабуть нї один з одвідувачів виставки.

Досить широкою популярністю користував ся також павільон галицьких курортів, при чім Поляки з Гуцульщини зробили Польщу і наші земляки гуцули фіґурували в сьому оддїлї як Поляки.

Одним з найкращих засобів поширення правдивих поглядів на на-

Generated on 2015-08-07 20:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

родне мистецтво, розуміннє його й любови до нього могла-б бути народня школа.

На київській виставці представлено було тисячі зразків шкільних праць по рукоділлю, рисованню, ліпці то що. Але між сими річами тільки де не де можна було помітити слабенькі натяки на свідоме відношеннє учителів і учительок до свого діла.

В шкільному одділи (городський павільон, початкова освіта, кімната № 1) серед фотографічних знимків з шкільних будинків звертали на себе увагу проекти шкільних будинків в українському стилю, зроблені художником П. Сластьоном і вже ухвалені до будованя Лохвицьким земством.

Вже під кінець виставки одкрито одділ церковної старовини, де зібрано було коштовні з художнього погляду речі, взяті з ризниці Лаври та инших київських манастирів. Виставлено тут багато рідких зразків роботи колишньої межигорської фаянсової фабрики, і інтересні церковні убори зі стародавнім українським шиттем, слуцькі пояси, подаровані гетьманом Мазепою київській Лаврі, срібні хрести, підсвічники, евангеліє в дорогій оправі, маса книг старого друку і рукописних і т. и.

Київська виставка звала ся художньо-промисловою, але „художества“ на нїй було дуже небагато. Мізерну виставку картин було закрито за два тижні до закритя виставки.

Розваги носили зовсїм ярмарковий характер: колесо сміху, чортова кімната, кінематографи, а на одкритій сцені—фокусники, акробати, балабаєчні оркестри, танці ашантіїв.

Деякий час, правда, були двічі на тиждень досить пристойні концерти при участи оперних артистів, при чім треба зазначити, що найбільший успіх мали виконавці українських романсів і народніх пісень.

Чи виставка вдала ся?

На се запитанне трудно тепер відповісти. Не зважаючи на силу народу, що перебувало на виставці (коло 900 тисяч), вона все таки дала великий дефіцит.

Упорядчики били переважно на зовнїшнїй ефект і меньше звертали уваги на внутрішнїй зміст виставки. Було маса феєрверків, блеску, ріжноколїрних фонтанів, а в серединї—багато порожнечі, мішури, фальсифікації, бруду, болота. Улаштовано виставку поспішно, без потрібної підготовки. Се одбило ся на всїх її одділах. Одним з найбільших дефектів треба вважити відсутність путнього покажчика виставки Можна було скілька день ходити по виставці і не знати того,

Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

що одвідувачеви було найцікавіще. Коли так почували себе інтеліґенти на виставці, то щож уже казати про селян та робітників екскурсантів, яких перебувало на виставці 171,000!

Вони були цілком безпомічні, і виставка не зробила тої користи, яку вона могла дати селянству та й иншим верствам нашої людности.

Поляки справді могли бути задоволені, бо польська стихія кидала ся на виставці в вічі: польські „креси" представлені були тут імпозантно, починаючи од польської мови кінчаючи польською промисловістю та торговлею. Російський елемент носив багато характеру казенщини. Громадські інституції і земства (за винятком київського) були непоказні. Український елемент представлений був зовсім слабо і користи од виставки нашій людности буде не багато.

Звичайно, що без сліду київська виставка не зостанеть ся. Вона внесла оживленнє й в місцеве житє, розбурхала нові сили в области торговлї, промисловости, сїльського господарства.

Але результати виставки були б безмірно більші, коли-б за улаштованнє її взяли ся люде солїдніїйші ніж пан Тишкевич з компанїєю, люде, котрі звертали-б увагу на інтереси й демоса, а не тільки на інтереси заможних кляс.

Як тепер довідуємо ся, київську всеросійську виставку продовжено і на лїто 1914 року. Отже упорядчикам її треба подбати про те, щоб уникнути теперішніх дефектів, зробити її доступнїйшою і користнїйшою для всїх шарів громадянства.

Не треба дуже ганяти ся за всеросійським ярличком. Краще було-б звернути більше уваги на місцеве житє показати його всесторонно.

Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

С. РУСОВА.

Дещо про сербську сучасну лїтературу.

Події на Балканах примушують нас звернути увагу на ті братерські нам народи, які з страшенним завзяттєм змагають ся не тільки здобути собі волю й незалежність але ще й виробити новий лад полїтичного житя й єднання. Багато помилок роблять вони в своїй боротьбі, занадто виявляють лютість, але ми так мало знаємо сї народи, їхнї взаємні відносини, їхнїй склад житя, що ся кривава епопея в багатьох своїх подіях зостаєть ся для більшости з нас незрозумілою.

Та треба памятати, що майбутнїй стан полїтичного житя південних словян повинен вплинути й на наше житє, бо автономія кожної окремої словянської нації залежить і від росту культурного й економічного і инших словянських народів і в кінцї вони певно зєднають ся таки на федеративних основах, які найбільше могли-б сприяти розвитку кожної з них. А поки та давня мрія наших найкращих поетів й публїцистів перейде в житє, бажано було-б щоб між словянськими народами витворили ся більш постійні зносини й взаємне розуміннє.

Бажаючи і з свого боку чимсь допомогти тому взаємному розумінню, хочемо звернути увагу українського громадянства на сучасну лїтературу Сербії й порівняти її з нашою. Бо лїтература дає багато для зрозуміння культурного розвитку і напрямку думок кожного народу.

В межах 1878 р. Сербія має усього $48^1/_2$ тис. квад. кільом., на яких живе 2.312,484 душ. Характеристично, що з тих 2 мілн. мешканцїв усього 13 з відсотка живе по городах (містах), а 86,7 селяне. Се нагадує нам склад нашої людности, бо й Українцї більш селяне анїж городяне. Альфабетів було в Сербії в 1911 р. 65 на 100 душ, а серед селян тільки 30 на 100 душ, бо хоча початкова освіта визнаєть ся в Сербії обовязковою й безплатною, та селяне усїма способами уникають школи, бо через злиднї дїти мусять з малих лїт працювати і не мають часу ходити до школи.

До половини XIX в. ученнє по народнїх школах вело ся на „словеносербській“ мові, якої дїти не розуміли й вело ся воно зовсїм механїчно. Книжки були так незрозумлі, що дїтям доводило ся їх вчити на память, бо переказувати зміст вони не мали змоги. Й задавали їм учителї „Одавде-довде“. Тільки в другій половинї віка на школу звернено увагу, але не зразу могла утворити ся гарна здібна шкільна лїтература і відродженнє сербської народньої школи роспочало ся тільки в кінцї XIX віку, через що XX вік й зветь ся віком освіти. Як XIX вік визволив

Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

від зовнішнього гнїта турецького, так XX-й мусить визволити від ще страшнїйшого ворога,—від темноти, збудити самосвідомість Сербина. За останнїй час національні риси втрачали свою цїнність в Сербії, забували ся пісні народні, зміняла ся одїж. Замість славетнього гусляра Сербина, на ярмарках, на святах, на весіллях верещать скрипки й флейти захожих Циган, старосвітські думи не лунають, а по селах співають:

Купи ми бабо лен мешир (шляпу)
Да ме воли официр,
Купи ми, бабо, златан сат (часи),
Да ме воли адвокат! і т. ин.

Що до уряду, він теж ставить ся до народньої освіти досить байдуже й на усю освітню справу видає тільки 7 міл. франків. Справа народньої освіти посуває ся наперед найбільше змаганнями самих вчителїв, які згуртували ся в учительську спілку, що має з 1500 членів, склали капітал 200,000 фр., мають свою „Вчительську Хату“ в Білградї й свій орґан-місячник—„Учитель“. Учитель початкової школи грав значну ролю в культурі сербського народа й сербського громадянства. Се був провідник поступових ідей, оборонець прав люду, борець за найкращі ідеали. Більшість сербських письменників вийшла з поміж вчителїв сїльських Усїх початкових шкіл — 914. Середнїх шкіл налїчують тільки 31, з них 2 учительські семінарії й технічні школи. Університет, або як Серби його зовуть,—Висша Школа—в Білградї має тільки три факультета (не має медичного), та й наука в ньому не стоїть дуже високо й багато сербської молоди шукає науки по університетах закордонних й там набирають ся нових ідей, напрямків, змагань, й переносять їх в свій край, де їх болюче вражає темнота, зубоженність рідного люду. Чи мало сербських студентів вчать ся по російських університетах, але на жаль між ними й гуртками української молоди дуже мало звязків. Віденський, петербурський й парижський університети найбільш мали значіння в розвою сербської молоди, яка там захоплювала ся соціяльними ідеалами й переносила їх до себе, де уся історія краю виготовляла певний ґрунт для яроста ідей демократичних, ідей волї, визволення не тільки усього краю від залежности від чужої держави, але й для визволення селянської робітничої маси від панування своїх землевласників. На сьому-ж ґрунтї постійних змагань до волї зростала й уся сербська лїтература.

Для розвою сербської лїтератури була багатим джерелом ще не вичерпаної краси й сили — чудова сербська народня поезія. Не дурно й письменство сербське роспочало свій новий період розвою з тих часів, коли відомий сербський патріот й видатний словянський вчений Вук Караджич уперше видав збірник народнїх пісень. Серби що до ба-

Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

гацтва своєї народньої твортости можуть стати в рівень з українським народом: в співах відбило ся усе житє народу з усїма роботами, працею на полї й дома, уся його героїчна боротьба за волю. Великий цикл пісень має змістом трагічну подію „Косового Поля", де як у нас під Берестечком згинула воля й незалежність краю. Чудову красу мають так звані жіночі пісні, які витворюють чарівні образи матери й сестри — що в родинному житю Сербів й колись й тепер мають велике значінне. Дякуючи дуже гарному перекладови М. П. Старицького *) Українцї давно (в 70 роках) мали змогу познайомити ся з сербськими юнацькими піснями й сї перлини словянської творчости не залишили ся без впливу на наших поетів.

Виданнє пісень Вуком Караджичем у першій половинї XIX в. наче винесло на світ божий сї великі твори й примусило увесь науковий й літературний світ Европи звернути увагу на той народ, що складав їх, на ту мову, на якій вона вилила ся з серця невідомих народнїх поетів. До того часу література сербська не була позбавленою своєрідности, а наслїдувала нїмецькі та італїйські, а багато сербських тогочасних письменників соромили ся писати своєю мовою, писали латинським альфабетом, хорватською мовою, вживаючи як найбільш чужомовних слів. Се було щось підсолоджено сантіментальне, далеке від рідного житя, від рідних обставин сербського люду. Після Караджича таке письменство стало неможливе. Поруч з своїми етноґрафічними дослїдами він видав „Писменницу сербске язика", себ-то граматику сербської мови й сербський словник з перекладом нїмецьким й латинським усїх слів. Сербська мова виступила в усїй могутности й красї. Доводило ся сербським письменникам й поетам вчити ся своєї рідної мови й вбачаючи красу народньої поезії зрікати ся чужомовних зразків й звертати ся до рідного джерела за натхненнєм й за змістом в своїх творах. Усю молодь охоплює народницький настрій, збуджуєть ся критика на громадянство, яке живе чужими думками. Учень Караджича Бранко Радичевич, скінчивши свою науку у віденському університетї, роспочинає новий літературний напрямок. Революція 1848 р. що вибухла майже по усїй Европі, додає запалу сим першим сербським поетам і тим невеличким гуртам, які коло них складають ся. В своїй сатиричній поемі „Пут" Бранко Радичевич журить ся становищем тогочасної сербської літератури, алєґорично малює її, як пасїку без меду, як пшеничну ниву, на якій замість хлїба вродили ся самі будяки та кукіль; він смієть ся з тих суперечок про правопис тих чи инших слів, які поділяли тодї письменників на ворожі табори; він глузує з темноти білградського громадянства,

*) М. Старицький. Сербські пісні та думи.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

де „осли мають над усїма перемогу“. У другій поемі Бранко дає чудові малюнки природи. „Дьячки растанок“ (Розлука молодих), де він співає про красу свого рідного краю—Карловіци—малює народнє сїльське житє.

Смерть рано увірвала творчість талановитого поета, друга Радичевича, Негоша, але твір його чудової лїрики „Гореки Вијенац“ й досї належить до найкращих поетичних творів сербської поезії. Його чиста як хрусталь мова й натхненна лїрика привернули чимало читачів до сербської поезії. А поети, які до сього часу шукали свого натхнення в творах Данте, Аріосто й Горація, роблючи з них дуже банальні переклади,—тепер захопленно припадали до збірок Караджича, самі шукали нових народнїх пісень. Се була ще романтична лїтература подібна до нашої 30—40 років. Одним з видатних таких романтиків треба назвати Степана Љубиша, на якому яскряво можна бачити сей переход від романтизму чужої поезії, романтизму безпідставного до романтизму щирого, близького вже до народнього реалїзму. Сам він з походження Серб з такої країни де найкраще задержали ся старовинні народнї звичаї й залишила ся мова найчистїйша без мішанини турецьких, італїйських чи нїмецьких слів. Про сю країну—між Чорногориєю, Герцеґовиною й морем, стародавнє прислівє висловило ся так, що там з „трьох людей напевно один вийде чи співакою, чи оратором“! Через се й твори Љубиша мали велику свою заслугу через чудово гарну народню мову—як напр. „Причанва (оповідання) Вука Дојчевича“—спочатку надруковані в часописї „Српска Зоре“, одна з найкращих тогочасних сербських часописей, яка в 1878 р усе мала тільки 1600 передплатників; так мало було свідомих читачів в Сербії в ті часи. Крім того видавали ся ще „Србадија“, „Сербска Независност“, „Недільний Лист“, „Отачбина“ і инші. З сих часописів 60—70-х років досї виходять „Босанска Вила“, „Бранкове Коло“ „Србскиј Книжевниј Гласник“, „Забавник“. Правдивими представниками демократичної, соціяльно розвиненої й патріотично натхненної сербської молоди того часу—тої молоди, яка гуртувалась під прапором „Омладиня“ й рада була віддати своє житє задля визволення Сербії—її представниками в тогочасній лїтературі були два талановитих поети—Іован Змај та Джура Якшич. Змай був лїрик чистої води,—натхнений співак сербської лїберальної „Омлядини“. Багато почуття в його „Мајка сербскоі јунака“, або в його полїтичній поезії на смерть парижських коммунарів (Милостивој Европі на гребу стрельбаних комуниста!). В 80-х роках й пізнїйше реакціонна преса силкувала ся зменьшити популярність сього видатного словянського поета але пишний ювилей, який в 1899 році склав ся в Загребу в день 70 лїття сього улюбленого поета найкращих поступових ідеалів, виявив велику пошану до Змая усього поступового громадянства.

Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Джура Якшич—бурний романтик патріотичних змагань тогочасної Сербії. Син селянина він ідеалїзував селянство, мав віру, що в ньому, в селянському людови живе сила сербської нації, й сю силу, на думку Якшича, принизують усї дужі й багаті люде. Через се в багатьох його „приповетках са села“ мало реалїзму а більш ідилїчного поетичного змісту. Патріотизм Якшича виявляв ся в його історичних оповіданнях. Він весь горів від бажання скорійш бачити свою Сербію вільною, він мріяв що 1877 рік стане за для неї местником за 1389 р.—за Косове Поле. Він сам був у „Народному Ополченију“, він радо віддав би усього себе за любу Сербію. Одно з його патріотичних оповідань довело його до суду, який побачив в його письменстві щось „злонамерне“ й тенденційне. Якшич бачив наче дві Сербії—одну, яку він горячо кохав своєю палкою душею—то була молода поступова Сербія, чесна, вольнодумна, Сербія селянства й молодої інтелїґенції. Друга Сербія, яку він „мрзео“, себто ненавидів—то була бюрократична Сербія мертва, уся запродана, брехлива, потурчена, розбещена, яка в свойому краєви жила, як ворог лютий. Незалежний й непокірливий по натурі Якшич не міг се усе бачити й мовчати. Він завжде стоїть в перших рядах „Омлядини“, на лївому її крилї, певний, що громадська воля й реформа внутрішнього ладу остільки ж необхідна Сербії, як й визволенне з під Турка. Що Гейне був задля „Молодої Ґерманії“, тим був Якшич задля сербської „Омлядини“. В 1870 р. він пише свої гострі сатири („Мисли једног пензіонара“, „Покајној цензурі“ і др.), в „Младој Србадији“ і роспочинає палку суперечку з усїма реакціонними орґанами. Потроху романтична снага Якшича перетворюеть ся в реалїстичну й його оповіданне з житя учителя народнього „Чича-Тима“ (Дїд-Тима) зробило цїлу революцію в тогочасній сербській літературі, бо така реальна правда виявляла ся в сьому оповіданню—в сих постатях учителя й чиновників в усьому нарисї житя села Пожаревац. Далї в своїй повісти „Пан Тихомір“ Якшич вже зовсїм реалїст.

З сього часу літературний рух в Сербії почав виходити з під романтичних настроїв й ставав усе більш на реалїстичний ґрунт. Дуже сильне вражінне справили на молодих сербських письменників велетнї російського літературного реалїзму—Гоголь, Толстой, Горький, які в перекладах стали відомі сербському громадянству. Зявив ся особливий склад реально-сатиричної прози, найталановитїйшим представником якого в кінцї XIX віка можна назвати Лазо Лазоривича, Веселиновича й Ипротича. Оповідання Лазоривича перекладені на російську мову. Усї сї три письменники малюють селянське житє без жадних елєґічних окрас; вони глибоко заглядають в душу своїх „недукованих“ героїв й дають дуже талановиті нариси, в яких

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

виявляєть ся уся духовна вдача Сербина, яку утворила в йому природа й історія його краю. В житю селян ще чимало темних забобонів, яскраво помічаєть ся ще вплив чужої турецької пануючої нації. З таких творів найкращими можна вказати оповідання Лазоривича „Први пут с оцем на јутренье"—(„Уперше з батьком на ранній службі"), Веселиновича „Кумова Клетва" („Заклятте хрещеного батька"), Протича „Из Сеоског Албума", де в кількох оповіданнях виявляєть ся уся сільська інтеліґенція з простими звичаями й обмеженими інтересами села Підгориця. „Кумова Клетба" малює нам могутню постать старого Сербина, з деспотичною натурою, який не знає нїякого обмеження своїй волї, анї в родинї своїй, анї в селянській громадї, в якій він обраний суддею. Але коли його самовільство образило пошану до старого, гарного по свойому характерови його ж „куме", себ то хрещеного батька, якого суддя зважив ся висїкти прилюдно, тодї його вражає закляте кума й як фатальна кара сиплять ся на голову колись гордого й пишного господаря одно нещасте за другим. Наче уся стародавня традиція повстала проти необачної пихи суддї, який зневажив одвічні закони пошани до роду, до старих й помстила ся на суддї. В оповіданню Лазаревича виступає чудова постать жінки—нїжної, ласкавої, яка в Сербії живе в повному підданстві свого чоловіка, але своєю духовною міцью і красою стоїть на чолї родинного огнища. В оповіданню „Први пут с оцем на јутренье"—перед нами селянський крамар, небагатий й невбогий. Приятелї зводять його з путя й він захоплюєть ся картами; що ночи збирають ся до нього якісь непевні люде й грають до ранку. У грі щасте зміняєть ся. Митро часом виграє коштовні речі—коня, дорогий кожух, годинник і т. и., часом програє. Врештї він усе хозяйство зводить й усї гроші програє. Жінка не має сили захистити дїтей від злиднів, чоловік гримає на неї й вимагає усї гроші. Вона тільки плаче по ночах з малими дїтьми вкупі та разом з ними молить ся. Але коли її коханий Митро ростратив усе й з розпуки хоче себе застрелити, вона виявляє усю силу своєї душі, обгортає його своєю ласкою, примушує його роспочати нове роботяще житє задля їх дїточок.

У Протича виявляєть ся більш сатиричної вдачі в його дописах, й сумно бачити в якій темноті ще нидїє гарно уквітчане садами, облямоване горами сербське село...

В XX віцї реалїстичний напрям сербської лїтератури звертає увагу не самою психольоґією селянства, а й економічними обставинами його житя. Поміж письменниками сього напрямку треба зазначити Чиниko талановитого письменника, який малює важке становище сїльсько господарського робочого люду; дуже гарні його оповідання „На повратку с рада" („Вертаючись з заробітків"), „На сунчевој жеги" і др. Він пише

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

з натури з улюблених ним своїх земляків Дальматинського краю. Усї оповідання його мов переняті пекучим південним сонцем, під яким достигають виногради, червоний інжир й сизі маслини, почуваєть ся подух близького моря й шумить жостка трава, й плинуть хмари понад полем на крилах дужого південного вітра. Й серед такої декорації Чинико малює нам стражденне житє бідноти сел й невеличких міст. Сам Чинико покинув університет, покинув бучні міста, зрік ся нудного бюрократичного заробітку й повернув ся до своєї улюбленної Дальматії, щоб серед простих робітників вбирати в себе соняшні проміння і плескіт морських хвиль. Але те що він побачив в рідному селї, не дало йому ані щастя, ані спокою й він почав описувати гарячим пером сих „гладуше“ й „голиче“, виявляти ті соціяльні неправди, які приводять селян на сїй колись такій плодючій землї до страшенних злиднїв. Взагалї можна сказати, що нова сербська поезія й лїтература де далї виявляє більш краси й сили в своїому реально-демократичному напрямку. Житє бє яскравими фарбами свіже, правдиве, як напр. в коротеньких але чудово-гарних нарисах Кочича—який малює дитячу психольоґію пастушка, що так кохає бика „яблана“ й дівчини селянки з нещасливим коханнем „Мргуда“. Він дає гарні малюнки природи вже другої частини Сербії країни гір й провалля. Жіночою красою й радістю сільско господарського трудового житя серед природи переняті оповідання Станковича „У виноградима“ де перед нами розгортаєть ся пишна картина збору винограду, веселий час по всьому півдню Европи, і „Нушка“ — теж широкий малюнок весїлля на селї. Написані вони так жваво, так щиро, що читач мимохіть захоплюєть ся красою народнього житя і художнїм його малюванням.

Серед усього того художнього психольоґічно - етноґрафічного матеріялу стає осторонь оповіданнє Чоровича „Омерага“, де вимальована психольоґія Турчина Омераги. Колишнїй ага Омерага бачить, як на його селї й скрізь в Сербії упадає влада турецька, губить ся авторитет турецьких чиновників, як „сербин“ піднимає голову й зневажає свого колишнього владаря. Не може сього Турчин далї терпіти, він покине сей край, він поїде „до себе“ в Малу Азію, там турецька земля, там турчина нїхто не зважить ся образити, там грошей багато... Він мріє про якийсь далекий чудовий край, де чекають його і скарби роскішні й жваве й щире товариство, бо там „наш край, там турецька земля“. Але.. в сьому сербському селї він родив ся, тут жили й померли його батьки. Сей сад, що пишаєть ся довкола його „кучи“, то насадив його батько, то викохав він власним доглядом. Його жінка, його дитина плачуть покидаючи сей край, який для них здаєть ся рідним, коханим. І коли Омерага у досвіта йде, поки усї сплять, прощати ся з могилою

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

батька й матері, коли він — такий суворий замкнений в своїй душі — ховає в коран маленьку зівялу квітку з могили, щоб унести її туди в „свій“ мрійний край, коли він в останнє оглядає далекі гори, де він знає усі стежечки, тоді ви розумієте яка драма ховаєть ся в сих турко-сербських зносинах, як моглиб сї два народи в купі жити однаково обробляти землю, яку вони обоє кохають, як би не розрізнили їх дипльоматичні сварки. І се оповіданнє Чоровича виявляє, що сербські письменники вміють зрозуміти душу й так званого їх „ворога“.

Серед письменників, які малюють не тільки селянське житє, а й городське, інтелїґентне, найбільш популярні модерністи Симо Матавуль й М. Ускоковић, а також гарні оповідання з офіцерського життя Станковича. Скрізь у сих молодих письменників виявляєть ся правда життя, психольоґічний глибокий аналіз, краса мови, краса форми. Являють ся й жінки-письменниці, але їх твори ще не мають великої цїнности, вони поки що не мають досить широкої освіти, не виявляють високого натхнення. Найкращою між ними можна назвати поетессу Даницу Марковић більш захоплюючу своєю щирістю аніж талановитістю, та ще письменницю Драгојла Іарневичева, яку шанують як сербську Жорж Занд. Але не так популярні її романи й повісти як її автобіоґрафічний щоденник, який ще тільки уривками надруковано, бо через свою щирість не надаєть ся широкому колу читачів.

Моє гасло, каже Драгойла: нїчим не затаєна правда, правда в усяких умовах життя. Не соромлюсь я жадної своєї слабости, не хвалю ся нїякими заслугами, хочу одкрити своє справжнє житє, свою нїчим не окрашену душу“. Але вона та ще звісна Малица Смоядинович Србкиньа належали до колишнього романтичного кола сербських поетів. З модернїх письменниць треба вказати на Адель Милчинович, але й вона дає не нариси життя навколо неї, а знов свою автобіоґрафію—„Zivoto pirna studia“ (хорватським шрифтом). Се показує, що сербська жінка ще не вийшла у громадське житє, що вона більш захоплена своєю особистою психольоґією й не навчила ся стежити за житем людським поза межами її родинного життя.

Сей поверховий короткий нарис сучасної сербської лїтератури виявляє, яка ся лїтература близька до нашої української лїтератури. Як в нас так і в Сербів коштовним фундаментом для розвою лїтератури стала багата народня поезія, яка була зібрана й роспочала свій вплив приблизно в ті саме часи як й в нас—в 30-40 роках XIX століття. Так як в нас сербські письменники під впливом роскішних зразків чужомовної поезії вагали ся звертатись до своєї народньої мови й рідного життя, але для них були приступні справдї найкращі впливи й іта-

Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

лійської й німецької й російської поезії, на їх впливала також й орієнтальна поезія арабсько-турецька; наші ж перші письменники мали геть меньше величніх літературних зразків, в більшости лишали ся під впливом самої російської літератури. Так само як й в нас з 40-х років в Сербії запанував щирий демократичний напрямок в громадянстві і в літературних колах. Але в Сербії більше міг панувати настрій волі, змаганнє до визволення й зовнішнього—від Турції,—й внутрішнього—визволення соціяльного. Затим конституційний склад житя за 40 останніх років не міг не дати змоги широкого розвитку літературі і пресі. Але... сербська література не мала такого поетичного велетня, яким був Тарас Шевченко, бо популярний Змай завше був й буде партійним талановитим поетом сербської Омлядини, тоді як Шевченко став для усього словянського світа (стає в перекладах й для других народів) учителем широкої людськости й краси. Він й дав українській літературі широкий людський напрямок, якого вона додержує й до нашого часу. Українська література, не вважаючи на важкі, неможливі обставини, при яких вона розвивала ся, роскошує такими великими скарбами рідного слова як спадщина Коцюбинського, як творчість Нечуя й Мирного, як поезія Олеся, як драматичні твори Карпенка Карого, як драматичні поеми Лесі Українки. І сербська і українська література рідні своїм демократичним настроєм і своїм щирим почуттєм до свого бездольного люду, своїм коханнєм до краси свого рідного краю. Вони, як дві рідні сестри, співають про долю двох зубоженних історичними обставинами житя південних словянських народів. Але вони не можуть себе назвати сестрами—вони одна другу не знають—серед перекладів, якими повні усї часописї сербські—є й німецькі, анґлійські, французські, італійські, турецькі, армянські, російські — нема жадного перекладу з українського. Коли менї довелось одному сербському вчителеви послати твори Винниченка він, який дуже гарно знав російську літературу, запрохав у мене словника українського і граматику, бо зовсім не був знайомий з нашою мовою. Так само й серед Українців мало хто знає сербські найкращі твори, й бажано було б завести з сербськими письменниками більш щирі зносини, перекладати їхнї твори. В нас багато спільного, багато однакових завдань, спільної працї і над економічним відродженнєм народу й його освітою. Коли замовкнуть на Балканах останнї гармати й роспічнеть ся творча праця для будови нового житя, тоді бажано було б, щоб літературні звязки дали більш взаємних свідомих зносин між усїма південними словянськими народами.

Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

МИКОЛА ЗАЛЇЗНЯК.

Про „модерне москвофільство".

(З приводу брошури Д. Донцова, Модерне москвофільство, Київ, 1913).

Рецензент збірника „Russica", де передрукована ся брошура, справедливо звернув в IX кн. ЛНВ. увагу читачів на порушені в ній питання. „Москвофільство" серед нашого народу на російській Україні явище не вчорашнє, а має вже за собою довгу, кілька вікову історію. Правда, не можемо признати москвофілом, як се робить Савенко, Богдана Хмельницького, ані тодішної української суспільности, бо союз зглядно відданне України під протекторат московського царя був доконаний не з яких небудь симпатій до „братнього" народу, а з чисто тактичних інтересів в боротьбі за власну самостійність. Для ініціятора й виконавця сього союзу він був лише тимчасовим політичним маневром і мусів бути розвязаний зі зміною політичної ситуації, приготованню якої Богдан Хмельницький і посвятив останні дні свого житя. Зате безперечним москвофілом, инша вже річ, свідомим, чи несвідомим, був Пушкаренко й чернь, що йшла за ним. Се тому, що повстанці готові були продати свою політично-національну самостійність за поліпшенне свого соціяльно-економічного становища і числили на те, що Москва пристане на сей торг.

Вони помилили ся, Москва лише використала їх як добрий знаряд, але на торг щирий не пішла та й не могла піти з огляду на свій власний устрій. Але факту готовости українських народних мас в імя соціяльної рівности забувати про всякі національно-політичні домагання, навіть виступати активно проти своїх власних висших кляс, носителів і репрезентантів сих домагань, Москва не забула. Що більше, в своїй постійній і упертій боротьбі проти всіх проявів національно-політичної самостійности українського народу, в боротьбі проти його висших кляс, як носителів сеї самостійности, Москва дуже вміло потрафила використати основний антаґонізм між висшими й низшими верствами українського народу, даючи своєю політикою висшим верствам до зрозуміння, що віддасть їм на поталу народні маси, коли вони взамін за се поступлять ся своїми національно-політичними правами й домаганнями на користь Москви, і загрожуючи їм гнівом сих народних мас і своєю допомогою їм, коли висші верстви не виявлять належної уступчивости. Треба признати, що козацька старшина, загалом узявши, довго ставила опір заходам московського правительства, і стала потульнїйшою доперва по полтавській битві і відповідних репресіях. Доперва по сім погромі на ширші розміри розцвіло пишною болотяною квіткою серед висших верств українського народу „москвофільство", яке й можемо назвати „старим",

Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

й яке полягало в тім, що ціною відступлення від національно-політичних постулятів, а потім, як природний наслідок сього, також ціною відступлення від постулятів національно-культурних, українська старшина увійшла зате в ряди „россійскаго дворянства“ і здобула собі сим фактом законний ґрунт для забезпечення своїх станових привілеїв. Таким чином суть „старого“ українського „москвофільства“ полягала в тім, що висші верстви зрадили свій нарід і самих себе, як частину свого народу, змінили свою національність і прийняли чужу.

Відбув ся сей процес, розуміється ся, не від разу і не без відповідних заходів зі сторони російського правительства, не без певної опозиції зі сторони деяких кругів української шляхти. Одначе в головних своїх лініях він закінчив ся вже в другій половині XVIII ст., а загальний культурний розвиток Росії в XIX столітю в злуці з традиційно-централістичною політикою російського правительства довів кінець кінцем до того, що ми бачимо на Україні тепер. Не лише висші кляси української суспільности цілковито перейняті московською культурою, але московська культура—заходами правительственної політики, бюрократії й так званої „інтеліґенції“—цілковито і неподільно панує поки що по всіх осередках культурного життя на Україні, по всіх культурних інституціях. Процес денаціоналізації висших і культурних верств на Україні пішов був так далеко, що до останнього часу на Україні було лише громадянство московське або загально-російське, як се кому більше подобаєть ся, а не було громадянства українського. Процес творення сього громадянства з окремих гуртків, літературних і політичних напрямів почав ся доперва по 1905, році коли явила ся можливість публіцистичної діяльности, а також більша свобода для діяльности громадської. Закине мені може хто, що се не так, що „український“ рух істнував і розвивав ся вже давнійше перед тим, повторить традиційну фразу про початки нашого відродження в часах Котляревського, говоритиме про зріст нашого руху під впливом появи Шевченка, про його кристалізацію і дальший крок наперед в ідеях Кирило-мефодіївців, нарештї про діяльність українських партій в часах перед 1905 роком. Усе се правда, і значіння сих фактів я не заперечую, ні не хочу зменшувати. Я кажу лише, що всї вони ще не повели до витворення того, що ми називаємо „українським громадянством“, хоч безперечно, колиб не істнували вказані факти, се громадянство не повстало би і по 1905 році, бо власне вони розчистили і приготували для того ґрунт, звербували членів до нього й сотворили ті культурно-національні й політично-національні вартости, які зробили можливим витворенне сього громадянства і процес його дальшої кристалізації, розширення і зросту.

Тут насуваєть ся питанне цікавійше. Що саме стало ся по 1905

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

роцї, що дало можливість утворити ся українському громадянству? Чому його не було перед тим, хоч його безперечно мали й давнїйше инші пригноблені народи, — наприклад Поляки, Татари, Грузини, Вірмени? Річ у тім, що ті народи або мали численні гурти національно-свідомих висших кляс (шляхта, міщанство) або опирали ся на певні національні інституції й мали ще певні національні права (наприклад Татари мали національно-релїґійну орґанїзацію й до певної міри низше шкільництво, Вірмени мали свідоме національне міщанство й національну церковну орґанїзацію, Поляки мали національно свідоме міщанство і т. д.). Оден лиш український нарід не мав уже нїчого, нї висших кляс, нї міщанства: були з одної сторони нечисленні гуртки національно-свідомої інтелїґенції, а з другої—величезне народне море, селянство, робітництво й міщане, й цїлковито зденаціоналїзовані висші верстви шляхта й буржуазія. Власних національних інституцій, яких небудь національних прав не було (хіба що уважати за національне право ту свободу українського слова, яку давав указ з 1876 року)— зрозуміло, що не було й не могло бути українського громадянства, бо воно зникло вже в другій половинї XVIII ст. І справдї, одиноким звязком, що лучив до купи гуртки української свідомої інтелїґенції, була українська лїтература—в її мізерних проявах на російській Українї й трохи ширших на Українї австрійській,—а пізнїйше ще спільні полїтично-національні змагання й проби революційної роботи між народом. Одначе при тих обставинах, в яких була наша лїтература перед 1905 роком, вона не могла витворити українського громадянства, а робота революційна, при всїм її великім і почеснім значінню для нашого національного розвитку й не мала сього на цїли. Лише слїдкуваннє за громадським житєм австрійської Українї в тім часї виховуючо впливало на поодинокі одиниці з поміж свідомої української інтелїґенції і вказувало їй ті дороги, якими треба буде йти при зміні на краще полїтичних обставин російського житя. Правда, і за передреволюційних російських обставин була деяка можливість до громадсько-національної роботи. Одначе ся можливість істнувала лише для висших верств, сильних або капіталом земельним, або капіталом фінансовим і промисловим. Таких верств або хоча би національно-свідомих ґруп з поміж таких верств, український нарід не мав, як не має їх ще й досї. Тому й можливість ся не могла бути використана.

Гуртки свідомої інтелїґенції передреволюційних часів складали ся, що правда, з ріжних соціяльних верств. Одначе все ж члени висших, маєтних кляс, були серед неї рідкістю. Головну масу творили, ужию тут сього терміну, бо він найкраще до сього надаєть ся, члени так званої „дрібної буржуазії“ й „інтелїґентного пролєтаріяту“. Зазначаємо ще раз члени дрібної буржуазії й інтелїґентного пролєта-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ріяту, а не самі сї ґрупи на Українї в цілости або в головній масї. І власне соціяльне становище головної маси української інтелїґенції передреволюційних часів пояснює нам, чому поле для її ширшої дїяльности знайшло ся доперва тодї, коли настала певна демократизація політичного ладу в Росії. Але воно пояснює нам заразом також багато инших характеристичних явищ українського руху останніх років. Наприклад, багато людей сподївало ся, що з наступленнєм ріжних політичних свобід, свободи друку, товариств і т. д., український рух відразу сильно розвинеть ся. Так одначе не стало ся. Правда, багато було зроблено, особливо на полї культурно-просвітної роботи, одначе зовсїм не стільки, як би сього можна було сподївати ся. Найвиразнїйше се відбило ся на книжковій продукції. Вона зростає, але дуже потроху, і в кождім разї її розміри все ще є мінїмальні, хоч тут тепер рішучо нїщо не стоїть на дорозї. Чим пояснюєть ся се явище? На нашу думку тим, що в наші часи розвиненої промисловости й грошевої господарки такі річи як видаванне ґазет або книжок мусять основувати ся на капіталїстичнім прінціпі й вимагають чималого закладового й оборотового капіталу. Українське громадянство, яке тепер є, такими капіталами з огляду на свій соціяльний склад не роспоряджає. Тому не диво, що й його видавнича продукція й дїяльність має й довший час матиме „кустарний“, ремісничий характер.

Соціяльний склад теперішнього українського громадянства пояснює також і ту болячку його, яку д. Донцов назвав „модерним москвофільством“. Ми вже вказували на те, що „старе“ українське москвофільство полягало в тім, що висші верстви українського народу для забезпеченя своїх станових інтересів відрекли ся від національно-політичних домаганъ, а далї й від свого народу, себ-то від його мови й культури. Сей факт, разом з централїстичною політикою московського правительства довели кінець кінцем до неподїльного панованя на Українї московської культури. Спочатку ся культура була призначена й ширила ся лише серед висших верств нашого народу. Загальний культурний розвиток Росії й поширенне освіти в московській одежі зробили те, що культура ся значно розширила сферу своїх впливів серед нашого народу, і сьому не перешкодили ті прояви українського руху, які ми бачимо в XIX столїтю. Найкращим доказом сього є хоч би довге панування на російській Українї так званого „україпофільства“. Правда, молодші покоління української інтеліґенції виступили проти сього стану річей, незвичайно шкідливого для нашого дальшого національного розвитку. Вони виставили гасло націоналїзації всього нашого житя, а передовсїм гасло творення української національної культури. Признати треба, що їм удало ся перевести один з найголовнїйших своїх постулятів — твореннє

Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

культури в національній одежі, українською мовою. Признати треба, що багато зроблено в напрямі націоналїзації нашого життя й вироблення ясної програми й способів переведення сеї націоналїзації. Одначе годї було відразу висвободити ся від тягару традиції, виховання і могучого впливу тої культури, серед якої й на якій виростали члени сучасного свідомого українського громадянства. Вони, навіть стаючи свідомими Українцями, навіть активно працюючи для націоналїзації нашого життя і для творення самостійної української культури, все ж не могли не жити й мусїли жити також загально-російськими інтересами. Се треба мати на увазї для відповідної оцїнки брошури д. Донцова.

В своїй брошурі він так говорить про тему своєї роботи:

„В останнї роки—роки повільного, але невпинного відродження української нації, навіть люди, котрі нїколи нї в чім не сумнївали ся, мусїли поставити собі питанне: яка буде та культура, котру очевидно творить собі новий, виступаючий на арену історії нарід? Де шукатиме він собі взірців?.. В сю критичну для цїлої будуччини нашої нації хвилину в нашій суспільности бере, здаєть ся, гору течія, варта того, аби їй присвятити певну увагу.

„Не галицьке москвофільство маю на увазї, не про нього говоритиму, а про одно дуже характеристичне явище в самім українстві, для котрого иншої назви на жаль дібрати не вмію.

„Розумієть ся—підкреслюю се—з тим, що звичайно звуть у нас москвофільством, се явище нїчого спільного не має.

„Ми, що ще на провеснї виступили на сцену українського полїтичного життя, не можемо з байдужим оком перейти попри ідеї й течії, що прокладають собі дороги в українськім міщанськім суспільстві. Цїла наша культура, що повстає під впливом сих ідей, буде на довгі часи і культурою широких українських мас. Тому з подвійним заінтересованнєм маємо приглядати ся всьому, що робить ся в сім таборі. Коли говорю про москвофільство сього табору, я розумію поширену в певних колах нашої інтелїґенції безграничну пошану перед російською культурою і дивну якусь духову залежність від поглядів, пануючих в поступових російських кругах. Ся залежність не дає українству й досї вийти з пеленок і стати на власні ноги, вона ослаблює його відпорну силу в боротьбі з постороннїми силами. Майже цїле житє українське так дуже пересякнуте російскістю, що кождому, хто має свій одмінний погляд на російську культтру, приходить ся дусити в нім, як в густім, важкім тумані".

З наведеного цитату бачимо, що д. Донцов хоче говорити про „модерне москвофільство" українського „міщанського" громадянства. Шкода, що він не розширив свого дослїду на в с е українське громадянство, між иншим і на українську соцїяль-демократію, бо власне ся могла би дати йому багатий матеріял. Він говорить про москвофільство серед свідомого українського громадянства, себ то такого, яке почуває свою національну відрубність і стараєть ся працювати над твореннєм української культури і над здобутєм національних прав. Коли так, то нам здаєть ся резиковним обвину-

Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

вачувати се громадянство в москвофільстві, хоч би воно й справді виявляло „безграничну“ пошану перед російською культурою й „дивну залежість“ від поглядів, що панують в поступових російських кругах. Пошана до чужої, в данім разї російської, культури ще не говорить нїчого про те, що українське громадянство признає право сеї культури на панованнє над культурою українською, що воно готове відректи ся від працї над твореннем своєї культури. І ми знаємо, що такого обвинувачення до українського свідомого громадянства поставити не можна—часи українофільства для нього справді вже минули. Се громадянство шанує російську культуру не для того, щоби денаціоналїзувати ся й асимілювати ся, а для того, що признає її вартість і черпає з неї науку для своєї власної дїяльности.

За закид, що цїле житє українське пересякнуте російськістю, українське громадянство в значній мірі невідповідальне. Воно працює над українїзацією житя на російській Україні, і не його вина, що ся праця не дала ще таких наслїдків, яких хотїло ся би д. Донцову. Коли ж він говорить про російскість в самім українськім житю, то се закид в части зовсїм безосновний, в части випливає з перебільшених домагань, які ставить д. Донцов. Безосновний він тому, що доки українське громадянство не дістало автономії України, доти загально-державні питання і питання, в яких проявляєть ся „російськість“ українського житя, все мусять бути і мусять живо займати українське громадянство. А „російськість“ українського житя в области культурній пояснюєть ся не якимись спеціяльними симпатіями до російської культури, а тим, що українська культура й українське духове житє самі по собі ще занадто вбогі, щоби могли заспокоїти всї потреби свідомого українського інтелїґента. В міру зросту й розвитку української культури з одної сторони, в міру зросту самого українського громадянства, поширення й поглубленя областей його дїяльности, буде уступати і зменшувати ся в українськім житю також „російськість“. Ми ставимо таке питанне: що було би краще при теперішнїм станї української культури—чи щоби українські інтелїґенти користали виключно з неї, зовсїм переставши користати з культури російської, чи щоби справа й далї стояла так, як стоїть вона тепер, себ-то, щоби присвоювано також здобутки російської культури. Нам здаєть ся, що на се питанне не може бути двох відповідей, бо добре би виглядав той український інтелїґент і велику би суспільну вартість він мав, як би вся його умова культура, вся його освіта були взяті виключно з українських книжок. Десятків лїт працї треба ще, щоби дійти до такого стану, коли б українська культура могла сама заспокоїти всї вимоги пересїчного культурного чоловіка. А поки сього нема, краще користати з чужої культури, нїж засуджувати себе на умовий голод.

Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Правда, д. Донцову не подобаєть ся лише вплив російської культури, проти впливів західно-европейських він нїчого не мав би. Ми також не маємо нїчого проти західно-европейських впливів і теж бажали би, щоби наші письменники, публїцисти, учені, педаґоґи і т. д. як найширше самі користали зі здобутків західно-европейської культури й присвоювали їх українській культурі. Але ціла річ у тім, що доки Україна є в Росії, доти з західно-европейської культури можуть користати безпосередно лише окремі інтелїґентні одиниці. Українське громадянство в його цілости може користати з сеї культури лише посередно, а саме настільки, наскільки здобутки сеї культури перенесуть на український ґрунт окремі творчі одиниці з поміж української інтелїґенції. І доки Україна має школи висші, середні й низші, російські, доки вона не має полїтичної автономії, доки українська інтелїґенція й українське громадянство на Україні живе серед і поруч громадянства російського й доки панує на Україні не яка небудь з західно европейських культур, а культура російська, доти українське громадянство не може на ширші розміри користати з якої небудь иншої культури. І справді, тут треба брати на увагу загальні обставини культурного житя на російській Україні—брак великих сортиментових книгарень, трудність здобування заграничних книжок, брак бібліотек з відповідним добором заграничної літератури і т. д. Російське громадянство багатше на засоби й інтелїґентні сили, а чи ж скаже хто, що воно безпосередно користає з европейської культури? Ся справа не є така легка, як могло би здавати ся на перший погляд.

Тут зарадити лихови може лише творенне і збагаченне власної культури і національзація освіти й взагалї цілого публичного і громадянського житя на Україні. І про москвофільство українського громадянства, на мою думку, можна би було говорити лише тодї, як би воно не виставляло згаданих постулятів і нїчого не робило для переведення їх у житє.

Говорячи далї про вплив російської культури на українську інтелїґенцію д. Донцов пише: „По перше, він відриває нас від безпосереднього контакту з европейським культурним світом. По друге, сьому впливови завдячуємо ми те абсолютне нерозуміннє природи соціяльно-полїтичних явищ, котре таке характеристичне для країни з нерозвиненим полїтичним житєм, і котре так фатально відбиваєть ся на цілій ідеольоґії сучасного українського міщанства“. Що до того, нїби то російська культура відриває українську інтелїґенцію від безпосереднього контакту з західно-европейською культурою, про се ми вже говорили висше. Тут зазначимо хіба, що приклади, які наводить д. Донцов, є мало-переконуючі і в кождім разї доводять що инше, а не те, чого хоче д. Дон-

Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

цов. І справді, переклади творів західно-европейської літератури не з оригіналів, а з російської мови свідчать хіба про низький рівень культури серед українських літератів і перекладчиків, про трудність здобувати в „областних центрах“ заграничні книжки, а зовсім не про їх москвофільство і не про вплив на них російської культури. Як зросте загальний культурний рівень української інтелігенції, а спеціяльно тих її членів, що працюють пером, то й переклади будуть робити ся з оригіналів, особливо як що українські журнали й видавництва матимуть змогу краще, ніж досі, оплачувати працю своїх співробітників. Те саме треба сказати і про се, чому Українці з основними книжками про національне питанне познайомили ся з російських перекладів. Д. Донцов здаєть ся не посуджує українську соціяль-демократію о москвофільство—ну, а чому ж вона не видала по-українськи ні Бауера, ні Ренера? Здаєть ся менї, що відповідь на се дуже проста, бо все тут залежить від невеликої матеріяльної сили українського руху. Як що й можна нарікати, то нарікати треба не на загал українського громадянства, бо він все буде черпати або з російської культури або з української, а з західно-европейської лише за їх посередництвом, а на ті нечисленні круги нашої інтелігенції, які справді могли би більше старань і праці приложити для присвоєння творів західно-европейської культури. Що до твердження д. Донцова, нїби то і в Галичинї „в останніх лїтах сильно зріс російський культурний вплив“—думаю, що се не так. Автор опер своє твердженнє на неістнуючих фактах. Він каже наприклад—„перекладають ся російські наукові твори, коли під боком є лїпші нїмецькі“. Подумав би хто, що і справді се так. Тим часом від року 1908 аж досі появило ся в Галичинї т і л ь к и д в а переклади наукових російських творів. Дійсно, страшна небезпека від російської культури! Ся небезпека так загіпнотизувала автора, що він бачить її прояви навіть там, де констатуєть ся лише історичні факти. „А ось що—пише він—вийшло з під пера одного з визначнїйших і гідних всякої поваги українських дїячів: „Я не сумнїваю ся, що як би Україна була визволена від примусового московського централїзму і нївеляції, то в нїй розвинули ся б свобідні потяги до великоруського світу, як найбільш близького, тїсно звязаного культурною спільністю, історичними традиціями і спадщиною Київа“. — „Коли так пишуть проводирі українства, додає д. Донцов, то що ж думають і почувають маси нашої інтелігенції? Очевидно, нема навіть охоти вийти з чисто добровільної залежности від чужих культурних впливів“. Не знаю, як міг автор льоґічно вивести з наведеної ним цитати висновок про брак охоти вийти з чужих впливів. Нам здаєть ся, що автор цитати констатував лише історичний факт, якого не буде мабуть заперечувати і д. Донцов—бо не скаже мабуть, що світ нїмецький або французь-

Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

кий є близший до українського й є звязаний з ним культурною спільністю або історичними традиціями. Ми розуміємо, що з огляду на загальні обставини російського житя і з огляду на обставини біжучого політичного моменту можна пропаґувати відчуженнє Українців від російської культури і ослабленнє звязей з російським громадянством. Але годі для потреб моменту викривляти історичні факти і творити відповідні теорії в роді хоч би теорії Духінського, яка кінець кінцем стала серед галицького громадянства ослоною туподумної реакції й неохоти до всяких „нових“ ідей.

Про другий шкідливий вплив російської культури д. Донцов говорить таке: „Особливо відчуваєть ся вплив російськости в громадськім житю російської України, скорше в характері політичних ідеольоґій, які там панують. Неможливість довший час брати участь в публичнім житю зродила в російській суспільности найдивовижнїйші теорії суспільного розвитку, найчуднїйші понятя про механїку соціяльного житя. Се незрозуміннє движучих причин історії виявляєть ся передовсїм в безоглядній вірі в силу одиниці (терор), по друге — в силу людського слова, в силу проповіди, все одно моралїстичної (Толстой) чи революційної (Ленїн), чи взагалї політичної (так званий парляментський кретинїзм). Всї ті явища—при всїй їх розбіжности, мають багато спільного. Л. Толстой думав, що проповідю „любови“ можна перевернути до гори ногами тисячлїтнї інституції і звичаї; „парляментські кретини“ свято переконані, що людська проповідь і красномовність викликують великі історичні перевороти; поклонники соціяль-демократа Леніна й досї вірять, що маси позискують ся для нових ідей не через свій власний досвід, лише виключно проповідю й гаслами, що кидає в них постороннє орґанїзована сила (звідси—бойкот Думи). Спільне всїм сим ідеольоґіям—нерозумінне движущих сил історії і наївна віра в міць людського слова!“ Лишаємо на боцї справу, чи нема серед російського громадянства ще й инших, зовсїм здорових ідеольоґій, які додатно могли би впливати на українське громадське житє. Коли вже сам автор признає, що „нерозумінне природи соціяльно-політичних явищ“ є „характеристичне для країни з нерозвиненим політичним житєм“, коли він сам каже, що „неможливість довший час брати участь в публичнім житю зродила в російській суспільности найдивовижнїйші теорії суспільного розвитку“, то чому він не зробить з сих своїх тверджень одиноко можливого висновку і не скаже—з огляду на те, що українське громадянство теж виростало в тих самих обставинах, то однакові причини викликали й однакові наслїдки. Таке поясненнє, на нашу думку, вірнїйше, ніж скиданнє все на рахунок впливів російської культури і потягу до неї зі сторони українського громадянства.

Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Приклади політичної невироблености української преси й її „дивовижних теорій“, які наводить далі д. Донцов, теж не є переконуючими. Коли він цитує наприклад „Украинскую Жизнь“, хай не забуває, для кого вона пишеть ся. А коли ми матимемо се на увазі, то в наведених ним цитатах зовсім не знайдемо нічого дивного. Коли він цитує орґани української преси, хай теж не забуває рівня політичної й національної свідомости її читачів. Я не хочу сказати сим, що д. Донцов у сій справі цілковито не має слушности, як не хочу переконувати, що українська преса не робить помилок. Я хочу лише підчеркнути, що коли в українській пресі не ведуть тої лінії, якої хочеть ся д. Донцову, то зовсім не через шкідливий вплив російської культури, а з инших причин. А саме, коли в сій пресі говорить ся про педаґоґічні й ідейні мотиви на користь українства, то робить ся се для того, що така арґументація безперечно має свій вплив і на приєднанне до українства малосвідомих Українців і на витвореннє прихильного відношення до нього тих кругів російського громадянства, для яких ідейна арґументація ше багато значить. З чисто тактичних мотивів українська преса не веде проти російських лібералів тої кампанії, яка їм часом належала ся би. І се зрозуміло, коли тверезо оцінювати силу сучасного українського громадянства і його політично-національну виробленість. На мою думку, сучасне українське житє дійсно сильно пересякнуте російськістю. Але годі думати, щоби російські впливи можна було скинути так легко, годі вже тепер поводити ся й виступати так, як би сих впливів не було, не числити ся з ними зовсім. Не треба забувати, що українське гломадянство як таке повстало ще зовсім недавно. Ті неґативні й прикрі для нас наслідки панованя на наших землях російської культури можуть бути усунені лише з націоналізацією освіти, з без порівнання сильнійшим, ніж тепер розвитком української культури, нарештї з одержаннем політично-національної автономії. Усї ті обвинуваченя в модернім москвофільстві, які ставить до свідомого українського громадянства д. Донцов, на мою думку, зовсім не є такі страшні, як він їх представляє. На загал беручи, се громадянство безповоротно вже вийшло з стадії „українофільства“, а всї ті явища, про які говорить д. Донцов у своїй брошурі є неминучим висліdом або сучасних обставин житя на Україні або висліdом сучасної стадії розвитку українського руху, який не в станї протягом небагатьох літ скинути з себе впливи російськости. Про сї впливи треба говорити, і з сього боку брошура д. Донцова варта уваги, проти них можна і треба бороти ся, але такої великої небезпеки від російської культури, яку нам він малює, я не бачу.

Нарештї ще одна увага. Д. Донцов остро докоряє українській

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

пресї, що вона в своїй оборонї українського руху дуже часто звертаєть ся до педаґоґічних арґументів, до сумлїння й розуму ріжних російських суспільних ґруп і т. д. Все се на його думку лихі впливи російської культури. Ґоворячи про західно-европейську лїтературу в національній справі він пише: „А скільки дуже цїнних творів з тоїж области, як Нїмця Самаси, Румуна Поповічі, Анґлїйця Уотсона та инших зістануть ся зовсїм незнані нашій публицї". Шкода, що д. Донцов не навів заголовків праць згаданих авторів, бо сим міг би де кому з членів „нашої публики" улекшити набуте і перечитанне сих книг. Я й справдї захотїв вишукати дещо з рекомендованих д. Донцовим авторів і менї вдало ся знайти працю Самаси (Paul Samassa—Der Völkerstreit im Habsburgerstaat, Leipzig, 1910, Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung). Думаю, що власне її й мав на увазї д. Донцов. Читаю її, сей „дуже цїнний" по рекомендацїї д. Донцова твір, і очам не вірю. Вже у передмові автор позволяє собі висловлювати таку еретичну з погляду д. Донцова думку: „В полїтичних справах найпевнїйша дорога до серця йде через голову". Дуже нам шкода, що д. Донцов сю книжку, яка хіба мабуть теж перенята шкідливими впливами російської культури, порекомендував українським читачам. Вони ж і так, як виказує д. Донцов, забагато вірять в розум і людське серце. Пощо мають вичитувати сї шкідливі думки ще й з нїмецьких книг. Думаю, що неконсеквенцію сю д. Донцов міг поповнити або через те, що він нїмецькі, себ-то західно-европейські твори, міряв иншою мірою, ніж російські й українські, або через те, що сам він книжку, яку рекомендував, не читав, а знав про неї з якої небудь прихильної рецензії якої небудь нїмецької часописи. А рецензія справдї могла бути дуже прихильна, бо цїла праця Самаси перенята завзятим нїмецьким шовінїзмом. Автор говорить зовсїм серіозно про „словянську небезпеку" для всїх Нїмців взагалї, нїмецький Drang nach Osten, розуміють ся, цїлковито виправдує, а в останнїм розділї своєї книги під заголовком „Mögliche Entwirrung" не подає нїчогісїнько вартого уваги, а про відносини в Галичинї й їх уреґульованне пише таке:

„У Відни зрікають ся того, щоби правити Галичиною; але в нїй з малою затратою сил можна панувати, коли з одної сторони заспокоїти грошеві потреби не вбогої самої по собі, але лихо адмінїстрованої країни, а з другої сторони зручно використати польсько-українське противенство... Природа вже поділила сю країну між два народи, Австрії треба лише постарати ся о виконанне другого імперативу: „Divide et impera". Ось і все, що може сказати й яку раду дає віденському правительству в так важній справі, як польсько-українські відносини, рекомендований д. Донцовим автор.

Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Справді, добра річ—критичне відношеннє до російської культури й української публіцистики, але нащо ж рекомендувати все-нїмецькі глупости увазї українських читачів! Тому радимо д. Донцову критичнїйше поставити ся й до витворів культури західно-европейської, щоби навчити ся й тут віддїлювати добре зерно від полови й не радити своїм землякам замість хлїба камінь.

Я. КРАЄВИЙ.

Періодична кооперативна преса на Україні.

Серед рїжних явищ українського житя досить поважне місце займає справа кооперативна. Між тим до 1913 року українські селяне в Росії мали можливість читати про кооперативну справу з рідних часописів де-що тільки в „Ріллї“ та в „Світовій Зірницї“. Треба зазначити, що „Рілля“, яко орґан хлїборобський, ввела тільки оддїл т. зв. кооперативної пропаґадни, то-б-то заохочуваннє до кооперативної справи. Майже таке саме завданнє поставила собі і „Світова Зірниця“, котра, правда, опріч оддїлу пропаґанди, має оддїл, в якому містить дописи про місцеве кооперативне житє, балянси та справоздання кооперативних т-в,—тоб-то освітлює сучасне українське кооперативне житє.

Але для визначної по кількости та слабої по національній свідомости української кооперації сього було мало. Тодї, як російська кооперація мала цїлі десятки журналів рїжного змісту, українська кооперація мала до своїх послуг тільки оддїли аґітаційний та так мовити фотоґрафічний в вищезгаданих сїльсько-господарських часописях.

Українська кооперація потребувала свого, спеціяльно-кооперативного, орґану, котрий перш усього був би ідеольоґом української кооперації: сей орґан повинен був доводити, що кооперація на Україні, як і кооперація в Росії, Польщі, Фінляндії і т. д., мусить бути приступною для широких народнїх мас, народньою, національною.

Але кооперативний часопис, котрий обмежив ся-б тільки питаннями ідеольоґічними, не мав би читачів серед нашого національно малосвідомого селянства. Сьому читачеви потрібен і матеріял практичного напряму, йому потрібен журнал, котрий би вчив, як вести кооперативну справу, напр., як записувати в щотоводних книжках, де і як закуповувати товар і т. и. Не дати на сї питання відповіди, значило одлучити від журналу селянина і навпаки, повернути його до кооперативних журналів російських, з їх централїстичними, русіфікаторськими тенденціями. Отже статтї практичного змісту в кооперативному українському часописї були не менш потрібні, нїж статтї ідеольоґічного характеру.

Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Ролю такого журналу мусїла виконувати „Наша кооперація“, що почала виходити в Київі з сїчня 1913 року. Наскільки дозволяли матеріяльні й духовні засоби, сей журнал гуртував біля себе свідомих українських кооператорів, був ідейним центром для дїячів на ниві кооперативній, словом, був всеукраїнським кооперативним орґаном.

На скільки потрібен був український кооперативний журнал, видно хоч-би з таких фактів. Під впливом постанови українських кооператорів видавати „Нашу кооперацію“, київський кредитовий союз розпочав виданнє власного орґану кредитової кооперації на російській і українській мові, під назвою „Муравейникъ-Комашня“. Не будь „Нашої кооперації“, певно був-би тільки „Муравейникъ“. Не без впливу з боку українських кооператорів розпочав виданнє російсько-українського кооперативного журналу, під назвою „Союзъ“, Кубанський Кредитовий Союз. Безумовно також під впливом сього гуртка українських кооператорів та їхнього журналу „Наша Кооперація“, співробітники кооперативного російського журналу „Наше Дѣло“ мають думку перетворити сей журнал в те, чим являється для України журнал „Украинская Жизнь“, тобто мають на оцї проводити на російській мові автономістичні, переважно українські, кооперативні думки. Ми гадаємо, нарештї, що і молодий харківський кооперативний журнал „Потребитель“ підпав впливови сього гуртка українських кооператорів та його журналу.

Доводить ся зробити висновок, що „Наша кооперація“, яку породило саме житє, за короткий час виплодила цїлу школу українських кооператорів. Але, опріч сього, доводить ся констатувати, що „Наша кооперація“ зробила ся центральним орґаном української кооперації. Таку ролю визнають за нею і в російських кооперативних інституціях і в пресї, і на зїздах.

Коли опріч журналів „Наша кооперація“, „Муравейникъ-Комашня“, „Союз“ і „Потребитель“, згадаємо про галицькі українські кооперативні часописи „Економіст“ та „Самопоміч“ та про цїлком російські кооперативні часописи, що виходять в межах України, а саме—молодий орґан одеського імператорського „Общества сельскаго хозяйства“, „Южный кооператоръ“ та другий орґан київського союзу кредитового „Сплотчина“, то се будуть майже усї кооперативні часописи, що виходять в межах України.

Отже в наступности нового року, коли доводить ся говорити про оголошення передплати усїх сих видань, цїкаво спинити ся на питанню, чи потрібні для кооперативної Україні усї сї орґани, чи не занадто багато їх наплодило ся. Далї, коли всеж таки усї сї орґани мусять виходити, то яку ролю повинен би виконувати кожен з них, то-б то як найкраще використати усю ту силу, яку з себе уявляють всї сї кооперативні часописи.

Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

І перш усього, чи не пора припинити виданнє „Нашої Кооперації, вживши ті кошти, на які вона видаєть ся,—на щось инше? Адже-ж журнал в значній мірі виконав вже свою ролю, викликавши інтерес до української кооперативної справи і спричинивши ся до народження української кооперативної преси? Чи не могли б духовні дїти, чи, краще мовити, однодумцї „Н. К.“—вище згадані кооперативні часописи, провадити дальшу роботу „Нашої Кооперації“? Особливо се можна сказати про багаті на матеріяльві кошти „Муравейник-Комашня“, „Союзъ“, „Потребитель“, або, нарештї, „Самопоміч“ яко органи союзні? Адже ж у всїх них є можливість ширити сї видання серед товариств, котрі належать до кооперативних союзів, — а се ж дає велику матеріяльну і духовну силу!?

На-жаль, нїхто не може бути певним, що збори уповноважених, або навіть і майбутнї проводирі сих союзів (звичайно, опріч галицького „Союзу Ревизійного) не змінять фронту, не зроблять з сих журналів журнали російські, як се зробили проводирі покійного київського споживчого союзу, з журналом „Наше Дѣло“? Адже-ж сї орґани є власністю ріжноманїтної по національним симпатіям маси, яку обєднують кооперативні союзи на російській Україні. Між тим центральний орґан української кооперації мусить бути цїлком незалежним орґаном свідомих українських кооператорів.

Коли взяти на увагу, що, дякуючи ріжним причинам, галицька „Самопоміч“ може бути тільки орґаном місцевим, то виходить, що всеукраїнським загальнокооперативним орґаном поки-що може бути тільки „Н. К.“, котру видає товариство українських кооператорів. Отже, чи будуть виходити усї вище згадані орґани, чи нї, треба подбати, щоб „Наша Кооперація“ виходила і видавала ся гарно, яко центральний орґан української кооперації. Час подбати про виступ українських кооператорів на міжнароднїх кооперативнх конґресах, а не соромити ся кооператорів російських, польських, єврейських et cetera за бідний коштами журнал...

Для того, щоб „Наша Кооперація“ добре виходила, треба щоб вона стала власністю усїх національно свідомих Українців, а не—малого гуртка, котрий вибиваєть ся з сили, щоб поставити виданнє так, як вимагає справа. Для сього треба, щоб більше було пайщиків в т-ві „Наша Кооперація“, котре видає журнал. Для сього як окремі особи, так і кооперативні т-ва, кооперативні союзи, земства то-що повинні купувати паї в т-ві „Н. К.“ та передплачувати журнал.

Небагато треба зробити, щоб журнал „Н. К.“ добре виходив, але конче треба зробити, бо коли не зробимо і не зробимо зараз, негайно, то буде пізно, то буде сором великий...

Що до „Муравейника-Комашнї“ і „Союза“, яко орґанів союзів

Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

кредитових і „Потребителя“, яко орґана союзної орґанізації споживчої, то, на наш погляд, коли вже вони мають друкувати ся або цілком по російськи, або переважно по російськи, то мусять в першу чергу поставити собі завданне навертати думки читачів на важність, раціональність і необхідність націоналізації української (досить зрусіфікованої) кооперації. Опріч того, сї журнали мусять зробити ся ідеольоґами українських кооперативних союзів.

Коли б три вищезгадані журнали тримали ся сеї проґрами, то вони, звичайно, могли б виконувати для української кооперації і ту ролю, яку відограє для української справи журнал „Украинская Жизнь“. Отже нехай вільні кооператори з українськими симпатіями з ред. покійного „Нашего Дѣла“ та инші ідуть до істнуючих кооперативних журналів, або нехай українізують шкідливі по напряму журнали „Южный Кооператоръ“ та „Сплотчину“.

Нарештї, нам потрібен орґан, котрий відограваб би ролю „Украинской Жизни“, але — не відносно зросійщених місцевих кооператорів (се робитимуть вищезгадані союзні журнали), а відносно російських та инших, не українських, кооператорів. Нам для сього потрібен свій кооперативний „Ukrainische Rundschau“.

Настає потреба в ознайомленню чужого кооперативного громадянства з нашими завданнями, з кооперативними потребами Українців і навіть, ми б сказали, з кооперативними потребами инших инородців Росії. Инородческі потреби в кооперації зараз нема де освітлювати. Потрібен особливий орґан, але орґан не новозаснований, без читачів, а орґан давнїй, відомий. Отже сю почесну ролю можна було б покласти на „Сплотчину“. Ми певні, що зробивши з „Сплотчины“ такий орґан, як ми кажемо, Київський кредитовий союз, що видає сей орґан, здобув би більшої повази, ніж зараз. Ми гадаємо, що й „Сплотчина“ заняла б більш почесне місце в сїмї кооперативних часописів, ніж зараз займає.

Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Бібліографія.

Михайло Грушевський. *Історія України-Руси. Том VIII, частина І. Київ—Львів, 1913. Ст. 315. Ціна 2 рублі.*

Маємо перед собою першу частину восьмого тому Історії України, присвяченого, як і попередній VII том, історії української козаччини. Велика книга звиш 300 сторін друку обіймає період часу всього за тринадцять років: 1626—1638. З сього вже можна собі уявити той масштаб, в якому наш шановний учений трактує обсяг джерел і документів. Правда, часи в історії козаччини після куруківської війни 1625 року належать ще до дуже мало розроблених в історіографії і тільки дуже недавно знайдені матеріяли освітлюють трохи яснійше певні моменти сієї дійсно темної й сумної з усякого погляду доби пригноблення живих сил української нації.

Перший розділ книги, що носить титул „В атмосфері лояльности", дає характеристику змагання двох партій, які повстали серед козацтва після невдалої куруківської кампанії,—партії поміркованої, на чолі котрої стояв Михайло Дорошенко, обібраний за „старшого", і партії „випищиків", яка була проти великих компромісів з польським урядом і польськими порядками на Україні. Компромісові течії серед козацтва, серед його „статочніших" елементів ішли в парі з такими ж тенденціями і серед кругів ерархічних, які, зневірившись в політиці непримиреної опозиції, готові були піти на порозуміннє з урядом, з унітами, аби за сю ціну купити собі признаннє правного становища в державі. Найбільш активним речником сих примирительних тенденцій серед православного духовенства виступив звісний Мелетий Смотрицький, але взяв зразу дуже рішучий тон, видавши трактат, в котрім просто закидав православній церкві на Україні, що вона відійшла від правої віри, пересякла єресями (протестантизмом) і проч. Книга ся, випущена перед Київським собором 1629 року, справила вражіннє скандалу, викликала гостру ворожнечу до Смотрицького й його угодової акції з боку світських навіть елементів українського суспільства і унеможливила надалі Смотрицькому всяку карієру серед православного табору. Інші заходи до угоди теж скінчили ся на нічім, і вся справа компромісу розбила ся, головно під натиском козацтва і міщанства. Змальованнє драматичного моменту невдалого виступу Смотрицького на київському соборі належить до найінтереснійших сторінок у книзі, так само як і взагалі опис усієї сеї акції що до наміреної угоди між православними й урядом.

Тимчасом, поки серед козаків старшим був Дорошенко, що вмів удержувати козацтво на льояльній дорозі, доти удержував ся певний спокій і куруківська умова формально виконувала ся. Але Дорошенко загинув 1628 року в Криму, підчас походу, викликаного за ініціятивою самих Татар, що вмішали козаків у свої внутрішні суперечки,—а скоро помер і Хмелецький, польський реґіментар на Україні, що вмів піддержувати добрі стосунки з козацтвом. Повернув ся Конецпольский, і відносини закаламутили ся. 1630 року весною вибухнуло нове повстаннє,

Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

що скінчило ся певною перемогою козацтва, котре добило ся побільшення числа „реєстрових“ і амнестії для всїх повстанців.

Смерть короля Жиґимонта III і виставленне кандидатури на королюваннє його сина Володислава одкрили певні перспективи для українського суспільства на поліпшенне свого правного стану. Звісно було, що Володислав зовсім не поділяв релїґійного фанатизму свого батька, що він з певною прихильністю ставив ся до козацтва, цінячи в нім передовсім бойову силу, котра могла придати ся для задумуваних ним ширших політичних плянів. Українська шляхта, козаки, духовенство, міщанство мобілізували свої сили, щоб добити ся од нового короля пільг для своєї народности й віри (що означало тоді майже те саме). Посли од української шляхти, піддержані воєнними демонстраціями козацтва, добили ся на елєкційному сеймі признання православної єрархії, її правного розмежування з єрархією унїятською і обіцянок ґарантій релїґійного рівноправства. Українське суспільство порішило скористатись з сих здобутків і зараз же перевести їх в житє, починаючи з вибору митрополита. Всї сї уступки з польської сторони не принесли справжнього заспокоєння православним, тим більше, що скоро наступили певні обмеження здобутих прав, і се особливо підкреслює проф. Грушевський в кінцї III-го розділу книги. Одначе вони дали змогу провадити далї правну боротьбу і скріпили реально позиції українського суспільства.

Тимчасом войовничі пляни Володислава, на котрих полягали великі надїї козацтва, терпіли фіяско під напором польських панів, що були противні зачіпним війнам, котрі грозили їм скріпленнєм королївської власти. На Україні господарював ненависний козацтву Конецпольский, котрий робив всякі заходи, щоб взяти до рук і Запорожжє. Збудовано було кріпость Кодак проти першого порогу на Днїпрі і обсаджено її міцною залогою. Надії на війну з Турцією обо Швецією потроху розвіювали ся, а разом із тим блїдли й перспективи певних користей од такої війни. Козацький гетьман Сулима зруйнувавши несподіваним нападом Кодак, подав гасло до нового повстання. Спочатку повстанне не могло широко розвинути ся, бо самі лейстровики, не дуже охочі до нових заколотів, схопили Сулиму з його близчими товаришами і віддали до рук польському урядови. Але дїло Сулими продовжував Павлюк Бут. Весною 1637 року Павлюк захопив армату лейстровиків і своєю чергою скарав на смерть старшину льояльну що до Поляків. Одначе й ся кампанія була програна козаками. Після рішучого бою під Кумейками лейстрові козаки мусїли підписати умови, що не будуть більше бунтовати ся проти уряду і слухатимуть ся на далї призначеної ним старшини. Се стало ся в кінцї 1637 року, а на весну слїдуючого року вибухло на Запорожжі нове повстанне під проводом Острянина, а потім Гунї, і до Запорозцїв знову прилучило ся немало лейстровиків. Але влїтку і се повстанне було здавлене і козаки мусїли капітулювати на старих умовах, виговоривши собі тільки амнестію для повстанців. Посольство до короля, щоб випрохати полегкости у важких умовах, скінчило ся на нїчім, і козацтво мусїло до часу скорити ся, підлягти обмеженню числа реєстрових і прийняти нову старшину з поміж шляхти. Польський уряд таки досяг покори і зверхнього заспокоєння.

Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Такий зміст першої частини нового тому Історії, котрий подає в науковому освітленню образ одного з цікавійших і разом з тим дуже мало ще розроблених періодів нашої історії. Зайвим було би додавати, що книга читаєть ся з неослабним інтересом, щасливо сполучаючи в собі всї прикмети науково-критичного апарату з ясністю й простотою викладу, вирахованого на широкий круг читачів. З нетерплячістю дожидаємо виходу другої частини тому, яка обіцяє нам історію козаччини до 1650 руку, себ то захопить вже й Хмельниччину. Полишаючи спеціялістам детальну оцїнку наукового оброблення в нововиданному томі, можемо висловити лише наше велике моральне задоволенне з приводу продовження видання, яке має стати справжнїм фундаментом нашої національної історії. З сього погляду кожний новий том монументальної праці проф. М. Грушевського треба вважати фактом першорядного значіння в історії нашого наукового письменства.

Д. Дорошенко

Вол. Леонтович. Старе й нове. *Оповідання. Виданне „Товариства прихильників української літератури, науки і штуки у Львові". Київ 1913. стор. 212 ц. 75 коп.*

В сїй збірцї творів В. Леонтовича (В. Левенка) надруковано оповідання: Старе й нове, Самовбивець, Рахуба з старшим братом (казка), Я заробив у мого Бога, Совість, Заповіт і смерть пана Івана Гречки (з хроніки родини Гречок). Більшість сих творів з останнїх років.

Видатнїйші повісти В. Леонтовича—„Пани й люде", та „Per pedes apostolorum"—свого часу відограли ролю в українськім письменстві, як спроба реалїстичної повісти на соціяльнім тлї і були предтечою того сміливого трактованння соціяльних питань, що прокидаєть ся в українській літературі коло 1905 року, особливо в творчости В. Винниченка.

Нова збірка творів В. Леонтовича в повісти „Старе й нове" та „Заповіт пана Івана Гречки" виказує в авторі нахил до мальованння тих моментів громадського житя, коли заходить руйпованнє старого складу житя певних верств суспільства та формація нового. В „Заповітї" перед нами одна з стадій розвитку дворянства на Україні, яке заховуючи колишні демократичні традиції козацтва, мусить одночасно закріпляти за собою панство, бо нові часи, умови дворянського житя та господарства вимагають більш виразно виявленого клясового обличя. Спадкоємець пана Івана мусить винищити в собі деякі старосвітські звички, чого ще не міг зробити сам пан Іван, бо йому тепер легше вести ту дворянську лїнїю, що її починали найблизші предки. „Ми з батьком весь вік клопотали ся, як би свій рід в люде вивести... В нас воно йшло... я вже тобі дорогу протер... дворянство вислужив... гляди не попсуй". Нові часи вимагають закріплення дворянських здобутків: „А тепер такий вік... без панства і без грошей хоч гинь". І автор на моментї передачи спадщини й заповіту уриває своє оповіданнє, бо житє спадкоємця (середина минулого столїтя) не обмежуєть ся тільки виконуваннєм заповіту попередника, а зазнає й ріжних впливів та змін, особливо в 60-ті роки.

Переважно моменти розкладу міщанського житя малюють ся в повісти „Старе й нове". Знов же і тут не стільки автор розповідає

Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

про нове, як про ті основи, на яких воно виникає, і се вже дає змогу будувати деякі перспективи. Зміцненнє капіталістичних підприємств, та пролетаризація ремесників дають ґрунт для політичного руху з одного боку, а некультурність та невмінне вияснити собі соціяльний бік відносин спричинюють ся до ексцесів (погром). Найкраще в сій повісти змальовано ґрунт, на якому повстає нове житє і заходять нові соціяльні й культурні формації.

Автора не можна вважати письменником тенденційним, бо його твори кінчають ся питаннєм, бо він не дає повної перспективи, а лише злегка накреслює її—далі читач може сам будувати, але погляд письменника для нього не обовязковий. Шуканнє основ кожного чи то соціяльного („Старе й нове“) чи то психольоґічного явища („Самовбивець“)—ось характеристична риса творчости В. Леонтовича. І скрізь у нього ґрунт обмальовано найкраще—глибоко, докладно. Можна тільки пошкодувати, що автор нїби для своєї творчости становить певні межі, за які не хоче переступити. Адже глибокий гуманїзм його творчости. („Я заробив у мого Бога“ та инше) надзвичайна чутливість в питаннях совісти („Совість“), такий психольоґічний аналїз (Самовбивець“) та глибоке розумінє основ розкладу й будови соціяльних явищ дає йому право й на ширший лет фантазії, не химерної фантазії індівідуаліста художника, але заснованої на тих зазначених рисах його творчости. Думаєть ся, що ся обережність у висновках та скромність перспектив цїлком свідомі у В. Леонтовича, але вони відбивають ся на художнїх засобах його продукції—на стилю, образах, манєрі. Теми В. Леонтовича зовсїм не зобовязують писати в спокійно і стриманно реалїстичному дусї. Більше нервів та експресії людей XX-го століття надали б сій творчости тої яскравости, од якої автор, як менї здаєть ся, свідомо ухиляєть ся.

А. Нїковський.

В. Винниченко. Молода кров. *Комедія на 4 дії. Вид. „Дзвін“ Ц. 50 коп.*

Український театр збагатив ся новою пєсою В. Винниченка, яка безперечно займе в репертуарі почесне місце. Для сього вона має всї данні, а найголовнїйше те, що ся пєса дає справжнїй малюнок того житя, яке взяв для своєї праці автор. Якась безодня почуваєть ся між більшістю пєс авторів, яких ми привикли бачити на сценї, і пєсою В. Винниченка. Здаєть ся, нїби то житє раптом переломило ся і в течії взяло діяметрально протилежний напрямок і все те, що малювали наші драматурґи в ідеалїзованім вигляді пішло на „смарку“. Ми не бачимо більше страждущого кришталево чистого „мужика“ чи в образї молодого закоханого парубка, чи в образї одуреної улесливим паничем дївчини, чи в образї „Авеля“ брата, що бореть ся за справедливість з непереможними течіями зла, а бачимо людину, бачимо такою, якою вона єсть тепер. Своєю новою пєсою „Молода кров“ В. Винниченко дає нам змогу познайомити ся з тим селом, яким воно являєть ся зараз, малює відносини між селянином і паном такими, якими вони єсть в дїйсности. Мало втїшного в тому житю і в тих відносинах. Од його віє часами жахом, часами хочеть ся крикнути: годї! Хочеть ся спинити дїю, в якій „грядущий хам“ в образї селянського типового буржуя-паука топче ті ідеалїзовані типи, що ми ще вчора бачили на сценї (в житю їх давно

Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

нема), котрі виходили перед нас по волї українських драматургів минулого. Але голос перед справедливістю вїміє. В короткому переказї змісту пєси трудно дати ті риси, які випливають в читанню або тодї як дивитись неї на сценї.

Перед вами з одного боку поміщицька родина, з другого родина багатїя-селянина. Син поміщицї Морочинської, студент Антось, закохуєть ся в наймичку своєї матері дочку багатїя Клима Ївгу. Кохання о стільки засліплює йому очі, що він не бачить всїєї тої кампанії, яку веде проти нього Ївга спільно з батьком своїм і своїми коханцями. Хитрощами оплутує селянська дївчина ідеалїста панича. Він хоче одружити ся з нею, але на перепонї стає мати Морочинська, яка не хоче впустити за панську трапезу „мужичку“ і інстинктовно почуває, що від шлюбу сього не ждати щастя. На підмогу, щоб уламати матїр, приїздить дядюшка Антося професор Макар Макарович, типічний кабінетний робітник, для якого дїйсне житє „terra incognita“. Не знати, чи пощастило-б вченому мужеви переконати сестру науковими доводами про потребу поновити панську кров молодою здоровою селянською і довести її до згоди на шлюб. Але перемогла забобонність, що живе ще й тепер в „культурному“ поміщицькому осередкови. Перемогла Морочинську проста ворожбитка баба Соломаха. Морочинська дає згоду на шлюб, який і відбуваєть ся в її домі, і на якому виявляєть ся о скілько далека Івга од тої ідеальної дївчини, яку малював собі Антось і вчений Макар Макарович. З Івгою відбуваєть ся різка переміна і з покірливої чистої дївчини виступає вона достойною дочкою батька з сумним минулим, озброєна правом „законної жони“. Не скоштувавши щастя, яке малювало ся в голові Антося, він мусить з дядюшкою Макаром Макаровичем тїкати до міста лишаючи матїр в роспуцї, а „законну жону“ і її батька з правом законним шляхом шукати задоволення в сумі десяти тисяч рублїв.

Такий коротенько переказаний зміст пєси „Молода кров“. В нїй автор сміливою рукою розриває перед нами завісу і показує, яка справдї безодня лежить у відносинах поміщицького кола і селянського, показує о скілько здеморалїзоване наше селянство принаймні частина його, тою культурою міста, яка як найлютїйша пошесна хвороба калїчить його душу. Всї ті типи, що проходять перед нами в пєсї, всї їх слова, їх світогляд кидають прокльоном в ту страшну дїйсність, яка довела їх до того стану, в якому вони єсть. Нї одного відрадного явища в пєсї, нї одної світлої плями, все зїла „культура“, яку хоробро несуть переможцї русіфікатори, інжінєри і инші чужинцї, заполонивши наші міста. Вони вбивають самобутність, властиву нашому народови; вони стають на шляху до розвою нашого села, вони винищують все світле, що властиве селянинови, вони готують грізну силу, яка бореть ся несвідомо з тою „культурою“, яка виховує родини багатїїв-кметів і инших типів виведених в пєсї. За сими зіпсованими типами стоїть ще велика частина села, якої автор не показав нам, але яке переживає еволюцію, котру диктує хід історії.

І та комедія, яку дає нам автор „Молодої крови“ в чотирьох дїях, може в пятій дїї перейти в траґедію, бо так диктує та гірка правда, яку показує автор і льоґічні висновки з неї.

Юр. Сїрий.

Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Пахаревський. *Оповідання. Книжка третя. Видавництво „Вік“. Київ, 1913, Стор. 120. Ціна 50 коп.*

Маємо вже третю книжку оповідань Л. Пахаревського. Перші дві, прихильно стрінуті критикою,—„Буденні оповідання“ та „Пожовкле листє“ вражали своїм глибоко сумним настроєм, що нерідко навіть переходив в резиґнацію. „Співець одцвілих надій і тужливих переживань“, як влучно назвав його один з критиків, мало чим видмінив ся до сього часу. Той же безнадійно сумний світогляд, хіба лише трохи помякшений в загальнім тонї, відбиваєть ся і в сій третій книжці його „Оповідань“. Навіть заголовки де-яких оповідань—„Осїння журба“, „Горе“, „В мовчазних покоях“—вже самі говорять про їх зміст.

Ніби інтродукцією до всього томику є лїричний фраґмент або поезія в прозї „Осїння журба“.

„Я стою серед степу, далеко од людських осель. Стою і слухаю, як згук за згуком умірає в степу, ниточка по ниточці розриваєть ся між сонцем та землею і земля холоне... Я слухаю пильнїйше, я вже зовсїм затаїв дух — і чую, як тихесенько котить ся по над степом журба“...

Такими мнягко-лїричними акордами малює автор умираннє природи. Але далї вже чути нову у нього нотку якогось елеґійного спокою, тихого примирення.

„Умерти-заснути, умерти без одчаю, в надії, що оживуть виорані з осени лани, нашою сльозою политі, оживуть хоч нас і не буде тодї.

Та дарма! Ті, що свіжими ланами втїшатимуть ся, згадають і нас, нашу журбу, наші сльози.

То будуть наші нащадки; частка невмірущого нашого „я“ оживе в нових хлїборобах нових нив.

То чого-ж так побиватись?

Краще тихо опочити, як вся природа опочиває в осени, в надії на нову весну.

Тодї буде краса вмірання“.

Правда, щось дуже знайоме, але вже призабуте, мов крізь туман бренить в сих тужливих акордах?

Так в передреволюційну добу промовляли кволі духом персонажі Чехова. В сій примиреності, в сій сентіментальній надії, що колись, мовляв, за сто, двістї лїт прийде краще житє, прийдуть нові, дужчі люди, що згадають про сльози і страждання своїх попередників, бренять ремінїсценції з „Трехъ сестеръ“, з „Дяди Вани“.

Але яке се все вже далеке і не характеристичне для нашого часу активної працї і боротьби.

Звичайно, кволих людей і тепер є ще чимало, тільки-ж думають і відчувають вони житє зовсїм інакше, в кожнім разї не в дусї сентіментальної фільософії чехівських персонажів.

Уміщено в книжцї оповідання далеко не однакової вартости: поруч з річами слабшими, написаними нашвидку, в фелєтоновій манєрі, здибаємо річи, справдї художнї, зроблені рукою майстра, які можуть і зацїкавити і глибоко зворушити читача.

До слабших річей відносимо: „Дїд знав все“ і „За високими тополями“ річи конспектові, що потрібують ширшого оброблення. Їх траґїзм не є вичерпаний художнїми засобами автора та й взагалї вони вимагають ширших рамок.

Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Не можуть задовольнити сучасного читача і наївний сентименталїзм та перестаріла форма оповідання „Жасміновий кущик", так само як і фелєтоновий характер лїричного фраґменту „Чисті серцем". Старі змістом і мало цїкаві оповідання „Горе" і „Дяконова дісціплїна".

За те оповіданнє „В царстві комишів", надихане справжнїм поетичним чуттєм, лишає по собі глибоке вражіннє, яке колись робили кращі річи російського белєтриста Г. Мачтета. Треба високо поставити написане дїйсно в „чеховському" тонї і оповіданнє „Дївчина".

Гарне і глибоке вражіннє викликає і оповіданнє „Над Дунаєм".

Як бачимо з оповідання „Читачі" автор має і дар лехкого, симпатичного гумору. Треба лише зазначити, що в сїм оповіданню добре змальовано постать тільки одного „читача"—Стася Нитки, иньші постатї читачів притягнуто сюди епізодично.

Взагалї Пахаревський не малює безпосередньо і не вводить читача одразу в дїю, в саме житє своїх героїв, а власне „оповідає" про їх житє. Се сумний оповідач з чулим серцем, якого охоче, залюбки можна слухати, як от слухаєш симпатичну добре знайому людину.

Треба поставити йому в заслугу і гарний стиль, що має його власні, індівідуальні риси.

Мова його викладу взагалї чиста, добірна, хоч на жаль і в нїй надибуємо такі безперечні москалїзми, як: рози, навзрид, каланча, керосін, тушить.

По за всїм тим нову книжку Пахаревського можна, не вагаючись, рекомендувати увазї наших читачів. *М. У—ко.*

О. Кобець. Р я с т. *Збірка поезій. Канів на Київщинї. 1913 р. ст. 68. Цїна 15 коп.*

Ряст — маленька книжечка поезій молодого дебютанта. З цїкавістю але заразом і непевністю береш в руки таку книжку, переглядаєш рядки, читаєш вірш за віршом, в які автор мав вложити весь свій духовний зміст, виспівати багацтво своєї душі. Відчуваєш ту радість, старання, ті золоті надії, які так тїсно сполучені з тими рядками, сторінками, з тим як люде приймуть і що скажуть на ті перші проби. Цїкавим стає, як виглядає поетичний світогляд автора, як він дивить ся і бачить явища зовнїшнього світа, як він реаґує на них, як вони переходять через призму його душі і тут переплюють ся в його власні переживання, почуття. Прислухаєш ся, з чого складаєть ся внутрішнє житє поета, чим багата його душа, які його пориви і змагання, радости і печалї, шукаєш за благородними, сильними, потужними рисами. Бож автор простягає свої руки до святої прекрасної Музи, хоче взяти від неї хрещенне і зброю — могучу, натхненну Пісню і з тим йти в житє. Але свідомий того великого завдання поета, починаєш рівночасно бояти ся, що зробив молодий автор, чи зможе він гідно і з честю займати позиції і ставати побіч зі старшими своїми товаришами, жрецями при вівтарю Музи. Знаходиш ся в непевности, чи маєш перед собою плід свіжого, молодого таланту, сильної душі, чи будуть се потужні орлині взлети, може не смілі, не рівні, але молоді, гарячі, гарні, чи — квилїннє нездари, що без крил, без святого огню преть ся там, де йому нема місця. А непевність та стає цїлком оправдана, коли взяти під увагу наше молодше поетизуюче поколїннє, якого голос се — дуже часто, нуж-

Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

денне квилїннє немовлят, зойки та плакси за садочками, соловейками, калинами, дівчинами, кониченьками, козаченьками, а часами ще для фасону і за бідною Вкраїною. А все те таке нездарне, трафаретне, шабльонне, скрізь так сіро, нудно, скучно, що хочеть ся крикнути молодим товаришам: „Або дайте пісню, або мовчіть!“ Кінчить ся рік, а поетизуюча молодіж буквально не дала нїчого. Ні одної нової збірки, ні одного імени, щоб можна мати бодай надію. Олесь, Вороний, Філянський, Чупринка — се наш поетичний скарб; молодих імен, нових збірок поезій поза ними нема.

І „Ряст“ мало що відскок від того шабльону, від духового убожества наймолодших поетів, хотяй ріжнить ся дечим менш більш талановитим, що з приємністю приходить ся зазначити. Побіч пустих деклямацій про Вкраїну, поневолений люд, завданнє людини, поета, маємо в „Рястї“ дещо й поетичного.

Світогляд автора вузенький; на зовнїшні явища, як природа, громадське житє, автор дивить ся зовсїм неінтересно, не вміє їх огріти теплом своєї душі, серця, перетворити їх в собі, удухотворити їх і заспівати с в о ю в л а с н у пісню про весну, лїс, струмочок. Пісні на громадські теми теж не поезії, а римована, часами навіть зле, проза, холодна і сіра як осінній дощовий день. Мало в ній нерву, мало щирости, мало правдивого захоплення. Відсутність глибоких захоплень і переживань, маленька або й нїяка артистична культура, нахил до квилїння і шабльону — се хиба „Рясту“, се хиба наймолодших поетів. Внутрішнє житє автора „Рясту“ не багате. Співає він про любов, справдї дуже мало, і ті вірші вийшли ще сяк так, більше в них щирости почуття, то знов нарікає, що його душа хвора, серце мляве, але се на иншому місці не перешкоджає йому сподівати ся, що

Не спинить тобі (вітрови) співу святого,
Долетить він, добєть ся до Бога,—
Він безсмертний (ст. 7).

В тім самім віршови автор говорить:

Крил нема... Я співаю... Я вбогий... (ст. 7).

але кілька рядків пізнїйше читаємо:

З чистим серцем в той спів,
Дивні квітки я плїв:
Квітки блискавки,
Квітки райдужні,
Щоб він світ пролетїв,
Запалив, розигрів
Думки-іскорки
В душах байдужих (ст. 7).

Таких суперечностей в автора багато. З хорим серцем, без крил, заявляючи, що „Сил боротись нема“ (Я шукаю... ст. 41), що

„Все чогось шукаю я,
Все чогось не вистачає;
В путах зла душа моя
Бєть ся з тисками (?) одчаю.—

автор мовчить і жде

...поки самі
Вирнуть (?), зявлять ся ясні
Дивні блиски, мрій красоти (ст. 41).

Автор цїлком виявляє себе пасивним, жде аж само прийде — як каже наш мужик, — а де пасивність там нема поривів, думок, високих

Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

льотів, бо чекаєть ся, що воно само впаде з неба, а тимчасом так не станеть ся. При тім всїм автор ні хвилину не вагаєть ся

Виклик грізний, гордовитий
В темні очі всьому світу
Сміло кинуть
Виклик волї
І загинуть..—

а дальше

Так візьму ся я до зброї,
І помчусь на поле бою,
З лютим ворогом завзятим
Битись, щастя добувати;
Я—людина незалежна,
Моя воля необмежна—
Наче сокіл
В небі вється ся,
У високім... (ст. 40).

Се свідчить про недодуманість, деклямацію, а ті „виклики грізні", „зброя", „поле бою", „бій з лютим ворогом",—се не прикмета душі автора, се не орґанічна його духова потреба, се не захопленнє, щире, огнисте, а соломяний, штучний огонь.

І тому се не поезія.

Як зазначено висше в „Рястї" бувають і місця поетичні. Такі поезії як „Я сплїв би віночок із пишних квіток" (стран. 9), „Зірка" (ст. 19), „У лїсї" (ст. 29), половина вірша „Жаль" (ст. 35) мають в собі більше щирости, відчуття і вони вказують, що коли автор буде працювати, то й на його буде можна надїяти ся. Автор дуже добре підхопив своє становище в першім віршови „Рясту" (ст. 3).

Зелена травка в темній ямі,
Коли ще скрізь лежать снїги,
Гуляють вітри над ярами,—
І сум і холод навкруги.
З під снїгу, з під криги зелені листочки
Про весну, про сонце нам звістку несуть;
А сонце пригріє—і нїжні цвіточки
Під сяйвом блискучим безсилі умруть...

А хотїло би ся, щоб ті нїжні цвіточки продерли ся з під холоду і снїгу і під блискучим сяйвом гарно розцвіли, щоб не пропали в тій тьмі віршованої полови й нїкчемного квилїння.

Ів. Лизанівський.

„**Коза-Дереза**", *казка з малюнками Г. Павловича. Прага. Цїна 75 кон.*

Позбавлена звичайних шляхів до здїйснення жадоба батьків українських дати освіту й вихованнє своїм дїтям рідною мовою шукає инших виходів з неможливого становища. Одним з певних засобів до сього є, звичайно, рідна книжка, і наші видавництва, що в більшости своїй мають більш добрих бажань, аніж змоги, потроху все-ж таки постачають потрібний у справі навчання матеріял. Той факт, що вони розвивають ся що-далї, що виданнє дитячих книжок і підручників збільшуєть ся, є гарним покажчиком, як бажаннє рідної освіти проникає все глибше в народ—сей головний споживач української книжкової продукції. Се поширенне попиту не лишаєть ся, розуміють ся, без належних наслїдків на добротности видань для дїтей і для неістнуючої формально, але істнуючої фактично школи—родини. Були часи, коли дитячі книжки рахували

Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ся одиницями й мали вигляд т. з. метеликів. Не тому, що потреби в них не було, а тому, що видавати їх було в умовах минулої російської дійсности занадто тяжко. Хто хотів, той мав потрібне з-за кордону, хоч діставати таку небезпечну „літературу“ було теж нелегко, бо як не як, а се-ж „нелеґальщина“. Тепера з Галичини ми діставали вже здебільшого тільки книжки для маленьких дітей з ілюстраціями у фарбах. Трохи одмінні умови виховання й навчання наших дітей в родині ставили, звичайно, й трохи инші вимоги до книжки, тому ілюстровані видання Галичини не могли нас задовольнити цілком. Почувалась пекуча потреба у власних ілюстрованих книжках. Сій потребі і завзялось, очевидно, запобігти нове петербурзське видавництво—„Нашим Дітям“. На протязі року воно видало цілу серію народніх казочок маленькими, зґрабними дуже, ілюстрованими копійчаними книжечками. Сі книжки росходили ся дуже добре, й де-які з них повиходили вже другим виданнем. Тепера-ж ми маємо спробу того самого видавництва запобігти й потребі мати до читання й розривки дітям книжки, ілюстровані фарбами. Першим номером (сподіваємо ся, що на сім не скінчить ся) вийшла одна з найпопулярнійших народніх казок—„Коза-Дереза“. Великого формату на роскішнім папері, з прекрасною кольоровою окладинкою роботи художника Г. Павловича, книжка робить дуже приємне вражінне. В тексті вміщено шість, також кольорових, малюнків і багато дрібнійших, гарних, що влучно й дотепно ілюструють найцікавійші моменти пригод брехливої кози. Кілька сторін оздоблено візерунками червоною фарбою. Ориґінальний вигляд надає книжці буйне стильове письмо (не шріфт) тексту, але, на нашу думку, се для малих дітей, яким призначено до читання казку, є річею зайвою, бо, не зважаючи на виразність, затримуватиме читанне й позбавлятиме читача безпосереднього вражіння від змісту. Ціна книжки трохи висока, хоч се виправдуєть ся обмеженою кількістю видання, що коштувало безперечно не дешево.

С. Черкасенко.

Нові книжки.

В. Винниченко: Рівновага. Переклала з російської мови Н. Романович. Видавництво *„Дзвін“*. Київ 1913. ст. 258. Ціна 1 р. 25 к.

О. Кобець: Ряст. Збірка поезій. Канів на Київщині 1913. ст. 68. Ціна 15 коп.

А. **Кащенко**: Славні побратими. Історичне оповіданне. Петербург 1913. ст. 40. Ціна 10 коп.

Зборнік „Нашай Нівы“. № 1. Вильна 1913. ст. 80.

Беларускі календар на 1914 г. Вільна 1914 ст. 109. Ціна 10 коп.

Generated on 2015-08-07 20:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990084
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN